

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
KONSTITUCINĖS IR ADMINISTRACINĖS TEISĖS KATEDRA

JURIUS PETREIKIS

RESPUBLIKOS PREZIDENTO APKALTA:
LYGINAMASIS TYRIMAS

Magistro darbas

IMPEACHMENT OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC:
A COMPARATIVE STUDY

Magistrantas_____

Darbo vadovas_____

Doc. dr. V.A. Vaičaitis

Darbo recenzentas_____

Doc. dr. K. Lapinskas

2007

TURINYS

ĮVADAS	3
I. APKALTOS INSTITUTO LYGINAMOJO TYRIMO TEORINĖS PRIELAIDOS	8
1.1. Apkaltos instituto kilmė ir raida užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje.....	8
1.2. Apkaltos koncepcijos ir tikslai	18
II. APKALTOS INSTITUTO ORGANIZACINIAI MODELIAI	27
2.1. Bendra apkaltos pagrindų charakteristika ir atsakomybės apkaltos proceso tvarka subjektai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje.....	27
2.2. Siūlymo pradėti apkaltos procesą iniciatyvos teisė užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje	41
III. APKALTOS PROCESO SUBJEKTAI BEI TEISINĖS IMPLIKACIJOS	47
3.1. Aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų dalyvavimo apkaltos procese teisiniai modeliai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje	47
3.2. Apkaltos proceso padariniai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje.....	55
IV. RESPUBLIKOS PREZIDENTO APKALTOS INSTITUTO SISTEMINIS VERTINIMAS	64
4.1. Respublikos Prezidento apkalta kaip teisinės ir demokratinės valstybės požymis	64
4.2. Respublikos Prezidento apkaltos probleminiai aspektai	70
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	76
SANTRAUKA	79
SUMMARY	80
LITERATŪRA	81

ĮVADAS

Darbo aktualumas. Šiuo metu pagrįstai galima teigti, jog 2003 metais Lietuvoje prasidėjęs lietuviškasis *Watergate* skandalas, 2004 m. pasibaigęs Respublikos Prezidento R. Pakso nušalinimu nuo pareigų apkaltos proceso tvarka, padarė didelę įtaką Lietuvos politinei ir teisinei sistemai. Pirmasis pasaulyje “rezultatyviai” pasibaigęs Respublikos Prezidento apkaltos procesas šiandien leidžia išsamiau ir plačiau pažvelgti į konstitucinį apkaltos institutą, sistemiškai įvertinti ne tik teorinį, bet ir praktinį apkaltos instituto funkcionavimą, apkaltos precedentą vertinant lyginamuoju Lietuvos ir kitų šalių teisinio reguliavimo ir patirties aspektu.

Galima išskirti kelis pagrindinius aspektus, pagrindžiančius šios temos aktualumą.

Pirma, valstybės vadovo - Respublikos Prezidento nušalinimas nuo pareigų apkaltos proceso tvarka yra pirmasis toks įvykis pasaulyje, kai tiesiogiai rinkėjų demokratiškai išrinktas suverenios valstybės vadovas pašalinamas iš pareigų kitos demokratiškai išrinktos institucijos - Parlamento (61, p. 11-34). Šis precedentas – tai galimybė lyginamuoju požiūriu pažvelgti į užsienio šalių apkaltos proceso teisinį reguliavimą bei praktinę patirtį.

Antra, Respublikos Prezidento apkaltos proceso metu buvo atskleista konstitucinė apkaltos instituto samprata, kuriai iki tol Lietuvos mokslinėje literatūroje buvo skiriamas gana menkas, fragmentinis dėmesys. Iki 2004 m. Respublikos Prezidento apkalta Lietuvoje buvo sunkiai įsivaizduojama, o valstybės vadovo pašalinimo apkaltos tvarka precedentų nebuvimas pasaulinėje praktikoje atsispindėjo ir Lietuvos teisės moksle: nė vienas Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlio ar kitų iki 2004 metų išleistų teisės mokslo darbų autorius šios Konstitucijoje numatytos galimybės rimtai neanalizavo (61, p. 11). Svarbu ir tai, kad Konstitucinis Teismas, formuluodamas konstitucinę apkaltos proceso doktriną, atskleidė ir kitų konstitucinių institutų – rinkimų teisės, pilietybės, valstybės apdovanojimų, kontrasignavimo, priesaikos bei kai kurių Konstitucijos principų – teisinės valstybės, Konstitucijos ir teisės viršenybės, tautos suvereniteto, asmenų lygybės prieš įstatymą ir kt. - esmę ir sampratą. Konstitucinio Teismo jurisprudencija ypač reikšminga konstitucinės teisės mokslui, kuris, kaip minėta, į apkaltos institutą žvelgė labiau kaip į teorinę galimybę, nei į praktinę tikimybę.

Trečia, Respublikos Prezidento, kaip aukščiausias pareigas valstybės valdžioje einančio asmens, atsakomybės klausimų sprendimas apkaltos proceso tvarka sukėlė diskusijas teisininkų bendruomenėje, tapo politikų, politologų, visuomenės informavimo priemonių atstovų, visuomenės diskusijų (ginčų) objektu. Apkaltos procesas valstybės vadovui – nekasdienis reiškinys net gilią demokratijos ir teisės tradicijas puoselėjančiose valstybėse, todėl diskusijos bei ginčai apkaltos proceso metu, ir jam pasibaigus buvo ir yra kontrastingi: nuo teise ir argumentais grindžiamų iki elementaraus politinio populizmo. Reikia pripažinti, jog tokį

kontrastą lėmė ir objektyvūs, ir subjektyvūs veiksniai: 1) tik Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu Konstitucinis Teismas pakankamai išsamiai atskleidė konstitucinę apkaltos sampratą bei funkcionavimo mechanizmą, kurie iki tol nebuvo sulaukę gilesnės teisinės analizės; 2) apkaltos procese aktyvus bei reikšmingas vaidmuo teko ir teisminei valdžiai - Konstituciniam Teismui, ir savo prigimtimi politinei institucijai – Lietuvos Respublikos Seimui, todėl tai tapo rimtu pagrindu ne tik teisinei, bet ir politinei diskusijai, kuri ne visada grindžiama teisės argumentais; 3) po Respublikos Prezidento apkaltos Seime, kuri baigėsi Respublikos Prezidento pašalinimu iš pareigų, eksprezidento baudžiamosios atsakomybės klausimai (už veikas, kurios buvo pagrindas konstitucinei atsakomybei kilti) buvo nagrinėjami kitose institucijose – prokuratūroje ir bendrosios kompetencijos teismuose, o po šių institucijų sprendimų liko tam tikra erdvė su išsamiai neatsakytais ir platesnę diskusiją sukėlusiais klausimais.

Tai, kad tik 2004 metais vykusio Respublikos Prezidento apkaltos proceso metu Konstitucinis Teismas išsamiai atskleidė konstitucinę apkaltos sampratą, pateisina iki tol Lietuvos konstitucinės teisės literatūroje apkaltos procesui skirtą dėmesio stoką – Lietuvos konstitucinės teisės literatūroje ar mokslo darbuose apkaltos proceso aptarimas apsiriboja teoriniu apkaltos pagrindų išvardinimu. Pažymėtina ir tai, kad lietuviškasis apkaltos procesas iškėlė apkaltos proceso teisinio reguliavimo nuostatų konstitucingumo ir jų įgyvendinimo problemų klausimus. Manytina, jog menką įstatymų leidėjo dėmesį apkaltos proceso teisiniui reguliavimui lėmė logiškai pagrįstas įsitikinimas, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė aukščiausias pareigas valstybės valdžios institucijose einančių asmenų atsakomybės klausimus spręsti apkaltos proceso tvarka, savaime užtikrins aukščiausios teisės - Konstitucijos laikymąsi ir pagarbą jai. Tačiau 2004 m. įvykęs Lietuvos Respublikos Prezidento apkaltos procesas patvirtino, jog toks teisės mokslininkų ir įstatymų leidėjo požiūris buvo klaidingas.

Pasibaigus lietuviškajam *Watergate* skandalui, teisės mokslininkų, ir ypač konstitucionalistų, diskusija tapo aktyvesnė, tačiau labiau koncentruota į atskirų apkaltos subinstitūtų ar įvykusio proceso fragmentų analizę, nei į sisteminių Respublikos Prezidento apkaltos instituto vertinimą ar lyginamąjį tyrimą. Lietuvos konstitucinės teisės literatūroje ar mokslo darbuose taip pat pasigendama bent kiek kritiškesnės Respublikos Prezidento apkaltos proceso teisinių ir politinių aspektų, jų sąveikos ir dominavimo, teisinių bei politinių apkaltos proceso pasekmių analizės. Todėl šiame darbe nagrinėjama *mokslinę problemą* nusako tai, kad kol kas nėra sisteminio apkaltos proceso nuo jo inicijavimo iki galimų teisinių ir politinių padarinių visumos vertinimo.

Darbe *ginami teiginiai*:

1. Respublikos Prezidento apkalta – laikotarpyje tarp periodinių rinkimų (kuomet tauta išreiškia pasitikėjimą/nepasitikėjimą aukščiausiu valstybės pareigūnu) reiškiamą tautos abejonę dėl valstybės vadovo veiksmų atitikties aukščiausiai teisei, tautos ir valstybės interesams.

2. Lietuvos Respublikos Prezidento apkaltos pagrindai ir konstitucinės sankcijos turinys identifikuoja lietuviškojo apkaltos modelio savitumą kitų valstybių prezidento apkaltos modelių kontekste.

3. Apkaltos, kaip kvaziteisminio proceso teisiškumą užtikrina konstitucinis teisinis reguliavimas, subalansuojantis aukščiausios teisminės ir atstovaujamosios valdžios institucijų įgaliojimus apkaltos procese bei aiškiai nubrėžiantis kompetencijos ribas.

4. Lietuvos Respublikos Prezidento apkalta – ypatingas konstitucinis procesas, apimantis apkaltos iniciatyvos, pažeidimo fakto konstatavimo ir jo kvalifikavimo bei sankcijos taikymo/netaikymo stadijas.

Magistro *darbo objektas* yra Respublikos Prezidento apkaltos procesas, kaip konstitucinė tautos savisaugos nuo valstybės vadovo kėsimosi į demokratines ir teises vertybes priemonė.

Darbo tikslas: lyginamuoju tyrimu sistemaiškai įvertinti ir atskleisti politinei ir teisei sistemai ypač reikšmingo konstitucinio Respublikos Prezidento apkaltos instituto teorinius, praktinius, teisinius ir politinius aspektus, išryškinti stipriąsias jo puses ir, analizuojant konkrečius precedentus, aptarti probleminius apkaltos proceso aspektus.

Tiksliui pasiekti keliami *uždaviniai:* 1. Aptarti apkaltos instituto kilmės priežastis, raidos ypatumus užsienio valstybėse ir Lietuvoje. 2. Apibrėžti apkaltos instituto sampratą ir koncepcinius skirtumus. 3. Išanalizuoti apkaltos instituto organizacinius modelius. 4. Aptarti apkaltos proceso precedentus, išskiriant stipriąsias apkaltos instituto puses bei analizuojant probleminius aspektus. 5. Palyginti Lietuvos ir užsienio valstybių apkaltos procesų teisinį reguliavimą. 6. Charakterizuoti apkaltos proceso įtaką teisinės valstybės ir demokratinės visuomenės funkcionavimui.

Magistro *darbo metodai:*

1. Mokslinės literatūros analizė, pasitelkiant lyginamąjį, abstrakcijos, apibendrinimo metodus. Šiame darbe lyginamas skirtingų autorių, įvairiais istorinio vystymosi laikotarpiais pateiktos apkaltos instituto kilmės priežastys, apkaltos koncepcijos ir tikslai, instituto raidą sąlygoję veiksniai, atskleidžiami pagrindiniai, esminiai apkaltos koncepcijų įvairovę vienijantys bruožai, pateikiami bendri apkaltos segmentų dėsningumai ir principai.

2. Dokumentų analizė, pasitelkiant, lyginamąjį, analogijos, sintezės, sisteminės analizės metodus. Analizuojant skirtingose valstybėse egzistuojančio apkaltos proceso teisinio reguliavimo įvairovę, išskiriami ir lyginami atskiri įvairių apkaltos modelių segmentai, teisinio

reguliavimo panašumus ir skirtumus lemiantys veiksniai, vertinama apkaltos instituto vieta ir reikšmė konstitucinio reguliavimo sistemoje.

Darbo rezultatai: magistro darbe palygintos ir įvertintos apkaltos instituto kilmės politinės, istorinės bei teisinės prielaidos užsienio valstybėse ir Lietuvoje, išskirti apkaltos koncepcijas unifikuojantys ir jų įvairovę lemiantys aspektai, taip pat identifikuoti unikalūs Respublikos Prezidento apkaltos instituto organizacinio modelio elementai, atskleidžiantys ir išryškinantys apkaltos, kaip teisinės ir demokratinės valstybės savisaugos priemonės požymius, sisteminio apkaltos proceso vertinimo pagalba atskleista šio instituto konstitucinė svarba, jo savitumas, skirtumas nuo kitų atsakomybės klausimų sprendimo būdų. Magistro darbe pateiktas Respublikos Prezidento apkaltos proceso, nuo jo inicijavimo iki galimų teisinių ir politinių pasekmių visumos, sisteminis vertinimas, atspindintis teorinių ir praktinių apkaltos proceso elementų santykį. Matricos principu parengtos lentelės, parodančios skirtingų valstybių prezidento apkaltos modelių nuo apkaltos pagrindų iki sankcijos turinio bendrumo/unikalumo spektrą.

Teorinė ir praktinė darbo reikšmė. Iki šiol Lietuvos mokslo darbuose, taip pat teisinėje literatūroje pasigendama sisteminio apkaltos proceso nuo jo inicijavimo iki galimų teisinių ir politinių padarinių visumos vertinimo, kuris, lyginamuoju požiūriu, atspindėtų esminius, unikalius Respublikos Prezidento apkaltos segmentus ir leistų suprasti šio instituto vietą konstitucinio reguliavimo sistemoje. Magistro darbe lyginamuoju tyrimu, pasitelkiant apkaltos kilmės, koncepcijų, organizacinių modelių ir teisinio reguliavimo įvairovės, apkaltos precedentų analizę, sistemiškai įvertintas Respublikos Prezidento apkaltos institutas, jo reikšmė teisinėje ir demokratinėje valstybėje, taip pat išryškinti probleminiai apkaltos proceso aspektai. Darbe aptarti probleminiai apkaltos proceso aspektai bei pateikti siūlymai galėtų būti pagrindas išsamesnei tiek akademinėi, tiek įstatymų leidėjo diskusijai dėl lietuviškojo apkaltos modelio tobulinimo.

Magistro darbo struktūra. Darbą sudaro: *įvadas; keturi skyriai*, kurių kiekvienas sudarytas iš 2 poskyrių; *išvados bei pasiūlymai; literatūros sąrašas* (bendras išnagrinėtų šaltinių skaičius: 90 pozicijų). Bendroji darbo apimtis 87 psl., 6 lentelės sudarytos darbo autoriaus.

Pirmojo skyriaus 1 poskyryje istoriniu požiūriu apžvelgiama apkaltos instituto kilmė užsienio valstybėse ir Lietuvoje, politinės ir teisinės apkaltos instituto kilmę ir raidą lėmusios priežastys; *2 poskyryje* aptariamos ir analizuojamos Lietuvos ir užsienio autorių, Konstitucinio Teismo pateiktos apkaltos koncepcijos, išskiriami tik lietuviškajai apkaltos koncepcijai būdingi Respublikos Prezidento apkaltos segmentai, suformuluota darbinė Respublikos Prezidento apkaltos koncepcija. *Antrojo skyriaus 1 ir 2 poskyriuose* lyginamuoju aspektu analizuojami atskiri užsienio valstybių konstitucijose įtvirtintų apkaltos instituto organizacinių modelių

elementai, apkaltos koncepcijų teorinių ir praktinių aspektų sąveika, atskleidžiamas lietuviškojo apkaltos modelio savitumas, apkaltos pagrindų, apkaltos iniciatyvos teisę turinčių subjektų samprata ir turinys užsienio valstybėse ir Lietuvoje. *Trečiojo skyriaus 1 poskyryje* pateikiama aukščiausių valstybės valdžios institucijų, dalyvaujančių apkaltos procese, kompetencijos analizė, leidžianti palyginti Lietuvos ir užsienio valstybių modeliuose apibrėžtos jų kompetencijos ribas, privalumus ir trūkumus. *2 poskyryje* aptariami galimi apkaltos proceso politiniai ir teisiniai padariniai Lietuvoje ir užsienio valstybėse, analizuojami padarinius sąlygojantys veiksniai, remiantis lietuviškuoju apkaltos precedentu, išskiriamos teigiamos ir neigiamos Respublikos Prezidento apkaltos pasekmės. *Ketvirtojo skyriaus 1 ir 2 poskyriuose* išryškunami esminiai valstybės vadovo apkaltos proceso elementai, patvirtinantys, jog valstybės vadovo apkalta – teisinės ir demokratinės valstybės požymis, taip pat aptariami praktiniai bei teoriniai Lietuvoje vykusio apkaltos proceso probleminiai aspektai.

I. APKALTOS INSTITUTO LYGINAMOJO TYRIMO TEORINĖS PRIELAIDOS

1.1 Apkaltos instituto kilmė ir raida užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje

Klasikinė apkaltos¹ procedūra atsirado viduramžių Anglijoje ir reiškė specialią aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltinimo ir jiems iškeltų bylų nagrinėjimo procedūrą. Čia apkaltos procedūra buvo skirta vykdomosios galios atsakomybės problemoms spręsti (31, p. 170) ir, anot A. V. Dicey (1998), teisės viešpatavimui užtikrinti. Tai, kad apkaltos procesas, kaip aukščiausių valstybės pareigūnų atsakomybės klausimų sprendimo būdas, atsirado būtent Anglijoje, lėmė keletas esminių priežasčių, kurias geriausiai iliustruoja A. V. Dicey (1998) teiginys, jog visa Anglijos konstitucija persmelkta dviem principais – parlamento suvereniteto ir teisės viršenybės bei jų sąveika - parlamento suverenitetas palaiko teisės viešpatavimą, o šalies teisės viršenybė kartu ir sąlygoja parlamento suvereniteto taikymą, ir veda prie to, kad jis įgyvendinamas teisėtumo dvasia (30, p. 223, 276).

A. V. Dicey (1998) teigimu, parlamento suverenitetas reiškia laipsnišką Karūnos valdžios perdavimą institucijai, daugiau ar mažiau tapusią tautos atstove. Šis intriguojantis procesas, per kurį karaliaus asmeninė valdžia paverčiama per parlamentą veikiančio karaliaus suverenitetu, sukelia du padarinius: 1) jis padaro galą savavališkiems monarcho įgaliojimams, bei 2) jis išsaugo nepaliestą ir nesumažėjusią aukščiausią valstybės valdžią (30, p. 310). A. V. Dicey pažymi, kad “Anglijos tautos lyderiai savo ginčiuose su karališkąja valdžia niekad nebandė, išskyrus revoliucinio smurto laikotarpius, sunaikinti ar atsikratyti Karūnos, kaip valstybės vadovo, valdžios. Jų politinis kursas, kuris tęsėsi amžiais, buvo palikti Karaliaus valdžią nepaliestą, bet susaistyti Karūnos veiklą įtvirtintais procedūriniais būdais, kurie, kai jų laikomasi, užtikrintų teisės viršenybę ir galiausiai – tautos suverenitetą” (30, p. 311). Tokia “asmeninės karaliaus valios sutapatavimo ir transformavimo į įstatyminę ir teisėtai išreikštą Karūnos valią” idėja grindžiama pamatine anglų papročių nuostata, jog “Karalius neklysta”², taip pat vėliau išplėtotu imperatyvu - “Karalius niekuomet negali veikti vienas”³ (31, p. 172, 180). Nuostata, jog “Karalius neklysta” reiškė karaliaus neatsakingumą už “neteisėtus ir kraštui žalingus veiksmus” (nes, anot A. Esmein (1932), tokio turinio valdovo atsakomybės nustatymas reikštų jo nuvertimą nuo sosto, revoliucijos padarymą) ir tai, kad “joks teismas negali svarstyti karaliaus daromų veiksmų, net tų, kurie sudaro nusikaltimą prieš bendrąją teisę” (31, p. 172).

Vystantis, stiprėjant ir vis plačiau įgyvendinant parlamento suvereniteto idėją, imta vadovautis principu, jog “Karalius niekuomet negali veikti vienas”, iš esmės lėmusiu Karūnos

---

¹ (angl.) Impeachment

² (angl.) The King can do no wrong

³ (angl.) The King cannot act alone

galios ir veikimo laisvės ribojimą, arba, tiksliau tariant, valdovo valdžios raiškos susaistymą tam tikromis imperatyviomis procedūromis, užtikrinusiomis vykdomosios valdžios kompetencijos ir atsakomybės padalijimą. Šis principas, anot A. Esmein, pirmiausia suponavo imperatyvią Karūnos pareigą “kurį nors iš ministrų padaryti dalyviu visų tų veiksmų, kuriais reiškiasi Karūnos prerogatyva” (31, p. 180). Tai reiškė, kad bet kuris karaliaus galių raiškos aktas galėjo būti priimtas (ir, svarbiausia, turėti teisinę galią) tik tada, kai atitiko imperatyvius formas reikalavimus – buvo rašytinės formos ir antspaudu patvirtintas kurio nors ministro. Tokiu būdu, pasak A. V. Dicey, ministras ar kuris kitas Karūnos tarnautojas, dalyvaujantis suteikiant karališkajai valiai teisėtą išraišką, teisiškai atsakė už tokį aktą ir negalėjo išvengti atsakomybės už tokį aktą teisindamasis, jog veikė paklusdamas karališkiesiems įsakymams (30, p. 224). Tai teisinė Karūnos ministrų atsakomybė. Tačiau Karūnos ministrai buvo suvaržyti ir politine atsakomybe, kuri kildinama iš Anglijos konstitucinės moralės. Jos esmė - ministrų atsakomybe parlamentui: Bendruomenių rūmų priimtas nutarimas skelbė, jog “kai Karūnos ministrai neturi Bendruomenių rūmų pasitikėjimo, jų pareigų ėjimas yra nesuderinamas su konstitucijos dvasia”, t.y. ministras privalėjo atsistatydinti iš užimamų pareigų, kai parlamentas manė, kad jis nėra išmintingas ir naudingas tautai, todėl netinka jas toliau eiti (30, p. 290).

Parlamento suverenitetas, A. V. Dicey (1998) nuomone, sudaro palankias sąlygas šalies teisės viršenybei. Ši nuostata remiasi keliais principais: pirma, parlamento valia gali būti pareikšta tik parlamento įstatymu. Tai nėra vien tik formos klausimas, o turi didžiai svarbų praktinį poveikį. Tai apsaugo nuo tokių pasikėsinių į šalies teisę, kai koks nors despotiškas monarchas galėtų daryti neigiamą įtaką ordonansais ir dekretais. A. V. Dicey teigimu, įstatymo viršenybė užtikrina, kad dauguma Anglijos vykdomosios valdžios savavališkų įgaliojimų visuomet būtų įgyvendinami remiantis parlamento įstatymu, o tai paveda vyriausybę teismų priežiūrai. Principas, jog parlamentas reiškiasi tik per parlamento įstatymus, labai išplečia teisėjų galią. Po priėmimo įstatymu tampantis įstatymo projektas iš karto tampa pavaldus teisėjų aiškinimui, o Anglijos teismai visuomet atsisako, bent jau iš principo, aiškinti parlamento aktą kitaip nei vadovaudamiesi to įstatymo formuluočiais. Tai prisideda prie teisėjų galios ir prie teisės stabilumo (30, p. 273). Antrasis bruožas, būdingas Anglijos parlamentui, yra tai, kad Anglijos parlamentas niekada, išskyrus revoliucijos periodus, nesinaudojo tiesiogine vykdomąja valdžia ir neskyrė vykdomosios valdžios pareigūnų, todėl Karūnos valdžia ir ją realizuojant dalyvaujantys “Karūnos tarnautojai” visada skatino parlamento nepasitikėjimą ir budrumą. Anot A. V. Dicey, svarbiausia yra tai, kad “parlamentas su nepritarimu ir nepasitikėjimu žvelgė į bet kokį pareigūnų imunitetą nuo piliečiams įprastinių įsipareigojimų ar nuo bendrųjų teismų jurisdikcijos”, todėl jis visada siekė “apsaugoti teisėjų nepriklausomumą” (30, p. 273).

Kalbant apie Anglijos konstitucinę teisę, reikia pabrėžti, jog teisės viršenybės, visų lygybės prieš įstatymą ir teismą idėjos nuėjo tam tikrą transformacijos kelią. Minėta, kad parlamento (t.y. tautos) valia galėjo būti reiškiamą tik parlamento įstatymu, kurio aiškinimo ir laikymosi užtikrinimo funkcija buvo teismų kompetencija. Tačiau kai kalbame apie aukščiausios valdžios veiklos, kuri remiasi ne tik įstatymais, bet ir nerašytais “konstituciniais susitarimais” (30, p. 292), teisėtumą (ir teisingumą), susiduriame su esminiu klausimu – ar teismai pajėgūs (ir ar kompetentingi) užtikrinti, kad vykdomosios valdžios galios raiška derėtų ne tik su įstatymų raide, bet ir su teisėtumo ir teisingumo, konstitucijos dvasia? Nuomonė, jog teismai buvo “per silpnas ginklas prieš aukštuosius Karūnos agentus ir anų laikų ministrus” grindžiama keliais aspektais (31, p. 180): pirma, menku teisėjų autoritetu, kuris jiems leistų teisti “Karūnos tarnus”, ir, antra, nerašytų konstitucinių susitarimų, kuriais grįsti konstituciniai valdžių santykiai, žinybingumo teismams problema. Šios priežastys, anot A. V. Dicey (1998), lėmė specialaus teismo ir ypatingos procedūros - impeachment'o atsiradimą.

Karūnos valios raiškos ribų bei laisvės suvaržymas ir ministrų galių bei atsakomybės išplėtimas suponavo tai, kad apkaltos procesas buvo taikomas ministrams – Bendruomenių Rūmai galėjo pareikšti kaltinimus bet kuriam ministrui, o šiuos kaltinimus nagrinėjo ir bausmę skyrė Lordų Rūmai. Lordų Rūmai buvo laisvi pasirinkti ir paskirti bausmę, kokią jie nori (31, p. 176). Apkaltos procesas buvo baudžiamojo pobūdžio, o apkaltos pagrindu pradžioje laikyti baudžiamieji nusikaltimai. Tačiau jau nuo XVII a. apkaltos pagrindų ratas plėtėsi – ministrai galėjo būti traukiami atsakomybėn ir už “rimtas bei kraštui žalingas klaidas” (31, p. 176). Pažymėtina, jog apkaltos pagrindai Anglijoje niekada nebuvo apibrėžti, o jų samprata vėliau apėmė ir “garbės ir teisingumo principų nesilaikymą” (80).

Konstatavus, jog apkaltos procesas iš esmės buvo skirtas parlamento suvereniteto užtikrinimui (per ministrų atsakomybę parlamentui) bei laikytas konstitucinių susitarimų apsaugos garantu (konstitucinės moralės užtikrinimo priemone), galima pagrįsta išvada, jog apkaltos procesas buvo gana politizuotas procesas. Tai taip pat patvirtina faktas, jog teisė kaltinti⁴ priklausė Bendruomenių rūmams, jie ja galėjo naudotis prieš bet ką ir bet kada, o sprendžiant atsakomybės klausimą apkaltos tvarka nereikėjo nustatinėti asmens kaltės fakto – užteko, kad jo elgesys būtų pasmerktas aukštojo šalies teismo (31, p. 176).

Stiprėjant parlamentarizmui ir vystantis konstitucinės teisės doktrinai, apkaltos proceso reikšmė Anglijoje mažėjo, kol galiausiai, anot A. V. Dicey (1998), “šis ginklas, padėjęs atremti pasikėsinimus į laisvę, nuo nenaudojimo surūdijo ir buvo atidėtas į šalį greta kitų konstitucinių senienų” (30, p. 294). Tai, kad anglų teisės sistemos sukurtas ir daugelyje naujųjų laikų konstitucijose įtvirtintas apkaltos institutas pačių anglų manymu tapo atgyvenusiu ir

---

⁴ (angl.) Impeach

nebetaikytinu, lėmė keletas priešasčių (31, p. 178): pirma, parlamento valdžios stiprėjimas, sąlygojęs naujo vykdomosios valdžios priežiūros ir politinės atsakomybės instituto – nepasitikėjimo visu kabinetu ar atskiru ministru reiškimo galimybės atsiradimą, apkaltos institutą padarė “nebereikalingu ir pasmerkė jį rūdyti”. Anot A. Esmein (1932), “preventyvinis būdas pakeitė represyvinį: savo nuožiūra galėdami pašalinti ministrus, Bendruomenių Rūmai nebeturi reikalo kelti kaltinimus prieš juos” (31, p. 178). Antroji priežastis grindžiama santykio tarp konstitucinių susitarimų ir šalies įstatymų samprata bei nuomone, jog įstatymų galia ir per parlamentą reiškiamos viešosios nuomonės galia yra pakankama sankcija, gebanti užtikrinti konstitucinių susitarimų laikymąsi, t.y. teisės viršenybę. Kaip teigia A. V. Dicey (1998), konstituciniai susitarimai nėra įstatymai, tačiau kadangi jie faktiškai turi privalomąją galią, savo sankciją kildina iš fakto, jog kiekvienas, kuris juos pažeidžia, galiausiai turi pažeisti įstatymą ir užsitraukti teisės pažeidėjui numatytą bausmę (30, p. 299). A. V. Dicey neabejoja, jog sankcija, kuri verčia drąsiausią politinį avantiūristą laikytis pagrindinių konstitucinių principų ir konstitucinių susitarimų, kuriuose šie principai išreikšti, faktiškai yra ta, jog šių principų ir konstitucinių susitarimų pažeidimas beveik nedelsiant sukels konfliktą tarp pažeidėjo ir teismų bei šalies įstatymų (30, p. 296).

Pažymėtina, kad apkaltos procedūra Didžiosios Britanijos parlamente iki šiol formaliai nėra panaikinta, nors 1967 m. Rinktinis parlamentinių privilegijų komitetas⁵ rekomendavo tai padaryti, konstatavęs, jog “šiuo metu aplinkybės, kuriose vyksta apkalta, yra tokios tolimos dabarties realijoms, kad procedūrą reikėtų vertinti kaip atgyvenusią”. Ši nuomonė grindžiama tuo, kad jei XVII-XVIII a. apkalta neretai buvo politinių oponentų “likvidavimo” priemonė, tai nūdienos visuomenėje politinių oponentų likimą “lemia” balsadėžės, o nusikaltėlių – baudžiamieji teismai (83). A. V. Dicey (1998) teigimu, priežastis, kodėl nepanaikinamos priemonės, kurios anksčiau buvo būtinos sąmoningai tautos valiai užtikrinti, yra iš dalies anglų tautos konservatyvumas ir iš dalies toks svarus motyvas, jog retkarčiais gali būti padaryta nusikaltimų, už kuriuos bendrieji šalies įstatymai vargu ar nustato tinkamą bausmę, tad juos tinkamai nagrinėti gali parlamento Aukštasis Teismas (30, p. 301).

Ilgainiui anglų teisės sukurta ir išplėtotą apkaltos institutą perėmė valstybės, kuriose vyravo anglosaksų teisės tradicijos, taip pat Europos valstybės, priskiriamos romanų-germanų teisės šeimai. Kalbant apie anglosaksų teisės tradicijas puoselėjančias valstybes, perėmusias angliškąją apkaltos institutą, išskirtinos JAV. Tiesa, tam, kad būtų galima suvokti šio instituto įtvirtinimo 1787 m. JAV Konstitucijoje priežastis bei tikslus, būtina atsižvelgti į to laikotarpio istorines - politines realijas bei amerikietiškosios konstitucionalizmo doktrinos formavimosi kryptis.

---

⁵ (angl.) Select Committee on Parliamentary Privilege

1787 m. JAV Konstitucijos kūrėjų pasaulėžiūrą, anot G. Mesonio (2005), lėmė keletas esminių veiksnių. Pirmiausia, jie įvertino teorinę ir praktinę valstybės valdymo modelių kūrimo, taip pat JAV ir kitų Europos valstybių istorinę patirtį bei neigiamą atskirų valstijų valdžios institucijų tarpusavio sugyvenimo patirtį (28, p. 37). Antra, principai, kuriais, jų nuomone, turėtų būti grindžiama valdžios institucijų sąveika, rėmėsi D. Loko, Š. L. Monteskjė, Ž. Ž. Ruso, T. Hobso ir kitų teisininkų teoriniuose darbuose išdėstytais žmogaus prigimties teorijomis ir valdžių padalijimo idėjomis (pvz.: pasak Š. L. Monteskjė, “kiekvienas su valdžia susijęs žmogus turi galimybę piktnaudžiauti ir išlaikyti ją kiek įmanoma”, o “valdomi labiau jausmų nei proto, žmonės yra linkę į nenuosaikų elgesį ir kraštutinumus” (63, p. 103). Ž. Ž. Ruso idėjos rėmėsi nuostata, jog valdžia visada yra linkusi į išsigimimą, tironiją ir suvereniteto uzurpaciją, o tokio išsigimimo pasekmės kelia pavojų pačios valstybės, kaip visuomenės sutarties, egzistavimui (45, p. 71). Vienas Jungtinių Valstijų kūrėjų - A. Hamiltonas taip pat nuolat pabrėžė žmogaus savanaudiškumą siekiant valdžios, o tai skatino kurti realų valdžios institucijų kontrolės mechanizmą (28, p. 37).

Akivaizdu, jog JAV Konstitucijos kūrėjai “buvo nepaprastai susirūpinę, kaip apsaugoti nuo tironijos – suklaidintos masės arba savanaudžio tirono” (63, p. 103), tuo pačiu neaukojant valdymo efektyvumo. M. Maksimaitis (2002) pažymi, jog pagrindinė 1787 metais priimtos JAV Konstitucijos idėja – valdžios centralizavimas (40, p. 305). Konstitucija nustatė, kad visos aukščiausiosios federacinės valstybės institucijos: dviejų rūmų Kongresas – Atstovų rūmai ir Senatas⁶, vykdomoji valdžia – Prezidentas, taip pat teisminė valdžia – Aukščiausiasis Teismas ir kiti Kongreso įsteigti teismai yra savarankiškos, visos skirtingai formuojamos ir visos turi skirtingos trukmės įgaliojimus. Tačiau JAV Konstitucijos kūrėjai, konstitucionalizuodami valdžių įgaliojimų ir sąveikos principus, nepasikloviė vien valdžių padalijimu. Kaip teigė D. Madisonas (28, p. 38), konstitucinių ribų, apibrėžiančių kiekvienos valdžios įgaliojimus, neužtenka. Pasak jo, reikalingas mechanizmas, tam tikra sistema, kuri garantuotų permanentinę savireguliacinę valdžios grandžių abipusės kontrolės būseną. Tokius bendradarbiavimo ir kontrolės principus amerikiečiai pavadino “stabdžių ir atsvarų”⁷ sistema. Ši sistema turėjo garantuoti, kad kiekviena valdžios šaka turi galimybę užkardyti kitos neteisėtą veiklą ir taip apginti teisės saugomas vertybes.

Valdžių padalijimas garantavo daugumos valdžią (per atstovaujamą instituciją), taip pat šios valdžios apribojimą per stabdžių ir atsvarų mechanizmą, saugantį mažumą nuo tautos daugumos tironijos. Tad amerikietiška doktrina dviejų rūmų parlamentą, skirtingus skirtingų

⁶ Įstatymų leidžiamoji valdžia. Kiti šaltiniai nurodo, jog Kongresui buvo suteikti “įstatymų leidžiamosios valdžios įgaliojimai” (28, p. 38).

⁷ (angl.) Checks and Balances

valdžios šakų įgaliojimų terminus bei skirtingas rinkimų apygardas įvardijo kaip atsvaras⁸. Tuo tarpu apkalta, prezidento teisė vetuoti parlamento priimtus įstatymus, prezidento galimybė paleisti parlamentą, parlamento teisė dalyvauti skiriant svarbiausius valstybės valdžios pareigūnus buvo įvardytos kaip stabdžiai⁹ (28, p. 40).

Kaip vienas “stabdžių ir atsvarų” sistemos elementų JAV Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos institutas dar ir šiandien JAV yra pakankamai efektyvi priemonė, užtikrinanti realų valstybės valdžios padalijimą į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę valdžias bei harmoningą jų bendradarbiavimo pusiausvyrą, taip pat sauganti nuo galimų vienos iš valdžių uzurpatoriškų pretenzijų.

Nors Prancūzijos konstitucionalizmo istorija gana audringa, kupina svyravimų ir posūkių (28, p. 54), tačiau ji pirmiausia asocijuojasi su pamatinėmis, daugelio šalių konstitucijų kūrėjų perimtomis konstitucionalizmo idėjomis, kurių esmę atskleidžia valdžios ribojimo konstitucija, valdžių padalijimo ir prigimtinių teisių apsaugos imperatyvo, demokratinė institucijų įtvirtinimas. Konstitucinio valstybės vadovo apkaltos instituto kilmė Prancūzijoje siejama su tautos suvereniteto ir valdžių atskyrimo, taip pat monarchijos atsisakymo idėjų įgyvendinimu.

1848 m. lapkričio 4 d. priimta Antroji respublikos konstitucija nustatė, kad vykdomoji valdžia, kaip atsvara įstatymų leidybos valdžiai – Nacionaliniam susirinkimui, pavedama vienam piliečiui, kuriam suteikiamas prezidento titulas. Pažymėtina ir tai, kad tai buvo pirmasis prezidentas Europoje (40, p. 345). Siekiant užtikrinti plačius įgaliojimus turinčių valstybės valdžių – Nacionalinio susirinkimo ir prezidento - atskyrimą, Antrojoje respublikos konstitucijoje numatyta Nacionalinio susirinkimo teisė nušalinti prezidentą nuo pareigų anksčiau laiko (tačiau prezidentui nepaklusus tokiam nutarimui, parlamentas neturėjo svertų priversti jį paklusti) (40, 346). Konstitucija taip pat numatė prezidento pašalinimo iš pareigų pagrindą ir subjektus, nagrinėjančius nusikalstamus prezidento veiksmus – prezidentas galėjo būti nušalintas nuo pareigų už valstybės išdavystę (taip pat už nusikaltimus, kurie prilyginami valstybės išdavystei, pvz.: mėginimą prieš laiką paleisti Nacionalinį susirinkimą), o prezidento teisme dalyvavo Aukščiausiojo Teismo teisėjai ir prisiekusieji (40, p. 347). 1851 m. gruodžio 2 d. Liudviko Bonaparto įvykdytas valstybės perversmas (prezidentas paleido Nacionalinį susirinkimą) įrodė, kad toks konstitucinis parlamento apsaugos mechanizmas buvo visiškai neveiksmingas. Pažymėtina, jog kai kurie autoriai (28, p. 53) 1789-1958 m. laikotarpio Prancūzijos konstitucinės raidos etapą apibūdina kaip “konstitucinio nestabilumo” ir “demokratinės pusiausvyros paieškų laikmetį”, kurį vainikuoja 1958 m. Prancūzijos konstitucija. 1958 m. Konstitucija, pasak E. Jarašiūno, laikoma “audringos konstitucionalizmo raidos ir šalies

---

⁸ (angl.) Balances

⁹ (angl.) Cheks

konstitucinės patirties kūrybiško panaudojimo rezultatu” (28, p. 54). V Respublikos Konstitucijos kūrėjai, atsižvelgdami į istorinę valstybės valdymo patirtį, taip pat į to laikotarpio socialinę ir politinę krizę (Prancūzijos kolonijų sistemos griūtis, Alžyro krizė), valstybės valdžios institucijų sistemoje Respublikos Prezidentui skyrė ypatingą vaidmenį – Respublikos Prezidentas 1958 m. Konstitucijoje įvardijamas “nacionalinės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, sutarčių laikymosi ir konstitucijos garantu” (28, p. 54). Atsižvelgiant į tai, jog Prancūzijos valstybės valdžios institucijų sistema grindžiama valdžių padalijimu, Respublikos Prezidentui Konstitucija ne tik suteikia plačią kompetenciją, kurios didžiąją dalį sudaro vienasmeniškai vykdomi įgaliojimai, bet ir numato Respublikos Prezidento atsakomybę. Pagal Konstitucijos 68 straipsnį Respublikos Prezidentas atsako už savo veiksmus, kuriuos atliko įgyvendindamas įgaliojimus, tik valstybės išdavimo atveju. Tai reiškia, jog parlamentas (abeji rūmai), absoliučia narių balsų dauguma, už valstybės išdavimą gali Respublikos Prezidentui inicijuoti apkaltos procesą.

Priešingai nei aptartose valstybėse, apkaltos institutas Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintas tik XX a. pabaigoje, todėl pagrįstai vadinamas šiandieninės Konstitucijos naujadaru. Aukščiausių Lietuvos valstybės valdžios pareigūnų, taip pat ir Respublikos Prezidento, apkaltos institutas nenumatytas nei 1918 – 1939 m. Konstitucijose, nei 1990 m. Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme. P. Vinklerio (2002) teigimu, nuosekliai stiprėjanti Respublikos Prezidento apsauga nuo bet kokios teisinės (ir politinės) atsakomybės Seimui, Vyriausybei ar Tautai iš esmės nulemta nepriklausomos Lietuvos konstitucinės raidos pradžioje nuolat stiprinto Respublikos Prezidento statuso ir, deja, negatyvia linkme – demokratijos ir parlamentarizmo sąskaita (62, p. 47).

1918 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose Prezidentas kaip valstybės institucija nebuvo numatyta. Tai Lietuvoje pirmą kartą buvo įtvirtinta 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose. Valstybės Prezidentas pagal šiuos Pamatinius Dėsnius buvo renkamas Valstybės Tarybos, tačiau turėjo teisę šaukti ir paleisti Valstybės Tarybos sesiją. Jo kadencija nebuvo apribota jokių konstituciniu terminu. Valstybės Prezidentui taip pat buvo suteikta teisė Ministrų kabineto priimtus įstatymų sumanymus leisti kaip įstatymus. Tokie 1919 m. balandžio 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose nustatyti Valstybės Prezidento įgaliojimai pavertė jį stipriausia konstitucine institucija (62, p. 24-26).

1920 m. birželio 10 d. buvo priimta naujoji Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, kuria įvedamas Respublikos Prezidento titulas, tačiau į pirmą vietą iškeliamas Steigiamasis Seimas. Pagal šią Laikinąją Konstituciją rinkti Respublikos Prezidentą buvo numatyta Steigiamajam Seimui (Steigiamojo Seimo suverenios galios vykdymo laikui), jam kartu su

Ministrų kabinetu pavedama vykdomoji valdžia bei nustatyta, kad visi Respublikos Prezidento aktai turi būti kontrasignuoti Ministro Pirmininko ar atitinkamo ministro (62, p. 28-29).

Pagal 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją Respublikos Prezidentas – sudėtinė Vyriausybės dalis. Konstitucijoje nustatyta, jog Respublikos Prezidentas renkamas Seimo slaptu balsavimu absoliučia atstovų balsų dauguma, o kvalifikuota 2/3 atstovų balsų dauguma Respublikos Prezidentas bet kada galėjo būti atstatydas. Ši Seimo teisė nebuvo suvaržyta jokiais konstituciniais pagrindais, tad Respublikos Prezidento atsakomybė Seimui buvo ne teisinė, o grynai politinė (62, p. 30-31).

Tačiau 1928 m. Konstitucijoje jau iš esmės įtvirtinamos Seimo hegemonijos naikimo ir Respublikos Prezidento kaip valstybės institucijos kėlimo tendencijos. Būdingiausias skiriamasis 1928 m. Konstitucijos bruožas – vykdomosios valdžios, pirmiausia Respublikos Prezidento galių išplėtimas. Konstitucijoje numatyta, kad Respublikos Prezidentas renkamas septynerių metų kadencijai (o kadencijų skaičius neribojamas), atsisakyta Prezidento rinkimų Seime, nustatant, kad jis renkamas rinkikų kolegijos. Respublikos Prezidentui suteikta teisė anksčiau laiko paleisti Seimą, taip pat teisė ministrams dėl valstybės išdavimo ar tarnybinio nusikaltimo kelti baudžiamąsias bylas. Nuo Prezidento ėmė priklausyti ir Ministrų kabinetas. Prezidentas gavo teisę pats skirti ir atleisti ministrą pirmininką, ministrus, taip pat paleisti Ministrų kabinetą arba ministrus. Pasak M. Maksimaičio (2005), autoritarines Prezidento galias įtvirtinusios Konstitucijos nuostatos Respublikos Prezidentą pavertė centrine Konstitucijos institucija (39, p. 354). Kalbant apie Respublikos Prezidento politinę ir teisinę atsakomybę reikia pabrėžti, kad 1928 m. Konstitucija išplėtė Respublikos Prezidento imuniteto ribas nustatydamas, jog norint patraukti Respublikos Prezidentą baudžiamojon atsakomybėn, reikia, palyginus su 1922 m. Konstitucija, didesnės $\frac{3}{4}$ visų Seimo narių balsų daugumos ir, kitaip nei pagal 1922 m. Konstituciją, bylą Respublikos Prezidentui dėl tarnybinių nusikaltimų arba dėl valstybės išdavimo gali iškelti ne absoliuti, o tik $\frac{3}{4}$ visų atstovų balsų dauguma. Tuo tarpu politinė Respublikos Prezidento atsakomybė Seimui iš viso panaikinta (62, p. 37, 40).

1938 m. priimta Konstitucija kardinaliai keitė konstitucinius Prezidento ir kitų valstybės institucijų santykius. Respublikos Prezidentas skelbiamas Valstybės vadovu, jam suteikta teisė skirti Lietuvos Valstybės atstovus, valstybės kontrolierių ir aukštuosius įstatymų nustatytus pareigūnus, kariuomenės vadą. Konstitucija iš esmės išplėtė Prezidento galias – jis turėjo teisę skirti Seimo rinkimus, šaukti Seimo sesijas, paleisti Seimą anksčiau laiko, taip pat tvirtinti valstybės biudžetą. Nors Respublikos Prezidentas tapo savarankiška institucija, tačiau jam palikta teisė skirti ir atleisti Ministrą Pirmininką ir ministrus, šaukti Vyriausybės posėdžius ir jiems pirmininkauti, galėjo duoti sutikimą dėl tarnybinio nusikaltimo kelti bylą Ministrui Pirmininkui, ministrui ar valstybės kontrolieriui. 1938 m. Konstitucijoje neužsimenama apie

Seimo pasitikėjimą Vyriausybe, apie teisę reikalauti jos atsistatydinimo – Seimo bandymas reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku galėjo sulaukti iš Prezidento paties Seimo paleidimo. Ir svarbiausia - Konstitucija, suteikdama Respublikos Prezidentui plačiausias teises ir pajungdama jam Vyriausybę bei Seimą, nurodė, kad Prezidentas neatsako už savo galios veiksmus, o už kitus veiksmus taip pat negali būti traukiamas atsakomybėn, kol vadovauja valstybei. Ši konstitucinė norma, anot P. Vinklerio (2002), Respublikos Prezidentui suteikė absoliutų, paprastai tik monarcho institutui būdingą imunitetą. Niekai neatšaukiamas ir neribotas Respublikos Prezidento imunitetas Respublikos Prezidentą padarė konstitucine institucija, kurios veiksmai nėra varžomi konstitucine atsakomybe – norint patraukti Respublikos Prezidentą atsakomybėn, jis pirmiausia turėtų būti atstatydyntas, tačiau tokia galimybė 1938 m. Konstitucijoje nenumatyta (62, p. 43).

Laikinis Pagrindinis Įstatymas, priimtas 1990 m., visiškai nenumatė vienasmenio valstybės vadovo institucijos, jame buvo kalbama tik apie aukščiausiąjį Lietuvos Respublikos pareigūną, atstovaujantį Lietuvai tarptautiniuose santykiuose – Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką. Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme buvo nustatyta, jog Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas renkamas Aukščiausiosios Tarybos iš Aukščiausiosios Tarybos deputatų slaptu balsavimu (86 str. 2 d.), jis atskaitingas Aukščiausiajai Tarybai ir ji slaptu balsavimu gali jį atšaukti.

Pateikta Lietuvos istorinė konstitucinės raidos apžvalga rodo, jog nepriklausomos Lietuvos istoriniu laikotarpiu nebuvo būtinybės, o vėliau – ir galimybės įtvirtinti Respublikos Prezidento politinės ir teisinės atsakomybės pagrindų bei specialių procedūrų atsakomybės klausimams spręsti. Kitaip tariant, Prezidento politinė ir teisinė atsakomybė visada buvo neproporcinga jam deleguotai kompetencijai, o tai lėmė permainingas Respublikos Prezidento institucijos raidos kelias: nuo nominalaus, parlamento renkamo ir nuo jo priklausomo Prezidento iki plačias galias bei absoliutų imunitetą turinčio valstybės vadovo.

Klasikinis Respublikos Prezidento apkaltos institutas Lietuvos konstitucinės teisės istorijoje pirmą kartą įtvirtintas 1992 m. Konstitucijoje. Analizuojant Respublikos Prezidento apkaltos instituto kilmę svarbu pažymėti, jog Lietuvos konstitucinės raidos ir istorinės patirties bei po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo rengtų ir svarstyčių Konstitucijos projektų chronologinė analizė iš esmės atsako į šioje dalyje keliamą klausimą apie politines ir teises prielaidas, suponavusias būtinybę konstituciškai įtvirtinti Respublikos Prezidento apkaltos institutą. 1992 m. Konstitucijos kūrėjai, ieškodami optimalaus valstybės valdymo bei valstybės valdžios sistemos modelio, logiškai atsižvelgė į kraštutinumais grįstą Lietuvos valstybės valdymo sistemų funkcionavimo istorinę patirtį. Pasak J. Žilio (2000), ne mažiau įtakos, objektyviai lėmusios Respublikos Prezidento institucijos konstitucionalizavimą, turėjo Laikinojo

Pagrindinio Įstatymo ydingumas apibrėžiant valdžios institucijų struktūrą. (64, p. 41). Tuo metu priimtas politinis sprendimas atkurti Respublikos Prezidento instituciją reikalavo aiškiai nustatyti Respublikos Prezidento, kaip konstitucinio subjekto, vietą aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų sistemoje, t.y. – Respublikos Prezidento rinkimo tvarką, jo galių turinį ir apimtį, reglamentuoti valstybės valdžių atskyrimo, taip pat ir Respublikos Prezidento konstitucinės kontrolės - teisinės ir politinės atsakomybės klausimus.

1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje LR Konstitucijoje numatyti lygiaverčiai pagrindai, kuriems esant Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų. Tai – šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, nusikaltimo padarymas. Teisė spręsti (teikti išvadą), ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, Konstitucijoje (105 str. 3 d. 4 p.) deleguota Konstituciniam Teismui, o teisė (galimybė) jį pašalinti iš užimamų pareigų - Seimo diskrecija (Konstitucijos 74 str.). Seimo statute (1994 m. redakcija, Žin. 1994, Nr. 15-249) apkaltos procesas įvardytas kaip parlamentinė procedūra, taikoma už valdžių autoriteto diskreditavimą.

Apžvelgus apkaltos instituto kilmę keliuose Vakarų Europos valstybėse, JAV bei Lietuvoje, galima išskirti šiuos apkaltos instituto kilmės pagrindus:

- teisės viešpatavimo ir parlamento suvereniteto užtikrinimas (Anglija);
- valdžios institucijų atsakomybės (kontrolės) ir tarp-institucinės sąveikos užtikrinimas (Anglija, JAV, Lietuva);
- konstitucinių šalies vertybių apsauga ir gynimas (Anglija, JAV, Prancūzija, Lietuva).

Istorinė Lietuvos konstitucionalizmo raidos analizė atskleidžia apkaltos instituto Lietuvoje teorinį ir praktinį naujumą Vakarų Europos šalių ir JAV konstitucinės teisės teorijos ir praktikos kontekste. Minėta, jog nei 1918 – 1939 m. Konstitucijose, nei 1990 m. Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme apkaltos institutas nenumatytas dėl permainingos Respublikos Prezidento institucijos vietos valstybinės valdžios sandaroje – istoriškai Lietuvos Prezidento statusas palaipsniui keitėsi nuo nominalaus, parlamento renkamo ir nuo jo priklausomo Prezidento iki plačias galias bei absoliutų imunitetą turinčio valstybės vadovo. Toks valstybės valdymo formų nepastovumas bei polinkis į kraštutinumus (nuo seimokratinio režimo iki konstituciškai neatsakingo Prezidento autoritarinio valdymo) paneigė bet kokią loginę Prezidento apkaltos instituto kilmės ir plėtros galimybę, kas sąlygojo šio konstitucinio instituto sampratos bei reikšmės menką tiek teorinę, tiek ir praktinę plėtotę. Klasikinio apkaltos instituto konstitucionalizavimas Lietuvoje siejamas su parlamentinės, turinčios pusiau-prezidentizmo bruožų, valstybės valdymo formos ir su tuo susijusios valstybės valdžių sistemos, taip pat jų atskyrimo bei tarpusavio sąveikos principų įtvirtinimu 1992 m. Konstitucijoje.

1.2. Apkaltos koncepcijos ir tikslai

Mokslinėje konstitucinės teisės literatūroje pateikiamos įvairios apkaltos koncepcijos. Platesniu požiūriu apkalta suvokiama kaip valdžių padalijimo principo, demokratinės teisinės valstybės, konstitucijos apsaugos priemonė, kaip priemonė, realiai įgyvendinanti stabdžių ir atsvarų mechanizmą. Siauresniu požiūriu apkalta suprantama kaip konstitucinės atsakomybės priemonė, naudojama prieš asmenis, padariusius teisės pažeidimą ir turinčius imunitetą nuo teismo persekiojimo, kuria siekiama šiuos asmenis pašalinti iš pareigų ir, jei toks teisės pažeidimas užtraukia kitokią (pavyzdžiui, baudžiamąją) atsakomybę, sudaryti galimybę spręsti šių asmenų atsakomybės klausimus teisme (67, p. 540).

Nepaisant apkaltos proceso koncepcijų įvairovės, galima išskirti bendrus, įvairioms apkaltos koncepcijoms būdingus požymius: pirma, apkalta – konstitucinis institutas. Apkaltos pagrindai, apkaltos adresatai, apkaltos procese įgaliojimus turinčių institucijų kompetencija bei apkaltos sankcija paprastai numatyti aukščiausios teisinės galios akte – konstitucijoje. Apkaltos pagrindais įvardijami konstitucijos ar įstatymų pažeidimai, taip pat įvairaus sunkumo kriminaliniai nusikaltimai ar konstitucinių principų ar reikalavimų pažeidimai; apkaltos adresatais paprastai laikomi aukščiausios valstybės valdžios pareigūnai – valstybės vadovas, parlamento nariai, teisminės valdžios atstovai; apkaltos procese įgaliojimai suteikiami aukščiausios valstybės valdžios institucijoms – parlamentams ir aukščiausiems arba konstitucinę kontrolę vykdančioms teismams. Įvairias apkaltos koncepcijas vienija ir tai, jog apkaltos sankcija pirmiausia reiškia asmens pašalinimą iš užimamų pareigų (įgaliojimų netekimą). Antra, apkaltos procesas – ypatinga procedūra. Apkaltos proceso ypatingumą lemia ne tik konstituciniai apkaltos pagrindai, apkaltos adresatai, apkaltą vykdančių institucijų statusas ar galima apkaltos sankcija, bet ir procesiniai reikalavimai apkaltos iniciatyvai pareikšti, apkaltos sankcijai taikyti ir pan. Trečia, plačiuoju požiūriu galima teigti, jog įvairiose apkaltos koncepcijose atsispindi vieningas apkaltos proceso tikslas ir uždavinys – apsaugoti konstitucijos ginamas vertybes (teisinius gėrius) ir patraukti atsakomybėn tuos, kurie savo veiksmais pažeidžia (kėsina į) jas.

Įvairiose apkaltos koncepcijose dominuojančių požymių bendrumas leidžia šio tyrimo tikslams suformuluoti darbinę apkaltos koncepciją:

Apkalta – konstitucinis institutas, ypatinga aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų atsakomybės už konstitucinių normų ar principų pažeidimą sprendimo tvarka, kuria realizuojamos aukščiausios teisės gynimo funkcija bei valstybės suvereno teisė į viešą demokratinę valstybės valdžios veiklos kontrolę.

Ši apkaltos koncepcija grindžiama įvairių autorių pateiktomis apkaltos koncepcijomis, taip pat atsižvelgiant į Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistus ir išplėtotus esminius apkaltos sampratos elementus bei užsienio valstybių teisinį reguliavimą.

Vienas žymiausių konstitucinės teisės teoretikų A. V. Dicey (1998) teigia, jog apkalta – tai “priemonė sąmoningai tautos valiai, reiškiamai per parlamentą, užtikrinti”, tai galia, “verčianti laikytis konstitucinės moralės, konstitucinių principų ir susitarimų”, tai “ginklas, padedantis užtikrinti pasikėsinimus į laisvę” ir “verčiantis paklusti šalies teisės viršenybei”. Galiausiai, “baiminimasis apkaltos gali sukurti svarbiausias politinės etikos dogmas” (30, p. 294-301).

E. Šileikis (2005, 2006) pažymi, jog parlamentinis apkaltos procesas – ypatingas ir kraštutinis konstitucinės santvarkos apsaugos, gynimo nuo antikonstitucinių pasikėsinimų būdas ir priemonė (52, p. 581), kurios paskirtis – “užtikrinti konstitucinių principų ir normų laikymąsi, konstitucinių vertybių apsaugą” (54). E. Šileikio (2006) teigimu, apkaltos kaip Seimo – valstybinės bendruomenės atstovų ypatingo politinio ir konstitucinio kaltinimo tikslas – ne nubauti, bet atimti ar apriboti konstitucinius įgaliojimus ar galimybę juos įgyti (54). Autorius pabrėžia, jog “konstitucinės atsakomybės klausimo sprendimas apima ne tik sankcijos taikymą (mandato panaikinimą ar pašalinimą iš užimamų pareigų), bet ir paties realinio atsakomybės pagrindo fakto nustatymą ir jo kvalifikavimą” (54). Pasak E. Šileikio (2005), apkaltos proceso baigties galimi padariniai (mandato netekimas ar pašalinimas iš užimamų pareigų) vertintini kaip “politinė konstitucinė sankcija, įprasminanti ne tik teisinį valstybingumą, bet ir demokratiją” (52, p. 582).

Anot E. Jarašiūno (2006), “apkalta – ypatinga konstitucijoje numatyta procedūra, kuria sprendžiamas aukščiausiųjų valstybės pareigūnų atleidimo iš pareigų už padarytus teisės pažeidimus klausimas”, (...), “vienas pilietinės tautos apsisaugojimo nuo piktnaudžiavimo valdžia būdų, vienas konstitucinės “imuninės sistemos”, saugančios nuo antikonstitucinių veikų, elementų” (32, p. 36).

Rusijos autorių (S. A. Avakiano, V. O. Lučino ir kt.) darbuose apkalta pirmiausia siejama su konstitucine atsakomybe, konstitucinių teisinių santykių subjektams taikoma “dėl netinkamųjų teisių ar pareigų, numatytų konstitucinėse normose, įgyvendinimo”, už “netinkamą viešosios valdžios vykdymą ar nevykdymą”, “už bendrų konstitucinių-teisinių reikalavimų pažeidimą”. Pažymėtina, jog rusų teisės literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl konstitucinės atsakomybės pagrindų: vienų autorių nuomone, “subjekto veiksmų neatitikimas aukštiesiems interesams, veiksmų netikslingumas, konkretaus rezultato nepasiekiamumas” yra pakankamas pagrindas negatyviajai konstitucinei atsakomybei kilti. Kiti autoriai konstitucinę atsakomybę sieja su

“esminių Konstitucijos nuostatų pažeidimu” ar net “veikimu ar neveikimu padarytos žalos tautai ar valstybei faktui, nepriklausomai nuo to, ar pažeidžiamos konstitucinės ar kitos teisės normos”.

Minėta, jog apkaltos institutas Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje yra pakankamai naujas konstitucinis institutas, tad ir mokslinėje konstitucinės teisės literatūroje iki šiol jo koncepcija nebuvo plačiau analizuota. Į Respublikos Prezidento apkaltos proceso (ir apskritai apkaltos instituto) raidą žvelgiant lyginamuoju istoriniu požiūriu, reikia pripažinti, jog šio konstitucinio instituto formavimuisi bei raidai, t.y. tikrosios – konstitucinės apkaltos sampratos, reikšmės, tikslų ir pasekmių suvokimui, didžiausią įtaką turėjo Konstitucinio Teismo jurisprudencija, kuri ypač išsamiai buvo plėtojama 2003 - 2004 m. Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu. Būtent Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos tekstą ir dvasią, atskleidė tikruosius apkaltos proceso tikslus ir uždavinius, iki tol menkai analizuotą ir vertintą kaip abstraktų konstitucinių apkaltos pagrindų turinį, apkaltos proceso subjektus, jų teises ir pareigas, esmines apkaltos proceso procesines taisykles, galiausiai – apkaltos proceso sankciją. Gana išsamiai Konstitucinio Teismo apkaltos proceso doktrina leidžia formuluoti lietuviškąją apkaltos koncepciją, lyginant su užsienio valstybėse vyraujančiomis koncepcijomis analizuoti jos panašumus ar skirtumus, išryškinti trūkumus ar privalumus. Įvairių (skirtingų) apkaltos koncepcijų savitumą lemia šio instituto tikslai ir uždaviniai, apkaltos pagrindai ir adresatai, apkaltos proceso subjektai, procesui keliami reikalavimai, galiausiai – apkaltos sankcijos specifiškumas, todėl siekiant atskleisti lietuviškosios apkaltos koncepcijos unikalumą, būtina pažvelgti į tik šiam procesui būdingus požymius.

Nepaisant šimtmečių, vienaip ar kitaip lėmusių (įtakousių) valstybių bei teisės raidą, pagrįstai galima teigti, jog dar ir šiandien apkalta, kaip kelis amžius išgyvenęs ir funkcionalus institutas, plačiuoju požiūriu, suprantama kaip aukščiausių valstybės pareigūnų atsakomybės klausimų sprendimo ir teisės viešpatavimo užtikrinimo būdas, kaip priemonė, sauganti pamatines tautos ir valstybės vertybes. Tokia apkaltos samprata atsispindi daugelio, ypač senas demokratijos tradicijas puoselėjančių valstybių konstitucijose, todėl galima manyti, jog ji įtakojo ne tik Lietuvos Konstitucijos rengėjus, bet ir konstitucinę priežiūrą vykdančios bei oficialiai Konstituciją aiškinančios institucijos – Konstitucinio Teismo – formuojamą konstitucinę apkaltos doktriną. Šiuo požiūriu ypač svarbi ir reikšminga Konstitucinio Teismo jurisprudencija, padedanti rasti analizuojamo klausimo atsakymus, slypinčius ne tik Konstitucijos tekste, bet ir jos giluminėje prasmėje, jos dvasioje.

Analizuojamos temos kontekste svarbu pažymėti, jog ypač reikšminga 2004 m. kovo 31 d. Konstitucinio Teismo išvada, kurioje Konstitucinis Teismas plačiau atskleidė konstitucinius Respublikos Prezidento apkaltos tikslus ir uždavinius. Interpretuojant Konstitucinio Teismo išvadoje pateiktą konstitucinę apkaltos sampratą, galima teigti, jog apkaltos institutas

preventyviai turi garantuoti (užtikrinti), kad Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus, vadovautųsi tik Konstitucija ir įstatymais, nepažeistų jų, kad veiktų vadovaudamasis tik Tautos ir valstybės interesais, kad negalėtų veikti turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su Tautos ir valstybės interesais, su viešaisiais interesais, kad asmeninių ar grupinių interesų neiškeltų aukščiau visuomenės ir valstybės interesų, kad savo veiksmais nediskredituotų valstybės valdžios. Kitaip tariant, galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, anot Konstitucinio Teismo, yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių (74, II. 7). Pažymėtina, jog toks apkaltos instituto tikslų ir uždavinių suvokimas dominuoja (atsispindi) ir kitų užsienio šalių teisiniame reguliavime (*plačiau apie tai kitose šio darbo dalyse – aut. pastaba*).

1999 m. gegužės 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog apkalta demokratinė valstybių konstitucijose traktuojama kaip ypatingas procesas ir yra siejama su griežtais reikalavimais. Vienas šių reikalavimų yra tai, kad apkalta gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami konstitucijoje (valstybės vadovui, aukščiausiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, o kai kuriose valstybėse – ir parlamento nariams). Svarbu pabrėžti esminius šio reikalavimo elementus: a) paprastai baigtinis apkaltos adresatų sąrašas (išskyrus tam tikras išimtis, pvz.: JAV Konstituciją) apibrėžiamas pagrindiniame ir aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte – valstybės konstitucijoje; b) apkaltos adresatais paprastai įvardijami aukščiausi valstybės valdžios pareigūnai. Galimybė apkaltą taikyti tik aukščiausiems valstybės valdžios pareigūnams grindžiama tautos suvereniteto, apimančio pilietinės bendruomenės teisę į viešą demokratinę valstybės valdžios pareigūnų, kuriems perduotos tautos suvereniteto įgyvendinimo galios, taip pat ypatingus (konstituciškai reikšmingus) įgaliojimus turinčių subjektų veiklos kontrolę ir valdžių padalijimo, laiduojančio realų valstybės valdžių atskyrimą ir harmoningą jų pusiausvyrą (atsvarą viena kitai) teorijomis, kurios įvairiomis formomis realizuojamos daugelyje demokratinė valstybių konstitucijose. Kitaip tariant, apkaltos adresatais aukščiausi valstybės valdžios pareigūnai tampa dėl ypatingo savo statuso, kuris, be kita ko, apima įgaliojimų gavimą ne iš parlamento (kuris paprastai turi apkaltos iniciatyvos ir sankcijos taikymo teisę) arba neatskaitingumą jam, taip pat platesnį ar siauresnį teisinį imunitetą einant pareigas. Analizuojant ir lyginant užsienio valstybių konstitucinį reguliavimą, apibrėžiantį apkaltos adresatų sąrašą, galima teigti, jog Lietuvos Konstitucijos rengėjai, numatydami subjektus, kuriems gali būti taikoma apkalta, laikėsi tradicinių trijų valstybės valdžių – atstovaujamosios (Seimo nariai), vykdomosios (Respublikos

Prezidentas) ir teisminės (Konstitucijoje nurodytų teismų pirmininkai ir teisėjai) – pareigūnų apkaltos koncepcijos.

Ne mažiau svarbus reikalavimas, tiesiogiai siejamas su apkalta, yra tas, kad apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais. Kaip 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai. Ši Konstitucinio Teismo išsakytą teiginį vertėtų paaiškinti ir pabrėžti, kad: a) apkaltos pagrindai, kaip ir apkaltos adresatai, paprastai išvardijami valstybių konstitucijose; b) konstitucijose nustatomas baigtinis apkaltos pagrindų sąrašas; c) nustačius kelis apkaltos pagrindus, kiekvienas iš jų laikomas savarankišku (lygiaverčiu), tad apkaltai inicijuoti pakanka bent vieno iš konstitucijoje numatytų pagrindų. Tiesa, jog tarp veikų, kurios užsienio valstybių konstitucijose numatytos kaip apkaltos pagrindas, dominuoja veikos, kuriomis pažeidžiama (ar kėsinama pažeisti) Konstitucija ir įstatymai, taip pat įvairaus sunkumo kriminaliniai nusikaltimai (*plačiau apie apkaltos pagrindus II-oje šio darbo dalyje – autoriaus pastaba*), tačiau galima diskutuoti dėl Konstitucinio Teismo teiginio dalies “tokie pagrindai paprastai yra *priesaikos sulaužymas (išryškinta autoriaus) (...)*”, nes priesaikos sulaužymas kaip apkaltos pagrindas numatytas tik Lietuvos, taip pat Armėnijos Konstitucijoje (61, p. 19). Analizuojant klausimus, susijusius su konstituciniais apkaltos pagrindais, būtina pažymėti keletą ypač svarbių aspektų, kurie liko “nutylėti” (aiškiai neįvardinti) 1999 m. gegužės 11 d. Konstitucinio Teismo nutarime, tačiau plačiau atskleisti 2004 m. kovo 31 d. išvadoje. Pirma, jei apkaltos pagrindas yra kvalifikuotas (tyčinis, šiurkštus, sąmoningas) konstitucijos pažeidimas, apkalta galima tik esant šiems konstitucijos pažeidimą kvalifikuojantiems požymiams, nes, kaip 2004 m. kovo 31 d. išvadoje pažymėjo Konstitucinis Teismas, ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. Antra, teisinio fakto, kaip apkaltos pagrindo, buvimą gali konstatuoti tik teisminės valdžios institucija. Pagal Lietuvos Konstituciją ši teisė apkaltos procese suteikta išimtinai Konstituciniam Teismui. Pažymėtina, jog panašus teisinis reguliavimas, kada konkretaus asmens konkrečius veiksmus atitikties konstitucijai požiūriu kvalifikuoja konstitucinę priežiūrą vykdanči institucija (ar Aukščiausiasieji arba specialūs (apkaltos) teismai) atsispindi daugelio užsienio valstybių konstitucijose (*plačiau apie aukščiausių valstybės institucijų dalyvavimą apkaltos procese III-oje šio darbo dalyje*). Pažymėtina ir tai, jog veiksmų atitikties konstitucijai kvalifikavimas apima ir šių veiksmų atlikimo aplinkybių vertinimą. Trečia, įtvirtinant apkaltos pagrindus, konstitucijose paprastai nepateikiamas pavyzdinis sąrašas veikų (išskyrus nusikaltimus), kurios gali būti vertinamos kaip atitinkančios apkaltos pagrindą (pavyzdžiui, kaip vienas apkaltos pagrindų Izraelio Konstitucijoje nurodytas *nederamas Prezidento elgesys*, Airijos Konstitucijoje – *netinkamas Prezidento elgesys* ir pan.), o tai leidžia teigti, jog vada

apkaltai pradėti (inicijuoti) gali būti ir tam tikras (sąmoningas, tyčinis) neveikimas (anot Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, sąmoningas Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų nevykdymas (72, III. 5).

2004 m. kovo 31 d. išvadoje Konstitucinis Teismas pakartojo dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime minėtą apkaltos apibrėžimą: “apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai yra sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausių valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t.y. jų pašalinimas iš pareigų už Konstitucijoje nustatytus veiksmus”. Tokia apkaltos samprata leidžia manyti, jog apkaltos procesas, anot Konstitucinio Teismo, vyksta tik tada, kai yra sprendžiamas konstitucinės sankcijos – pašalinimo/nepašalinimo iš pareigų ar mandato panaikinimo/nepanaikinimo – taikymo klausimas. Tokia Konstitucinio Teismo pozicija diskutuotina dėl šios priežasties: apkaltos procesas iš esmės (plačiaja prasme) susideda iš 3 stadijų: apkaltos inicijavimo, konkretaus asmens konkrečių veiksmų (jų atlikimo aplinkybių) nustatymo bei kvalifikavimo ir stadijos, kurioje, priklausomai nuo veiksmų įvertinimo, sprendžiamas klausimas dėl sankcijos taikymo (netaikymo). 2004 m. balandžio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog apkaltos iniciatyvos teisė išimtinai priklauso Seimui (tiksliau – tam tikro dydžio Seimo narių grupei), o 2004 m. kovo 31 d. išvadoje pažymėjo, jog teisinį faktą – konstitucinių santykių pažeidimą (apkaltos pagrindą) gali konstatuoti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, tuo tarpu sankcijos taikymas yra išimtinė parlamento teisė. Todėl galima pritarti E. Šileikio nuomonei (2006), jog “konstitucinės atsakomybės klausimo sprendimas apima ir paties realinio atsakomybės pagrindo fakto nustatymą ir jo kvalifikavimą” (54, p. 18). Kitaip tariant, atsižvelgiant į aukščiausių valstybės valdžios institucijų – Seimo ir Konstitucinio Teismo – įgaliojimus (jų reikšmingumą) apkaltos procese, galima teigti, jog konstitucinės atsakomybės klausimus apkaltos proceso tvarka sprendžia (apkaltą vykdo) Seimas ir Konstitucinis Teismas, o apkaltos procesas susideda iš 3 stadijų: apkaltos inicijavimo, apkaltos pagrindo nustatymo ir jo kvalifikavimo bei sankcijos taikymo/netaikymo.

Formuluodamas konstitucinę apkaltos proceso sampratą, Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pabrėžė apkaltos proceso principų svarbą. Konstitucinio Teismo teigimu, apkaltos procesas bus teisingas tada, kai bus laikomasi teisingo teisinio proceso principų – aplinkybių ištyrimo visapusiškumo, objektyvumo, viešumo, teisingumo ir teisėtumo, šalių lygiateisiškumo, jurisdikcinių ir teisės taikymo institucijų nešališkumo ir nepriklausomumo, asmenų teisių apsaugos – kurie “realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir garantijas”. 2004 m. kovo 31 d. išvadoje Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų arba jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, todėl yra saistoma teisiniam procesui būdingų reikalavimų (principų).

Tokia Konstitucinio Teismo pozicija bei paties Konstitucinio Teismo vaidmens (funkcijų) apkaltos procese atskleidimas pagrįstai leidžia paneigti iki tol galiojusią (ir Seimo statute atspindėtą) apkaltos, kaip grynai parlamentinio-politinio proceso sampratą bei apkaltos procesui suteikia teisinio (kvaziteisminio) proceso pobūdį. Pažymėtina, jog daugelio užsienio valstybių konstitucijose įtvirtinta panaši apkaltos koncepcija, kai reikšmingi įgaliojimai apkaltos procese suteikiami ne tik parlamentams, bet ir teisminės valdžios institucijoms (konstituciniams teismams, aukščiausiems ar specialiai sudaromiems (apkaltos) teismams). Svarbu atkreipti dėmesį į vieną esminių apkaltos proceso elementų, kuris, kaip minėta, liudijo klaidingą įstatymo leidėjo suvokimą dėl konstitucinės apkaltos sampratos. Seimo 1994 m. priimtame Seimo statute, reglamentuojant apkaltos proceso tvarką buvo nustatyta, jog apkaltos iniciatyvos teisė priklauso ne tik Seimo narių grupei, bet ir Respublikos Prezidentui, taip pat teisėjų garbės teismui. Toks apkaltos iniciatyvos teisės išplėtimas iš esmės prieštaravo konstituciniam reguliavimui bei demokratinei apkaltos instituto prigimčiai, kuri atsispindi daugelio valstybių konstitucijose įtvirtintai apkaltos koncepcijai ir tik 2004 m. balandžio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, jog apkaltos iniciatyvos teisė priklauso vieninteliam subjektui – Seimui, t.y. tam tikro dydžio Seimo narių grupei. Pažymėtina, jog valstybėse, kuriose įtvirtintas apkaltos institutas, yra nustatyta, ir dažniausiai – *expressis verbis* konstitucijoje, jog apkaltą inicijuoti gali tik parlamentas, tiksliau – tam tikro dydžio parlamento narių grupė.

Apkaltą, kaip ypatingą, griežtais reikalavimais saistomą procesą identifikuoja ir specifinė konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas. Jau 1999 m. gegužės 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad konstitucinė sankcija taikoma visų pirma dėl to, kad darydamas pažeidimą asmuo tuo diskreditavo valstybės valdžią, todėl būtina jį pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti jo mandatą, antraip nebus garantuotas visuomenės pasitikėjimas valstybės valdžia, jos institucijomis ir pareigūnais (74, II. 3). Konstitucinės sankcijos taikymas, anot Konstitucinio Teismo, yra viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią (74, II. 3). Apkaltos sankcijos specifiką lemia ne tik jos esminis tikslas, bet ir kiti, tik apkaltos sankcijai būdingi elementai. Pirma, daugumai apkaltos modelių būdinga tai, kad sankciją – pašalinimą iš pareigų ar mandato panaikinimą – taiko parlamentai. Tačiau esama išimčių, kai sankciją taiko teisminės valdžios institucija (Konstitucinis, Aukščiausias ar specialusis teismai). Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą pabrėžė, jog teisė nuspręsti dėl konstitucinės

sankcijos taikymo, pagal Lietuvos Konstituciją, priklauso išimtinai Seimo diskrecijai. Antra, sprendimui dėl apkaltos sankcijos taikymo paprastai turi pritarti kvalifikuota parlamento narių dauguma, kuri, laikydamosi deramos teisinės procedūros, nustato tam tikrą teisinį faktą. Pagal Lietuvos Konstituciją, Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta išgaliojus Seimo aktui, kuriuo 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka (2002 m. birželio 19 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, III. 7.1). Toks Seimo sprendimas, Konstitucinio Teismo teigimu, yra galutinis, jis negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kitokiu būdu (74, III. 4). Trečia, konstitucinės sankcijos taikymas pirmiausia sukelia tiesiogines pasekmes apkaltos adresatui, taip pat gali įtakoti šalies politinius ir teisinius procesus. Rezultatyvi apkaltos baigtis reiškia, jog asmuo pašalinamas iš pareigų ar panaikinamas jo mandatas, o tai kartu reiškia, jog asmuo taip pat netenka turėto teisinio imuniteto. Imuniteto netekimas sudaro sąlygas (galimybę) (jei to nedraudžia šalies konstitucija) pašalinto asmens atsakomybės, už padarytas kriminalinio pobūdžio veikas, klausimus spręsti baudžiamojo proceso tvarka. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pabrėžė, jog apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos pagrindas yra nusikaltimas (70, II. 2). Ketvirta, pastebėtina, jog įvairiuose, šiame darbe aptariamuose apkaltos modeliuose pašalinimo iš pareigų (ar mandato panaikinimas) apimtis nėra vienoda: priklausomai nuo šalies konstitucijoje įtvirtinto apkaltos modelio, sankcijos taikymas gali reikšti ne tik vienkartinį asmens pašalinimą iš užimamų pareigų, bet ir visišką (neterminuotą) pašalinto asmens politinę diskvalifikaciją. Pasak Konstitucinio Teismo, pagal Lietuvos Konstituciją Respublikos Prezidento pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka (už šiurkštų konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužymą) apima ir draudimą ateityje užimti konstitucines pareigas, kurios įgyjamos tik davus Konstitucijoje numatytą priesaiką (74).

Konstitucinės jurisprudencijos metu išgrynintos (atskleistos) esminės apkaltos instituto konstitucinės sampratos nuostatos bei užsienio valstybėse funkcionuojančių apkaltos proceso modelių analizė leidžia kalbėti apie savitą, unikalią lietuviškąją apkaltos koncepciją, kurios išskirtinumą iš esmės lemia:

- konstituciniai apkaltos pagrindai – šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, priesaikos sulaužymas, nusikaltimo padarymas;
- gana platus konstitucinių apkaltos adresatų ratas – apkaltos proceso adresatais Lietuvos Konstitucija įvardija Respublikos Prezidentą, Seimo narį, Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo pirmininkus ir šių teismų teisėjus;
- apkaltos sankcijos turinys.

Atsižvelgiant į lietuviškąją apkaltos doktriną, galima formuluoti darbinę Respublikos Prezidento apkaltos koncepciją:

Respublikos Prezidento apkalta – konstitucinis institutas, ypatinga, griežtais reikalavimais saistoma, valstybės vadovo atsakomybės už konstitucinius pažeidimus sprendimo tvarka, kuria realizuojama konstitucinė valstybės suvereno teisė į viešą demokratinę aukščiausio valstybės pareigūno – Respublikos Prezidento veiklos kontrolę bei konstitucinių valstybės ir pilietinės bendruomenės vertybių gynimo funkcija. Konstitucine apkaltos sankcija siekiama užtikrinti, kad valstybės valdžia būtų sudaroma tik iš besąlygiškai aukščiausiai teisei paklūstančių, Tautos ir visuomenės interesus gerbiančių asmenų ir garantuoti visuomenės pasitikėjimą valstybe bei valdžia.

II. APKALTOS INSTITUTO ORGANIZACINIAI MODELIAI

2.1. Bendra apkaltos pagrindų charakteristika ir atsakomybės apkaltos proceso tvarka subjektai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje

Minėta, jog apkaltos procesas, kaip aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimų sprendimo būdas, traktuojamas kaip ypatingas procesas ir siejamas su griežtais reikalavimais. Ypatingus reikalavimus apkaltai, be kita ko, diktuoja pareigūnų, kuriems gali būti taikoma apkalta, statusas, taip pat specialūs apkaltos pagrindai. Atsižvelgiant į vyraujančią apkaltos proceso koncepciją, aukščiausi valstybės pareigūnai, kuriems gali būti taikoma apkalta bei apkaltos pagrindai, paprastai išvardijami demokratinių valstybių konstitucijose (žr. 1 ir 2 lenteles). Pabrėžtina tai, jog paprastai konstitucijose nustatomas baigtinis apkaltos adresatų bei apkaltos pagrindų sąrašas, o numačius kelis apkaltos pagrindus, kiekvienas iš jų vertinamas kaip lygiavertis.

Analizuojant pasirinktų šalių (žr. 1 lentelę) konstitucijose apibrėžtus apkaltos pagrindus, matyti, jog vienas iš apkaltos pagrindų yra dominuojantis. Tai - Konstitucijos pažeidimas. Tiesa, kai kurių šalių konstitucijose išskiriamas konstitucijos pažeidimo būdas, pvz.: *šiurkštus* (Lietuva), *tyčinis* (Slovakija, Vengrija, Vokietija, Graikija) ar *svarbus* (Albanija). Pažymėtina, jog šie konstitucijos pažeidimą kvalifikuojantys požymiai (jų turinys) nedetalizuojami pačiose konstitucijose (ar įstatymuose), o jų nustatymas ir turinio atskleidimas yra konstitucinės justicijos tyrimo objektas. Pavyzdžiui, 2004 m. kovo 31 d. išvadoje Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog “ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas” ir kad “sprendžiant, ar Respublikos Prezidento veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes”. Tačiau neabejotina, jog “konstitucinio delikto subjektyvūs elementai” (53, p. 27) turi esminę reikšmę sprendžiant asmenų konstitucinės atsakomybės klausimus. Kitaip tariant, konstitucijoje nurodytas konstitucijos pažeidimo būdas yra būtinasis požymis taikyti konstitucinę sankciją, t.y. tik nustačius (konstatavus), kad konstitucijos pažeidimas buvo šiurkštus (tyčinis, svarbus), konstitucijoje nurodytam asmeniui galima taikyti konstitucinę sankciją – pašalinti jį iš užimamų pareigų.

Pastebėtina, jog Lietuvos mokslinėje teisininkų bendruomenėje esama gana skirtingų nuomonių dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo sampratos. Pavyzdžiui, E. Šileikio (2006) teigimu, “mįslinga kategorija “šiurkštus”, vartojama terminų junginyje “šiurkštus Konstitucijos pažeidimas”, rodo ne tiek Konstitucijos pažeidimo laipsnį ir apimtį, tuo labiau ne padarytą žalą

tam tikroms vertybėms, kiek tokio individualaus pažeidimo sąmoningumo (suvokimo, negalėjimo suvokti) ir jo grėsmės laipsnį (lygį)” (53, p. 27).

1 lentelė

Lietuvos Respublikos ir kitų užsienio valstybių konstitucijose numatyti apkaltos pagrindai

VALSTYBĖ	PREZIDENTO APKALTOS PAGRINDAI
LIETUVA	<ul style="list-style-type: none"> • šiurkštus Konstitucijos pažeidimas; • priesaikos sulaužymas; • nusikaltimo padarymas.
ČEKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • valstybės išdavimas; • valstybės paslapties atskleidimas.
IZRAELIS	<ul style="list-style-type: none"> • nederamas Prezidento elgesys.
JAV	<ul style="list-style-type: none"> • valstybės išdavimas; • kyšininkavimas ir kiti sunkūs nusikaltimai ar nusižengimai.
PORTUGALIJA	<ul style="list-style-type: none"> • nusikaltimo padarymas.
SLOVAKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • tyčinis Konstitucijos pažeidimas; • valstybės išdavimas.
VENGRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • tyčinis Konstitucijos ar įstatymo pažeidimas; • interesų konfliktas; • nusikaltimo padarymas.
RUSIJOS FEDERACIJA	<ul style="list-style-type: none"> • valstybės išdavimas; • sunkaus nusikaltimo padarymas.
AUSTRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos pažeidimas; • nusikaltimo padarymas.
LENKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos ar įstatymo pažeidimas.
VOKIETIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Tyčinis Konstitucijos ar federalinio įstatymo pažeidimas.
AIRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Netinkamas elgesys.
RUMUNIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos ar įstatymų pažeidimas.
SLOVĖNIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos pažeidimas; • Šiurkštus įstatymo pažeidimas.
SUOMIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Tėvynės išdavimas; • Valstybės paslapties atskleidimas; • Nusikaltimai žmogiškumui.
KIPRAS	<ul style="list-style-type: none"> • Valstybės išdavimas; • Valstybės paslapties atskleidimas; • Nesąžiningas ar amoralus elgesys.
ESTIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Nusikaltimo padarymas.
GRAIKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Tėvynės išdavimas; • Valstybės paslapties atskleidimas; • Tyčinis Konstitucijos pažeidimas.
ITALIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Valstybės išdavimas; • Valstybės paslapties atskleidimas; • Pasikėsinimas pažeisti Konstituciją.
PRANCŪZIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Valstybės išdavimas.
ALBANIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Svarbus Konstitucijos pažeidimas; • Sunkaus nusikaltimo padarymas.
BULGARIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Tėvynės išdavimas; • Konstitucijos pažeidimas.
INDIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos pažeidimas.
KROATIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Konstitucijos pažeidimas.

Parengta pagal: Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos ir analizės skyriaus pažymas (79, 80, 81, 82, 83, 89, 90)

Anot V. A. Vaičičio (2005), “Konstitucijos pažeidimas galėtų būti vertinamas kaip “šiurkštus” visų pirma tuo atveju, jei Prezidento veiksmai galėtų būti siejami su veika priešiška

Lietuvos valstybei, jos konstituciniams ir demokratiniams pagrindams bei sukeltą grėsmę nacionaliniam saugumui” (61, p. 18). Tuo tarpu A. Vaišvila Konstitucijos pažeidimo šiurkštumą pirmiausia sieja su realios žalos Lietuvos žmonių teisėms padarymo mastu ir pobūdžiu. A. Vaišvilos (2004) teigimu, “šiurkštus Konstitucijos pažeidimas sietinas ne su pačiu formaliu Konstitucijos pažeidimu ir ne su pažeidimo kaltės rūšimi – tyčia ar dėl neatsargumo, o tik su tokiu, kuris yra padaręs realią ir ženklia žala Konstitucijos saugomoms konkrečioms vertybėms, pirmiausia žmonių teisėms” (88, p. 18-20).

Reikia pripažinti, jog diskusija dėl sąvokos “šiurkštus” dažnai grindžiama bendraisiais teisės pažeidimo objektyviais ir subjektyviais požymiais, jų analize, tam tikro mato paieška. Tačiau žvelgiant iš esmės, galima manyti (teigti), jog Konstitucijos pažeidimo šiurkštumą gali lemti (rodyti) tiek pati veika (pavyzdžiui, valstybės paslapties atskleidimas; konstitucinių pareigų nevykdymas ir pan.), tiek ir įvairios tokios veikos atlikimo aplinkybės, jos tikslai ar motyvai (pavyzdžiui, pilietybės suteikimas išimties tvarka už finansinę paramą; naudojimasis savo statusu siekiant asmeninės naudos ir pan.). Šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu pirmiausia kėsiamasi į normalius konstitucinius valstybės valdžios funkcionavimo santykius, todėl šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu visada diskredituojama valstybės valdžia. Konstitucijai ir įstatymams, Tautos ir valstybės interesams besąlygiškai paklūstanti valdžia laiduoja harmoningą valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenimą bei raidą, todėl nėra pagrindo teigti, kad šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu padaroma žala valstybės valdžios autoritetui yra mažiau žalinga (reikšminga), nei žala kitoms Konstitucijos saugomoms vertybėms. Pritariant Konstitucinio Teismo pozicijai, kad apkaltos procese sprendžiami konstitucinės atsakomybės klausimai, logiška teigti, jog konkretaus asmens veiksmai pirmiausia vertinami atitikties Konstitucijai požiūriu, todėl bandymas formalizuoti objektyviuosius ir subjektyviuosius šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo požymius nepagrįstai susaistytų Konstitucinį Teismą ir paneigtų pačią apkaltos prigimtį.

Minėta, jog šių konstitucijos pažeidimą kvalifikuojančių požymių turinys nėra detalizuojamas konstitucijų tekstuose, o yra atskleidžiamas konstitucinėje jurisprudencijoje – tiriant, nustatant ir kvalifikuojant konkrečių veikslių (jų atlikimo aplinkybių, tikslų, motyvų) požymius atitikties konstitucijai požiūriu. 2004 m. kovo 31 d. išvadoje Konstitucinis Teismas konstatavo, jog “Respublikos Prezidento veiksmais Konstitucija būtų šiurkščiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų”, “sulaužytų priesaiką”. Vadovaudamasis konstitucine šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo samprata bei ištyręs Respublikos Prezidento R.

Pakso konkrečių veikslių aplinkybes, Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Respublikos Prezidentas R. Paksas - a) suteikdamas asmeniui Lietuvos pilietybę išimties tvarka; b) atskleidamas valstybės paslaptį; c) sprendamas privačių verslo subjektų ginčus – šiurkščiai pažeidė Lietuvos Respublikos Konstituciją (72).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje numatytas ir, lyginant su kitų užsienio valstybių konstitucijomis, savitas apkaltos pagrindas – tai pareigūno priesaikos sulaužymas. Tiesa, aukščiausiųjų valstybės pareigūnų priesaika numatyta daugelyje demokratinių valstybių konstitucijose, tačiau ji iš esmės suprantama kaip prisiekiančiojo asmens pagarbos fundamentaliausioms vertybėms (gėriams) išraiškos forma ir sietina su galimybe (teise) pradėti eiti tam tikras pareigas¹⁰. Tokia priesaikos samprata galimai nulemta dominuojančio požiūrio, jog, anot V. A. Vaičiailio (2005), “priesaika visų pirma yra ne teisinis, o moralinis fenomenas. Paprastai prisiekama yra Dievui arba savo sąžinei, todėl ir priesaikos pažeidimas visų pirma yra pačio asmens sąžinės reikalas” (61, p. 19). Priesaikos religinį ir paprotinį pradžius pabrėžia ir K. Keskėlis (48, p. 17), apibūdindamas ją kaip “iškilmingą kreipimąsi į Dievą patvirtinti daromo ar padaryto pareiškimo teisingumą ar pažado nuoširdumą ir bausti dievišku prakeiksmu už melagystę ar išipareigojimų sulaužymą”. Anot M. Riomerio (1994) (43, p. 125), valdančiųjų priesaiką galima vertinti kaip tam tikrą “preventyvinę konstitucijos apsaugos garantiją”, tačiau siūlo jos ypatingai nesureikšminti dėl kelėtos priežasčių. Priesaikos, pasak M. Riomerio (1994), kaip tam tikro valdančiųjų veikimo imperatyvo, pobūdis yra subjektyvus, todėl jos laikymasis pirmiausia priklauso nuo priesaiką duodančio asmens tikėjimo pažiūrų. Imperatyvus priesaikos pobūdis galiojėms praeityje silpsta, todėl dažnai priesaika vertinama kaip formali priemonė, kurią būtina atlikti siekiant užimti tam tikras politines pareigas. Priesaikos reikšmės (vertingumo, jos jėgos) nuvertėjimą lėmė ir tai, kad, M. Riomerio (1994) teigimu, priesaikas ar “iškilmingus pasižadėjimus duoda ir komunistų partijos nariai “buržuazinių” valstybių parlamentuose, ir pavergtųjų nacionalinių tautų atstovai grobikų seimuose, į kuriuos jie eina gal kaip tik valstybei griauti, ir fašistai demokratinėje valstybėje arba demokratai – respublikonai monarchijose” (43, 125).

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucija priesaikos institutui teikia ypatingą reikšmę. Pagal Konstituciją prieš pradėdami eiti savo pareigas prisiekti turi Respublikos Prezidentas, Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės

---

¹⁰ Pažymėtina, jog kai kurių valstybių konstitucijos pabrėžia priesaikos davimo ceremonijos svarbą. Pavyzdžiui, V. V. Lazarevo teigimu (68, p. 416), Rusijos Federacijos Konstitucijoje numatytos Prezidento priesaikos davimo ceremonijos esmė yra ta, kad: a) Prezidentas, duodamas priesaiką pradeda eiti pareigas, todėl priesaikos davimo ceremonija turi būti vieša; b) priesaikos davimas valstybės valdžios atstovų akivaizdoje legitimuoja išrinkto valstybės vadovo valdžią; c) Tautos atstovų dalyvavimas priesaikos davimo ceremonijoje patvirtina, kad Prezidentui valdžia suteikta vienintelio šalies suvereno – Tautos; d) priesaikos davimo ceremonijos iškilmingumas liudija apie pagarbą pačiam Prezidento institucijai.

kontrolierius. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime pažymėjo, jog priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esmė ir paskirtis nulemta iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančio reikalavimo, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Konstitucinis Teismas šiame nutarime taip pat pabrėžė, jog nors šių Konstitucijoje nurodytų valstybės pareigūnų teisinis statusas yra skirtingas, todėl ir Konstitucijoje nustatytų šių asmenų priesaikos tekstai taip pat yra nevienodi, tačiau visų nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos tekstuose atsispindi tos pačios konstitucinės vertybės, kiekvieno pareigūno priesaikoje pabrėžiant būtent tas vertybes, kurias Tauta sieja su atitinkamomis pareigomis, su asmenų, užimančių šias pareigas, veikla. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas išskyrė pagrindinius priesaikos konstitucinio vaidmens (konstitucinės reikšmės) elementus:

- pirma, nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos institutas, priesaikos turinys yra įtvirtinti Konstitucijoje, tad šių asmenų duota priesaika turi konstitucinę teisinę reikšmę ir sukelia konstitucinius teisinius padarinius: kol asmuo nėra prisiekęs, jis negali pradėti eiti savo pareigų; atsisakymas prisiekti, priesaikos davimas su išlyga arba priesaikos teksto pakeitimas, atsisakymas pasirašyti priesaikos tekstą pagal Konstituciją reiškia, kad asmuo negali pradėti eiti savo pareigų;

- antra, nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos aktas yra konstituciškai teisiškai reikšmingas dėl to, kad duodami priesaiką nurodyti asmenys viešai ir iškilmingai įsipareigoja veikti taip, kaip įpareigoja duota priesaika; nuo priesaikos davimo jiems atsiranda konstitucinė pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti;

- trečia, pagal Konstituciją priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant apkaltos proceso tvarka Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjas, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjas gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas Seimo nario mandatas;

- ketvirta, Konstitucijoje nurodytas asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka už priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada nebegali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.

Galima pritarti V. A. Vaičiaičiui, taip pat kitiems mokslininkams, teigiantiems, jog priesaika pirmiausia – moralinis fenomenas. Tačiau tam, kad galėtume suvokti šio moralinio fenomeno juridizavimo tikslus ir motyvus, būtina atsižvelgti (įvertinti) 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo politines bei istorines aplinkybes. Logiška, jog po

pusšimčio metų okupacijos nepriklausomybę atgavusios valstybės tauta siekė maksimaliai užtikrinti, jog atkurtos valstybės aukščiausioji valdžia būtų sudaroma tik iš valstybei lojalių, Konstituciją ir įstatymus besąlygiškai gerbiančių ir vykdančių asmenų. Todėl natūralu ir pagrįsta, kad aukščiausių valstybės pareigūnų priesaikos institutui suteikta konstitucinė reikšmė, kad priesaikos turinyje atsispindi pagrindiniai valstybės suvereno siekiai, pačios svarbiausios konstitucinės vertybės, taip pat tai, kad nukrypimas nuo jų yra pagrindas konstitucinei atsakomybei kilti.

Konstitucijoje numatytų subjektų, kurie už priesaikos sulaužymą gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, priesaikų segmentai yra skirtingi. Pagrindiniai Konstitucinio Teismo teisėjo priesaikos segmentai yra: ištikimybė Lietuvos Respublikai, garbingas ir sąžiningas Konstitucinio Teismo teisėjo pareigų ėjimas, nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucinės santvarkos gynimas ir Konstitucijos viršenybės saugojimas, paklusimas tik Lietuvos Respublikos Konstitucijai (LR Konstitucinio Teismo įstatymo 7 str.); Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo teisėjų: ištikimybė Lietuvos Respublikai, garbingas pareigų atlikimas, teisingumo vykdymas pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, žmogaus teisių, laisvių ir teisėtų interesų gynimas, nešališkumas, sąžiningumas, humaniškumas, įsipareigojimas saugoti valstybės paslaptis ir elgtis kaip dera teisėjui (LR Teismų įstatymo 59 str.); Seimo nario: ištikimybė Lietuvos Respublikai, įsipareigojimas gerbti ir vykdyti Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus, saugoti Lietuvos žemių vientisumą, Lietuvos nepriklausomybės stiprinimas, sąžininga tarnystė Tėvynei, demokratijai ir Lietuvos žmonių gerovei (LR Seimo statuto 3 str.); Respublikos Prezidento: ištikimybė Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, įstatymų gerbimas ir vykdymas, Lietuvos žemių vientisumo saugojimas, įsipareigojimas sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas, Lietuvos nepriklausomybės stiprinimas, tarnystė Tėvynei, demokratijai ir Lietuvos žmonių gerovei (LR Prezidento įstatymo 3 str.).

Minėta, jog šių konstitucinių subjektų priesaikos tekstų skirtingumą lemia skirtingas jų statusas, kuris taip pat suponuoja skirtingas šių asmenų duodamos priesaikos konstitucines reikšmes. Analizuojamos temos kontekste pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucija Respublikos Prezidento priesaikai suteikia ypatingą, nuo visų kitų konstitucinių subjektų duodamų priesaikų besiskiriančią, konstitucinę vertę ir reikšmę.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. bei 2004 m. gegužės 25 d. nutarimuose pabrėžė, jog Respublikos Prezidento priesaikos išskirtinumą lemia tai, kad: 1) išrinktas Respublikos Prezidentas yra vienintelis Konstitucijoje nurodytas asmuo, prisiekiantis ypatingam subjektui, kuriam priklauso suverenitetas, - išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia Tautai; 2) išrinkto Respublikos Prezidento priesaikoje Tautai atsispindi pačios svarbiausios, universalios konstitucinės vertybės, nuo kurių eidamas savo pareigas Respublikos Prezidentas negali

nukrypti; šios konstitucinės vertybės yra neatsiejamos viena nuo kitos, šių vertybių turinys yra labai talpus, apimantis daugybę kitų ne mažiau reikšmingų konstitucinių įpareigojimų; 3) Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidusiais Konstituciją ir kurį Seimas – Tautos atstovybė apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

Išrinkto Respublikos Prezidento priesaika, be jau minėtų bendrų konstitucinių teisinių pasekmių, suponuoja imperatyvią Respublikos Prezidento pareigą įgyvendinant jam Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytus įgaliojimus vadovautis tik Konstitucija ir įstatymais, nepažeisti jų, veikti vadovaujantis tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, būti visiems lygiai teisingam.

Priesaikos kaip konstitucinio instituto vertę (galia) užtikrina iš Konstitucijos principų išplaukianti kompleksinė sankcija. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime pabrėžė, kad Konstituciniam Teismui konstatavus, jog Respublikos Prezidentas savo veiksmais sulaužė duotą priesaiką, o Seimui pašalinus jį iš užimamų pareigų, toks asmuo ne tik visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų, bet ir netenka teisės ateityje užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.

Svarbu pažymėti, jog Konstitucinis Teismas atskleisdamas konstitucinę priesaikos, o tuo pačiu, ir jos sulaužymo sampratą, t.y. nurodęs, kad priesaikos sulaužymas tuo pačiu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas yra ir priesaikos sulaužymas, iš esmės konstatavo, kad Konstitucijoje nurodyti apkaltos pagrindai – šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ir pareigūno priesaikos sulaužymas yra tik formaliai savarankiški apkaltos pagrindai, tuo tarpu turinio prasme jie sudaro vieną konstitucinį apkaltos proceso pagrindą¹¹.

Padaryta nusikalstama veika, kaip savarankiškas apkaltos pagrindas atsispindi daugelio valstybių konstitucijų tekstuose (žr. 1 lentelę). Tiesa, kai kuriose konstitucijose apkaltos pagrindu nurodoma nusikalstama veika, nekonkretizuojant nusikaltimo rūšies (pvz.: Lietuva, Portugalija, Vengrija, Austrija, Estija), tuo tarpu kitų valstybių konstitucijose nurodoma ir nusikaltimo, kaip apkaltos pagrindo, rūšis ir (arba) sunkumo laipsnis (pvz.: Rusijos Federacijos bei Albanijos konstitucijose vienas apkaltos pagrindų yra *sunkaus nusikaltimo* padarymas, Suomijos Konstitucijoje – *valstybės paslapties atskleidimas* ar *nusikaltimas žmogiškumui*, JAV –

¹¹ V. A. Vaičiūčio (2005) nuomone (61, p. 19), tokią Konstitucinio Teismo poziciją galima lėmė siekis išvengti priesaikos kaip moralinio fenomeno aiškinimo tam tikro „nepatogumo“.

kyšininkavimas ir kiti sunkūs nusikaltimai ar nusižengimai, Kipro, Graikijos, Italijos – valstybės paslapties atskleidimas).

Plačiaja prasme *nusikaltimas* – tai baudžiamosios teisės kategorija, kuri reiškia teisei priešingas veikas, kuriomis itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos konstitucinės vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsinamasi į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus. Kurias veikas kriminalizuoti, paprastai sprendžia kiekviena valstybė, nacionaliniuose teisės aktuose aiškiai apibrėždama teisei priešingas veikas bei atsakomybę už jų padarymą. Tačiau pagrįstai galima teigti, jog demokratinėse valstybėse, kriminalizuojant tam tikras veikas, yra laikomasi fundamentalaus, konstitucinių bei baudžiamosios teisės principų atitinkančio standarto. Tai reiškia, kad didžioji dauguma demokratinėse valstybėse yra kriminalizavusios veikas, nukreiptas prieš žmoniškumą, teisingumą, visuomenės saugumą, valstybės nepriklausomybę, valstybės teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką, žmogaus gyvybę, laisvę, sveikatą, nuosavybę, valstybės finansų sistemą bei kitas universalias konstitucines vertybes, teisinius gėrius. Kriminalizuodamos veikas, t.y. įvardindamos jas nusikaltimais (ar nusižengimais), valstybės, atsižvelgdamos į tai, į kokį teisinį gėrį kėsinasi tam tikra veika, kokiu būdu ji padaroma, taip pat nusikaltimo padarymo tikslus, motyvus, nusprendžia, kurie nusikaltimai yra ypač pavojingi, o kurie mažiau pavojingi, kurie laikomi sunkiais, o kurie – nesunkiais, kurie padaryti tyčia, o kurie – dėl neatsargumo. Minėta, kad veikos (baigtinis jų sąrašas), kurios kvalifikuojamos kaip nusikaltimai, paprastai nurodomos nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose (kodeksuose). Atsižvelgiant į tai, logiška, jog jei šalies konstitucija numato, kad apkaltos pagrindas yra nusikaltimo padarymas, tai tokio asmens padaryta veika pirmiausia vertintina baudžiamosios teisės kontekste. Kitaip tariant, pirmiausia turi būti pagrįstas įtarimas, jog asmens veika turi nusikaltimo, numatyto baudžiamajame įstatyme, požymių ir kad būtent šis asmuo galimai padarė nusikalstamą veiką. Tačiau jau minėtas skirtingas konstitucinis reguliavimas, kai, vienais atvejais, konkretizuojama (nurodant padaryto nusikaltimo sunkumo laipsnį ar nusikaltimo subjektyviosios pusės požymius) už kokius nusikaltimus asmuo gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, o kitais atvejais – nurodant tik tai, jog asmuo, padaręs nusikaltimą, gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, palieka ne tik gana plačią terpę diskusijai, bet ir įvairioms interpretacijoms. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos Konstitucija (93 straipsnis) numato, kad Prezidentas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų jei jis padarė *ypač sunkų nusikaltimą*. Ypač sunkių nusikaltimų sudėtys apibrėžtos Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse, t.y. ypač sunkiais nusikaltimais laikomi tie nusikaltimai, už kuriuos gali būti skiriama 10 - ies ir daugiau metų laisvės atėmimo bausmė. Primintina, jog 1994 - 1999 m. Rusijos Prezidentui B. Jelcinui apkaltos iniciatyvos buvo grindžiamos įvairiais kaltinimais: dėl Čėčėnijos karo pradėjimo ir vykdymo, dėl Dūmos rezoliucijos dėl Jugoslavijos

bombardavimo nutraukimo ignoravimo, dėl Prezidento sveikatos problemų. Jis taip pat buvo kaltinamas valstybės išdavimu ir nekonstituciniu valdžios užgrobimu, įgaliojimų viršijimu, piktnaudžiavimu pareigomis, sąmokslu siekiant užgrobti valdžią, Rusijos gynybinių ir saugumo pajėgų silpninimu, Rusijos tautų genocidu (83). Tuo tarpu JAV Konstitucijoje numatyti pareigūnai gali būti pašalinami iš pareigų jeigu jie nuteisiami apkaltos tvarka *už tėvynės išdavimą, kyšininkavimą* ar kitus *sunkiūs nusikaltimus* ar *nusižengimus* (Konstitucijos II straipsnio 4 d.). JAV Konstitucija taip pat nekonkretizuoja apkaltos pagrindų, tačiau JAV Prezidentams iniciuotų apkaltos procesų praktika išsamiau atskleidžia galimus apkaltos pagrindus: JAV Prezidento A. Džonso apkaltos iniciatyva buvo grindžiama ir teisiniais – įstatymo pažeidimas skiriant valstybės pareigūną be Senato sutikimo, ir politiniais – “pernelyg garsi Kongreso kritika”, motyvais. JAV Prezidentas R. Niksonas buvo kaltinamas “blogu elgesiu”¹² – teisingumo nepaisymu, pasinaudojimu tarnybine padėtimi ir niekinančiu elgesiu Kongreso atžvilgiu. JAV vadovas B. Klintonas kaltintas melaginga priesaika ir jos sulaužymu¹³, taip pat trukdymu vykdyti teisingumą¹⁴ (83). Jungtinėse Valstijose vykusių (iniciuotų) Prezidento apkaltos procesų pavyzdžiai rodo, jog neapibrėžtas, todėl gana plečiamai aiškintinas apkaltos pagrindas, gali tapti tiesiog įrankiu politinėje kovoje.

Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintą apkaltos pagrindą – *nusikaltimo* padarymą – aiškinant vien baudžiamosios teisės kontekste, būtų galima teigti (manyti), jog Respublikos Prezidentui (kaip ir kitiems Konstitucijoje nurodytiems asmenims) apkaltos procesas gali būti iniciuojamas ir jis gali būti pašalintas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka už visas (už bet kurią iš jų) baudžiamajame įstatyme numatytas ir uždraustas pavojingas veikas, už kurias numatyta laisvės atėmimo bausmė. Tokia nuomonė taip pat gali būti grindžiama praktiniu pavyzdžiu – 2004 m. kovo 31 d. Konstitucinis Teismas savo išvadoje konstatavo, jog Respublikos Prezidentas atskleidė informaciją, kuri sudaro valstybės paslaptį, neužtikrino valstybės paslapties apsaugos (o tai - Baudžiamojo kodekso uždrausta veika – *aut. pastaba*) asmeniui, neturinčiam teisės (leidimo) susipažinti su valstybės paslaptį sudarančia informacija, ir šiais veiksmais šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Tačiau Konstitucijos 86 straipsnyje įtvirtintas Respublikos Prezidento imunitetas nuo administracinės ir baudžiamosios atsakomybės verčia abejoti, ar iš esmės galima Respublikos Prezidento atsakomybė už padarytą nusikaltimą tol, kol jis eina pareigas¹⁵. Tiesa, į šį klausimą Konstitucinis Teismas atsakė 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pabrėžęs, kad asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas yra specifinė konstitucinė sankcija, o apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, net jei jos pagrindas yra nusikaltimas.

¹² (angl.) Misconduct

¹³ (angl.) Perjury

¹⁴ (angl.) Obstruction of justice

¹⁵ Respublikos Prezidento imunitetas yra išskirtinis ir skirtingai nei Seimo nario ar Konstitucijos 74 straipsnyje išvardintų teismų teisėjų, negali būti panaikintas Seimo, gavus pranešimą apie padarytą nusikaltimą.

Svarbu ir tai, jog Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime pažymėjo, kad “nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan. Kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu”. Konstitucinio Teismo teigimu, atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, tenka Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų. Kitaip tariant, tai reiškia, jog Respublikos Prezidentas apkaltos proceso tvarka gali būti pašalintas iš užimamų pareigų net ir už tokius nusikaltimus, kuriais nėra šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija ar sulaužoma priesaika, o konstatavimas, kad padarytu nusikaltimu kartu šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika lemia konstitucinės atsakomybės turinį (apie jį plačiau III darbo dalyje – *aut. pastaba*).

Tačiau, atsižvelgiant į išskirtinį konstitucinį Respublikos Prezidento imunitetą, taip pat tai, kad apkaltos procese nėra sprendžiamas Respublikos Prezidento baudžiamosios atsakomybės klausimas, apkaltos proceso vykdymas Respublikos Prezidentui Konstitucijos 86 straipsnio 2 dalyje nurodytu pagrindu – paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas – galimas egzistuojant šioms sąlygoms:

Pirma, turi būti Generalinio prokuroro pranešimas Seimui apie tai, kad Respublikos Prezidentas yra įtariamas padaręs nusikaltimą (svarbu pažymėti, jog konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, kad nusikaltimo padarymo faktą, kai jis akivaizdus, gali konstatuoti ir Seimas, be teisinių institucijų tyrimo);

Antra, Generalinio prokuroro pranešimas turi būti apie akivaizdų Respublikos Prezidento padaryto nusikaltimo faktą, nes, pasak Konstitucinio Teismo, tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis (2004 m. balandžio 15 d. nutarimas, VI. 10).

Trečia, Seimas turi konstatuoti, jog Respublikos Prezidento nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus.

Tačiau ir šiuo atveju Seimas yra saistomas Konstitucijos. 2004 m. gegužės 25 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog “Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų (...) už nusikaltimo padarymą, pagal Konstituciją tenka atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika” (III, 8). Kitaip tariant, vykdydamas apkaltą šiuo pagrindu Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą išvados, ar Respublikos Prezidentas nusikaltimu šiurkščiai nepažeidė Konstitucijos, nesulaužė priesaikos.

Vienas esminių apkaltos proceso šiuo pagrindu skirtumų nuo apkaltos proceso kitais Konstitucijoje numatytais pagrindais – *šturksčiai pažeidus Konstituciją, sulaužius priesaiką* – yra tas, kad Konstituciniam Teismui išvadoje konstatavus, jog nusikaltimu nepažeista Konstitucija ar nesulaužyta priesaika, Seimas Respublikos Prezidentą gali pašalinti iš pareigų atsižvelgdamas į padaryto nusikaltimo, kaip apkaltos pagrindo, faktą.

Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimų išsprendimas, pasibaigęs jo pašalinimu iš užimamų pareigų, nėra kliūtis spręsti jo baudžiamosios atsakomybės klausimų tuo pačiu pagrindu, t.y. dėl to paties nusikaltimo, tačiau jau baudžiamojo proceso tvarka. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad asmens pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Tai leidžia teigti, jog galima situacija, kai padaryta nusikalstama veika gali sukelti konstitucinius padarinius – Respublikos Prezidentas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, tačiau ta pati veika gali ir neužtraukti baudžiamosios atsakomybės.

Apibendrinant galima teigti, jog tai, kad Respublikos Prezidentui apkalta gali būti pradėta tik už akivaizdų nusikaltimą, taip pat tai, kad Seimas nesprendžia Respublikos Prezidento baudžiamosios atsakomybės klausimų ir neatlieka tik baudžiamajam procesui būdingo ikiteisminio tyrimo, o, atsižvelgdamas į nusikaltimo fakto akivaizdumą, sprendžia Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės – konstitucinės sankcijos taikymo pagrįstumo klausimus, leidžia teigti, jog nusikaltimo padarymas yra savarankiškas pagrindas konstitucinei, bet nebūtinai ir baudžiamajai, Respublikos Prezidento atsakomybei kilti.

Dauguma demokratių valstybių konstitucijos grindžiamos universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis – suvereniteto priklausymu tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei jų gerbimu, pagarba teisei bei teisės viešpatavimu, valdžios galios ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, pilietiškumu, teisingumu, atviros, darnios pilietinės ir teisinės valstybės siekiu. Siekis užtikrinti harmoningą šių vertybių pusiausvyrą suponuoja tai, kad demokratių ir teisinių valstybių konstitucijose apkaltos pagrindais dažniausiai įvardijamos tos valstybės pareigūnų veikos, kurios nukreiptos prieš tautos ir valstybės interesus, prieš konstituciją ir jos saugomas vertybes, pamatinius teisinius gėrius. Todėl nepaisant jų lingvistinės išraiškos konstitucijų tekstuose (šturksčius Konstitucijos pažeidimas, tyčinis ar svarbus Konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas, valstybės paslapties atskleidimas, nusikaltimo padarymas ir pan.), kiekvienu atveju konkreiti valstybės pareigūno veika turėtų būti vertinama atsižvelgiant į tai, į kokias konstitucines vertybes yra kėsiamasi, kokioms vertybėms daroma žala, kokie svarbiausi tautos ar valstybės interesai yra pažeidžiami. Atsižvelgiant į tai, logiška ir pagrįsta, jog nei vienos valstybės konstitucija nenumato, skirtingai nuo apkaltos adresatų, išsamaus (detalaus, konkrečiau) sąrašo veikų, kurios

(ne)galėtų būti vertinamos kaip (tyčinis/šturkštus/svarbus) konstitucijos pažeidimas, (sunkus, tyčinis) nusikaltimo padarymas ar net nesąžiningas, nederamas ar amoralus valstybės pareigūno elgesys, o konkrečių asmenų ir veikų kvalifikavimas priklauso nuo valstybės politinių, istorinių, demokratinių tradicijų, teisinės sąmonės, valstybės valdžios institucijų sandaros bei valstybės valdymo sistemos, nuo dominuojančios konstitucinės doktrinos.

Minėta, jog pagrindinis apkaltos instituto uždavinys – saugoti ir ginti konstituciją. Anot Lenkijos konstitucionalisto L. Garlicki, “konstitucija yra (...) aktas, nustatantis pagrindinius valstybės santvarkos principus, reguliuojantis aukščiausiąją valstybės valdžios institucijų sistemą, jų kompetencijos apimtį ir tarpusavio santykius, bei įtvirtinantis individo pagrindines teises, laisves ir pareigas” (33, p. 22). G. Sartori (2001) nuomone (46, p. 191), konstitucijos – visų pirmiausia ir visų svarbiausia, - tai valdymo instrumentai, apribojantys, suvaržantys ir leidžiantys kontroliuoti politinės valdžios įgyvendinimą. Pasak T. Peino, “aukščiausias konstitucijos principas ir reikšmė yra tai, kad ji ne valdžios, o tautos aktas” (33, p. 24). E. Jarašiūno (2003) teigimu, “konstitucijos viršenybė, aukščiausioji juridinė galia lemia šio akto privalomumą visiems teisės subjektams visose teisinio reguliavimo srityse. Valstybės valdžios institucijos, pareigūnai, savivaldos institucijos, visi fiziniai ir juridiniai asmenys privalo laikytis konstitucijos reikalavimų”, nes “prasminga tik veikianti konstitucija”. Konstitucijos nesilaikymas ir nepagarba jai, konstituciją padarytą tik fasadu, gražia, tačiau realius santykius mažai veikiančia deklaracija. “Tokia konstitucija – joks teisinės sistemos centras, joks visą teisinį gyvenimą integruojantis teisės branduolys” (33, p. 33).

Jei konstituciją suvokiame kaip tautos – pilietinės bendruomenės valios išraišką, kurioje atsispindi pagrindinės, pačios svarbiausios tautai ir valstybei vertybės, fundamentaliausi, žmogaus teises ir laisves, jų apsaugą ir gynimą bei valstybės funkcionavimą laiduojantys teisiniai gėriai, tai būtina užtikrinti, kad aukščiausios galios konstitucinių normų ir principų būtų besąlygiškai laikomasi. Kitaip tariant, būtinas išskirtinis, veiksmingas konstitucijos apsaugos (gynimo) mechanizmas tiek nuo fizinių ir juridinių asmenų kėsinimosi, tiek nuo valstybės valdžios institucijų ar pareigūnų pažeidimo. Analizuojamos temos kontekste primintina, jog istorinė realybė patvirtino, kad nepakanka įtvirtinti valstybės valdžios institucijų ir pareigūnų pareigą laikytis ir gerbti konstituciją, kad vien tokios pareigos įtvirtinimas neapsaugo nuo neatsargaus ar net sąmoningo bei tyčinio kėsinimosi į svarbiausią tautos susitarimą – konstituciją. Siekis užtikrinti konstitucijos, kaip tautos ir valstybės egzistencijos pagrindo viršenybę, vertė ieškoti efektyvios konstitucijos apsaugos nuo galimo valstybės valdžios institucijų ar pareigūnų kėsinimosi sistemos. Vienas šios sistemos elementų – konstitucinis apkaltos institutas.

Apkaltos procesas - ypatinga procedūra, o apkaltos proceso ypatingumą lemia ne tik apkaltos proceso pagrindai, bet ir apkaltos proceso adresatai, t.y. konstituciniai subjektai, kurių konstitucinės atsakomybės klausimai gali būti sprendžiami apkaltos proceso tvarka. Pažymėtina ir tai, jog apkalta dažniausiai siejama su tradicinių trijų valdžių – įstatymų leidžiamosios (atstovaujamosios), vykdomosios ir teisminės - pareigūnais, kurie valdžios hierarchijoje nėra pavaldūs kitiems pareigūnams. Apkaltos institutas, kaip vienas stabdžių ir atsvarų sistemos elementų, ne tik garantuoja valdžių stabilumą, santykinį autonomiškumą ir jų pusiausvyrą, bet ir yra viena iš demokratinės kontrolės formų, įgalinanti piliečius – valstybinę bendruomenę kontroliuoti subjektus, kuriems perduotos (perduodamos) tautai priklausančio suvereniteto įgyvendinimo galios. Vienintelio suvereniteto turėtojo – tautos kontrolė apima kelis aspektus: pirma, garantuoja pilietinės bendruomenės siekį, kad visos valstybės valdžios institucijos būtų sudaromos tik iš tokių asmenų, kurie besąlygiškai paklūsta šalies konstitucijai, gerbia ją ir jos laikosi; antra, sudaro galimybę pašalinti iš pareigų valstybės valdžios pareigūną, nesilaikantį šio imperatyvo.

Kaip matyti iš pateiktos Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinio reguliavimo apžvalgos (žr. 2 lentelę), vienas iš (o kartais – vienintelis) apkaltos adresatų yra valstybės vadovas – prezidentas. Nepaisant valstybių valdymo formų įvairovės, dauguma konstitucijų valstybės vadovui suteikia išskirtinį konstitucinį vaidmenį. Pavyzdžiui, JAV Konstitucijoje įtvirtinta, jog Jungtinių Valstijų prezidentas yra svarbiausias šalies pareigūnas, vykdomosios valdžios ir valstybės galva; pagal Prancūzijos Konstituciją Respublikos Prezidentas prižiūri, kaip laikomasi Konstitucijos, užtikrina viešųjų valdžių normalų funkcionavimą bei valstybės tęstinumą, jis yra nacionalinės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, sutarčių laikymosi garantas; pagal Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinį įstatymą Federalinis prezidentas yra valstybės vadovas ir aukščiausias konstitucinis organas, kylančius ginčus ar konfliktus sprendžianti asmenybė, “neutrali jėga”, “Konstitucijos saugotojas”, moralinis autoritetas; Italijos Konstitucijoje pabrėžiama, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, išreiškiantis nacionalinę vienybę; pagal Konstituciją Lenkijos Respublikos prezidentas yra aukščiausias Lenkijos Respublikos atstovas ir valstybės valdžios tęstinumo garantas, jam pavesta prižiūrėti, kad būtų laikomasi Konstitucijos, sergėti valstybės suverenitetą ir saugumą, jos teritorijos neliečiamumą ir vientisumą (28, p. 40, 61, 116, 161, 308); Rusijos Federacijos Prezidentas pagal Konstituciją laikomas valstybės vadovu, Konstitucijos, žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių garantu, Rusijos Federacijos suvereniteto, nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo saugotoju (68); pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, simbolizuojantis Lietuvos valstybę, jos visuomenės vertybes ir personifikuojantis Lietuvos Respubliką tarptautiniuose santykiuose.

Lietuvos ir užsienio šalių konstitucinės apkaltos adresatai

VALSTYBĖ	KONSTITUCIJOSE NURODYTI ASMENYS, KURIEMS GALI BŪTI TAIKOMA APKALTA
LIETUVA	<ul style="list-style-type: none"> • Respublikos Prezidentas; • Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai; • Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai; • Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai; • Seimo nariai.
ČEKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
IZRAELIS	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
JAV	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Viceprezidentas; • Visi Jungtinių Valstijų valstybės pareigūnai.
PORTUGALIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
SLOVAKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
VENGRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Premjeras; • Parlamento nariai.
RUSIJOS FEDERACIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
AUSTRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
LENKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Ministrų tarybos pirmininkas ir nariai; • Nacionalinio banko pirmininkas; • Valstybės kontrolės rūmų pirmininkas; • Nacionalinės radijo ir televizijos tarybos nariai; • Seimo nariai ir senatoriai; • Vyriausiasis ginkluotojų pajėgų vadas.
VOKIETIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
AIRIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
RUMUNIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
SLOVĖNIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Vyriausybės vadovas ir ministrai.
SUOMIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Vyriausybės narys; • Teisingumo kancleris; • Parlamento ombudsmenas; • Aukščiausiojo teismo teisėjai; • Administracinio teismo teisėjai.
KIPRAS	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Viceprezidentas.
ESTIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Parlamento nariai; • Nacionalinio teismo pirmininkas ir teisėjai; • Teisingumo kancleris.
GRAIKIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
ITALIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
PRANCŪZIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
ALBANIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
BULGARIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas; • Viceprezidentas
INDIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas
KROATIJA	<ul style="list-style-type: none"> • Prezidentas

Parengta pagal: Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos ir analizės skyriaus pažymas (79, 80, 81, 82, 83, 89, 90)

Išskirtinę valstybės vadovo vietą valstybės valdžios sistemos piramidėje, be tradiciškai suteikiamų reprezentacinių ir integracinių funkcijų, lemia ir, priklausomai nuo dominuojančios valstybės valdymo formos, jam suteikiamų konstitucinių įgaliojimų (nuo kurių tinkamo įgyvendinimo priklauso ir kitų valstybės valdžios institucijų funkcionavimas) turinys bei apimtis, taip pat platus, konstitucinis prezidento imunitetas.

Tad visiškai logiška ir pagrįsta yra tai, jog siekiant realaus valstybės valdžių atskyrimo ir jų pusiausvyros, viešos demokratinės valstybės vadovo veiklos kontrolės, konstitucijos apsaugos užtikrinimo, daugelio valstybių konstitucijose prezidentas yra įvardijamas kaip subjektas, kurio atsakomybės klausimai gali būti sprendžiami apkaltos proceso tvarka.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje demokratinių valstybių, apkaltos pagrindai numatyti Konstitucijoje. Lietuvos Konstitucijoje, be ir kitų valstybių konstitucijose dominuojančių pagrindų – konstitucijos pažeidimo ir nusikaltimo padarymo, įtvirtintas gana unikalus apkaltos proceso pagrindas – pareigūno priesaikos sulaužymas (kuris, kaip minėta, turinio prasme yra neatsiejama kito pagrindo – konstitucijos pažeidimo dalis).

Lietuvos Konstitucija, skirtingai, pavyzdžiui, nuo JAV Konstitucijos, numato (išsamų) baigtinį sąrašą konstitucinių subjektų, kuriems gali būti taikoma apkalta, ir šie subjektai yra tradicinių trijų valstybės valdžių – atstovaujamosios (Seimo nariai), vykdomosios (Respublikos Prezidentas) ir teisminės (Konstitucijoje nurodytų teismų pirmininkai ir teisėjai) – pareigūnai. Kitaip tariant, toks teisinis reguliavimas grindžiamas tautos suvereniteto, apimančio pilietinės bendruomenės teisę į viešą demokratinę valstybės valdžios pareigūnų, kuriems perduotos tautos suvereniteto įgyvendinimo galios, taip pat ypatingus (konstituciškai reikšmingus) įgaliojimus turinčių subjektų veiklos kontrolę ir valdžių padalijimo, laiduojančio realų valstybės valdžių atskyrimą ir harmoningą jų pusiausvyrą (atsvarą viena kitai) teorijomis, kurios įvairiomis formomis realizuojamos daugelyje demokratinių teisinių valstybių konstitucijose.

2.2. Siūlymo pradėti apkaltos procesą iniciatyvos teisė užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje

Pirmoji apkaltos proceso stadija yra apkaltos inicijavimas. Subjektų, turinčių apkaltos iniciatyvos teisę, ratą logiškai lemia apkaltos, kaip ypatingo proceso, tikslai, uždaviniai, konstitucinė šio instituto samprata bei reikšmė, išskirtiniai apkaltos adresatai ir apkaltos pagrindai. Daugumos valstybių konstitucijos išimtinis apkaltos iniciatyvos įgaliojimus suteikia tautos atstovybėms – parlamentams. Pagal Vokietijos Konstituciją, apkaltos procesą prezidentui gali inicijuoti ne mažiau kaip $\frac{1}{4}$ Bundestago arba Bundesrato narių. Nutarimas dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą priimamas, jei jam pritaria $\frac{2}{3}$ Bundestago arba Bundesrato narių. Austrijos

federalinis susirinkimas, sušauktas kuriems nors rūmams pareikalavus, gali apskusti prezidentą Konstituciniam Teismui dėl konstitucijos pažeidimo. Sprendimas kreiptis į Konstitucinį Teismą priimamas, jei balsavime dalyvauja daugiau kaip pusė kiekvienų parlamento rūmų narių, o sprendimui pritaria ne mažiau kaip 2/3 balsavusių. Graikijos Konstitucija numato, kad vienas trečdalis parlamento narių turi teisę inicijuoti apkaltą prezidentui. Nutarimas pradėti apkaltos procesą laikomas priimtu, kai už jį balsuoja ne mažiau kaip du trečdaliai visų parlamento narių. Čekijos Respublikos prezidentas gali būti patrauktas atsakomybėn už valstybės išdavimą Konstitucinio Teismo sprendimu, remiantis 1/3 Senato narių pateiktu kaltinimu. Ukrainos prezidentas gali būti nušalintas nuo posto pirma laiko apkaltos proceso tvarka, jeigu jis išdavė valstybę arba padarė kitą nusikaltimą. Respublikos prezidento apkaltos procesą gali inicijuoti tik absoliuti parlamento narių dauguma. Sprendimas dėl prezidento apkaltos gali būti priimtas dviejų trečdalių, o dėl nušalinimo nuo pareigų – trijų trečdalių Verchovnos Rados deputatų balsų dauguma (27, p. 164, 198, 321). Prancūzijos prezidentas gali būti apkaltintas valstybės išdavimu abejiems rūmams atviru balsavimu priėmus vienodą sprendimą absoliučia jų narių balsų dauguma. Italijos prezidentui už valstybės išdavimą ar pasikėsinimą į Konstituciją gali būti taikomas baudžiamasis persekiojimas. Tokiu atveju, sprendimą Respublikos prezidentą atiduoti teismui priima parlamento rūmai bendrame posėdyje absoliučia deputatų balsų dauguma. Nutarimą patraukti Lenkijos vyriausybės narį konstitucinėn atsakomybėn prezidento arba ne mažiau kaip 115 deputatų siūlymu priima Seimas trijų penktadalių balsų dauguma. Lenkijos Respublikos Seimas turi išimtinę teisę pradėti aukščiausių valstybės pareigūnų patraukimo konstitucinėn atsakomybėn procesą, kuriame galutinį sprendimą priima Valstybės tribunolas (28, p. 64, 166, 316). Pateikti kaltinimus Rusijos Federacijos prezidentui gali ne mažiau kaip 1/3 Valstybės Dūmos deputatų (68, p. 464). Kaltinimus Airijos prezidentui pateikia vieneri iš dvejų parlamento rūmų. Pasiūlymas kuriems nors parlamento rūmams iškelti kaltinimus prezidentui negali būti svarstomas, kol kaltinimo nepasirašo bent 1/3 rūmų narių. Pasiūlymas negali būti priimtas nei vienuose rūmuose, jei už atitinkamą rezoliuciją rūmuose balsavo mažiau kaip 2/3 visų narių. Portugalijos prezidento apkaltos procesą gali inicijuoti 1/5 Respublikos Asamblėjos narių. Jeigu yra pagrindo manyti, kad Vengrijos prezidentui yra iškilęs interesų konfliktas, bet kuris parlamentaras gali pateikti parlamentui prašymą apsvarstyti šį klausimą. Tais atvejais, kai manoma, kad prezidentas sąmoningai pažeidė konstituciją ar įstatymą, prašymą pradėti apkaltos procesą turi pasirašyti 1/5 parlamentarų. Kad apkalta būtų pradėta, reikia 2/3 visų parlamento narių pritarimo. Rezoliucija dėl Rumunijos prezidento apkaltos priimama bendrame abiejų parlamento rūmų susirinkime. Slovakijos prezidento apkaltą gali inicijuoti parlamentas 3/5 narių balsų dauguma. Slovėnijos prezidentui, vyriausybės vadovui ar ministrams apkaltą gali paskelbti Nacionalinė Asamblėja. Kipro prezidentui ar viceprezidentui kaltinimą dėl valstybės išdavimo ar

valstybės paslapties atskleidimo Aukščiausiajam teismui pateikia generalinis prokuroras arba jo pavaduotojas. Jeigu prezidentas kaltinamas nesąžiningu ar nemoraliu elgesiu, kaltinimą teismui generalinis prokuroras ar jo pavaduotojas pateikia Aukščiausiojo teismo prezidentui pritarus. Abiem atvejais sprendimui dėl kaltinimo pateikimo turi pritari ¾ Atstovų rūmų narių (65; 66).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje *expressis verbis* nėra įvardytos institucijos, turinčios teisę siūlyti pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams. Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog apkaltos proceso tvarką nustato įstatymo galią turintis Seimo statutas. 2006 m. lapkričio 14 d. redakcijos Seimo statuto 228 straipsnyje nurodoma, jog “teikti Seimui pradėti apkaltos procesą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui turi teisę ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė”. Ši nuostata reiškia, jog teisė inicijuoti apkaltos procesą Konstitucijoje nurodytiems subjektams - Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams – išimtinai priklauso tik Seimui, t.y. ne mažesnei kaip ¼ Seimo narių grupei. Pažymėtina, jog toks iš konstitucinės apkaltos sampratos kylantis teisinis reguliavimas yra Konstitucinio Teismo jurisprudencijos rezultatas. Iki 2004 m. balandžio 15 d. Konstitucinio Teismo nutarimo Seimo statute (2003 m. lapkričio 11 d. redakcija) galiojo nuostata, suteikianti *ne mažesnei kaip ¼ Seimo narių grupei, Respublikos Prezidentui*, o dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų – *teisėjų garbės teismui* teisę siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui dėl Konstitucijoje nurodytų pagrindų. 2004 m. balandžio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas nutarė, kad toks reguliavimas prieštarauja Konstitucijos 74 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui. Konstitucinis Teismas, atskleisdamas konstitucinės apkaltos sampratos aspektus, šiame nutarime konstatavo, jog Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia apkaltos samprata, kad įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas, todėl negali būti įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį subjektai, nenumatyti Konstitucijoje, turėtų tokius įgaliojimus, kuriuos įgyvendindami sukeltų Seimui pareigą pradėti apkaltos procesą. Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog pagal Konstituciją apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių – teisę inicijuoti apkaltos procesą Seime gali turėti tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad jeigu būtų numatyta, kad apkalta gali būti inicijuojama ne Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti ne iš Seimo narių, kad pradėti apkaltą gali siūlyti kitos valstybės valdžios institucijos, tai būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos ir būtų įsiterpta į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą.

Atsižvelgiant į tai, jog apkalta suprantama kaip ypatingas procesas, skirtas aukščiausiųjų valstybės valdžios pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimams spręsti, siūlymui pradėti apkaltos procesą taip pat keliami griežti formos ir turinio reikalavimai. Seimo statuto (2006 m. lapkričio 14 d. redakcija) 230 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog “teikimas pradėti apkaltos procesą turi būti išdėstytas raštu ir pasirašytas visų ne mažiau kaip ¼ Seimo narių grupę sudarančių asmenų. Teikime pradėti apkaltos procesą nurodomas konkretus asmuo, siūlymai pradėti apkaltos procesą bent vienu iš šio statuto 228 straipsnio 2 dalyje nustatytų pagrindų (*dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo; priesaikos sulaužymo; įtarimo padarius nusikaltimą* – aut. pastaba), šiuos siūlymus pagrindžiantys argumentai, įrodymai ir jų šaltiniai”. Pažymėtina tai, kad teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kad asmuo įtariamas padaręs nusikaltimą, galioja Baudžiamajame kodekse nustatyti senaties terminai, tuo tarpu teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, senaties terminai netaikomi (Seimo statuto 229 straipsnis).

Tuo tarpu JAV apkaltos iniciatyvos teisė priklauso platesniam subjektų ratui. Apkaltos procesas Atstovų Rūmuose gali prasidėti, kai jų narys savo iniciatyva paskelbia apkaltos kaltinimą. Tačiau apkaltos procesas taip pat gali būti inicijuotas ir Teismų konferencijai¹⁶ pasiūlius Atstovų Rūmams apsvarstyti federalinio teisėjo apkaltą; kai nepriklausomas prokuroras¹⁷ praneša Rūmams svarbią ir patikimą informaciją, kuri, jo nuomone, gali būti apkaltos pagrindu; prezidento teikimu; valstijų įstatymų leidybos organams arba didžiajai prisiekusiųjų žiuri¹⁸ pateikus kaltinimą (81; 83).

Suomijos prezidento apkaltos procesas pradedamas, jeigu teisingumo kancleris, vyriausybė arba parlamento ombudsmenas mano, kad prezidentas yra kaltas dėl valstybės paslapties atskleidimo, tėvynės išdavimo ar nusikaltimo žmogiškumui. Tuomet medžiaga perduodama parlamentui. Jeigu parlamentas 2/3 balsų kaltinimą palaiko, Aukštajame apkaltos teisme kaltinimus pateikia generalinis prokuroras. Ministro apkaltą pradeda parlamentas, gavęs parlamento konstitucinio komiteto nuomonę apie ministro veiksmų neteisėtumą. Komitetas gali pradėti nagrinėjimą, remdamasis: a) teisingumo kanclerio arba parlamento ombudsmeno raštu; b) ne mažiau kaip 10 parlamentarų raštu; c) kito parlamentinio komiteto raštu; arba d) paties komiteto iniciatyva (81; 83).

Įvairių valstybių konstitucinio apkaltos proceso reguliavimo, apimančio apkaltos pagrindus, apkaltos adresatus bei subjektus, turinčius apkaltos proceso iniciatyvos teisę, analizė leidžia lyginamuoju požiūriu pažvelgti į Lietuvos ir užsienio valstybių konstitucinį apkaltos proceso reguliavimą bei išskirti esminius panašumus ir skirtumus:

¹⁶ (angl.) Judicial Conference of the United States

¹⁷ (angl.) Independent Counsel

¹⁸ (angl.) Grand Jury

- pirma, apkaltos pagrindai paprastai išvardijami valstybių konstitucijose – kiekvienas iš numatytų pagrindų yra savarankiškas ir lygiavertis, tad apkaltos iniciatyvai pakanka bent vieno iš konstitucijoje numatytų pagrindų. Pagrindus apkaltos procesui pradėti sudaro tos veikos, kuriomis kėsinamasi į pamatines konstitucines vertybes ir fundamentaliausius teisinius gėrius. Tarp valstybių konstitucijose numatytų apkaltos pagrindų iš esmės dominuoja du pagrindai – konstitucijos pažeidimas (kai kurių valstybių – Lietuvos, Slovakijos, Vengrijos, Vokietijos, Graikijos, Albanijos - konstitucijos kaip apkaltos pagrindą numato kvalifikuotą konstitucijos pažeidimą) bei nusikaltimo padarymas. Lietuvos Konstitucija unikali tuo, jog bene vienintelė apkaltos pagrindu numato pareigūno priesaikos sulaužymą, kuris tuo pačiu kvalifikuojamas ir kaip šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. Svarbu pažymėti ir tai, jog nors valstybių konstitucijose paprastai numatyti baigtiniai apkaltos pagrindai, tačiau išsamus jų turinys gali būti atskleistas tik kompetentingai institucijai vertinant (kvalifikuojant) konkrečias veikas, t.y. sprendžiant, ar konkreti asmens veika yra konstitucinis pagrindas traukti asmenį konstitucinėn atsakomybėn.

- antra, konstitucinė apkaltos instituto reikšmė, jo tikslai ir uždaviniai lemia tai, jog apkaltos adresatais konstitucijose paprastai įvardijami aukščiausieji valstybės valdžios pareigūnai ir pirmiausia iš jų (o kartais ir vienintelis) – valstybės vadovas. Lietuvos Konstitucijos leidėjas, remdamasis tautos suvereniteto ir valdžių padalijimo teorijomis laikėsi “trijų valdžių pareigūnų apkaltos koncepcijos” ir numatė, kad apkalta Lietuvoje gali būti taikoma ne tik Respublikos Prezidentui, bet ir Seimo nariams bei teisėjams.

- trečia, apkaltos iniciatyvos teisę turinčių subjektų ratą lemia apkaltos, kaip ypatingo konstitucinio proceso, pagrindai bei adresatai, taip pat konstitucinė apkaltos proceso samprata ir iš jos išplaukiantys procesiniai reikalavimai. Teisinis reguliavimas, numatantis, jog Lietuvos Respublikos Prezidento apkaltos iniciatyvos teisė gali kilti tik Seime, atspindi daugelyje valstybių dominuojantį teisinį reguliavimą. Lietuvoje, kaip ir daugumoje valstybių, apkaltos iniciatyvos teisė suteikta vieninteliam, tautos suvereniteto įgyvendinimo galias turinčiam subjektui – parlamentui. Tačiau būtina pabrėžti, jog atsižvelgiant į apkaltos proceso konstitucinę svarbą, paprastai teisė inicijuoti apkaltos procesą suteikiama pakankamai didelei parlamentarų grupei, o pačiai iniciatyvai keliami griežti formos ir turinio reikalavimai – iniciatyva turi būti pagrįsta argumentais bei įrodymais, išdėstyta raštu ir pasirašyta apkaltos iniciatorių.

Lyginamoji apkaltos pagrindų, adresatų bei apkaltos iniciatyvos teisę turinčių subjektų analizė apibendrinant taip pat leidžia teigti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengėjai, Konstitucijoje numatė, jog apkalta gali būti taikoma Respublikos Prezidentui, jog apkalta galima už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą ar nusikaltimo padarymą, jog apkaltos iniciatyva priklauso išimtinai tik Tautos atstovams, pasirinko tokį apkaltos organizacinį modelį,

kuriame iš esmės atspindi šimtmečius skaičiuojančio instituto prigimtis bei pagrindiniai, demokratinėse valstybėse vyraujančių apkaltos modelių elementai.

III. APKALTOS PROCESO SUBJEKTAI BEI TEISINĖS IMPLIKACIJOS

3.1 Aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų dalyvavimo apkaltos procese teisiniai modeliai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje

Apkaltos modelių įvairovę atspindi kiekvienos valstybės konstitucijoje įtvirtinti skirtingi apkaltos pagrindai, apkaltos adresatai, skirtingi procesiniai reikalavimai, taip pat aukščiausių valstybės valdžios institucijų kompetencija ir įgaliojimai apkaltos procese. Konkrečios valstybės istorinės, politinės ir teisinės tradicijos, valstybės valdymo forma, lemia apkaltos proceso koncepcijos pasirinkimą. Skirtingos apkaltos koncepcijos (apkaltos modeliai) numato skirtingą apkaltos procese dalyvaujančių subjektų ratą, jų įgaliojimus ir kompetenciją procese.

Anot E. Jarašiūno (2006) (32, p. 36), tradiciškai apkalta apibūdinama vartojant “ypatingos parlamentinės procedūros”, “specialios teisinės procedūros parlamente”, “parlamento teisminės (arba kvazi-teisminės) funkcijos”, “politinio teisingumo”, “politinės justicijos” formuluotes. Ir tai, pasak autoriaus, amerikietiškojo apkaltos modelio, kuriam būdingas vien Kongrese vykstantis apkaltos procesas, įtaka. Pagal JAV Konstitucijos II straipsnio 4 skyrių prezidentas gali būti pašalintas iš pareigų, kai apkaltos proceso tvarka jis yra pripažįstamas kaltu dėl valstybės išdavimo, kyšininkavimo, kito sunkaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo. Atstovų rūmai, balsuodami už “apkaltos straipsnius”, reiškia kaltinimą, o apkaltos bylą nagrinėja Senatas. Tokiais atvejais posėdžiaujantys senatoriai turi prisiekti, o posėdžiui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Prezidentas negali būti nuteistas, jeigu nuteisimui pritaria mažiau nei 2/3 posėdyje dalyvaujančių Senato narių. Šį, E. Jarašiūno (2006) teigimu, grynai parlamentinės procedūros modelį (be JAV jis įtvirtintas Brazilijos, Japonijos bei kitų šalių konstitucinėse sistemose) išties galima apibūdinti kaip “politinę justiciją” ar parlamentinį kvazi-teisminį procesą. Pastebėtina, jog amerikietiškomis realijomis grįstas apkaltos institutas įtvirtintas ir kai kurių Europos Sąjungos šalių konstitucijose. Pavyzdžiui, kaltinimus Airijos prezidentui gali pareikšti ne mažiau kaip 30 bet kurių Parlamento rūmų narių. Jei pateiktam siūlymui pritaria ne mažiau kaip 2/3 vienu iš Parlamento rūmų narių, prezidento pareikšto kaltinimo pagrįstumą nagrinėja kiti Parlamento rūmai. Kaltinimus nagrinėjančio Parlamento rūmų nariai gali konstatuoti, jog prezidentui pareikšti kaltinimai yra pagrįsti ir nebeleidžia toliau eiti pareigų. Tokiu atveju ne mažesne kaip 2/3 visų parlamento rūmų narių balsų dauguma priimama rezoliucija, reiškianti prezidento pašalinimą iš pareigų (65, p. 329).

Kaip pažymi E. Jarašiūnas (2006) (32, p. 37), XIX a. ar XX a. pirmojoje pusėje šiam modeliui didesnių priekaištų nebūta, o XX a. antrojoje pusėje visuotinai pripažinus konstitucinės justicijos instituto reikšmę, daugelyje šalių ėmus veikti konstitucijos viršenybę valstybės

gyvenime garantuojantiems konstituciniams teismams ėmė ryškėti jo trūkumai. Pats didžiausias – politinė institucija sprendžia teisinius klausimus. Politinė institucija, anot E. Jarašiūno, prastas teisingumo vykdytojas, net jei veikia teisminiam procesui būdingomis formomis.

XX amžius – teisės stiprėjimo visose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse amžius. Todėl suprantama, kodėl imta ieškoti kitokių apkaltos modelių. Modelių, kuriuose teisė įgytų persvarą prieš politiką. Modelių, kuriuos taikant būtų galima tikėtis daug objektyvesnio faktų ištyrimo ir kvalifikuoto jų įvertinimo (32, p. 37).

Konstitucinių teismų atsiradimas ir deramas jų vietos (funkcijų) valstybės valdžios sistemoje suvokimas lėmė, jog daugelis valstybių – Vokietija, Austrija, Italija, Čekija, Ukraina, taip pat kai kurios Centrinės ir Rytų Europos valstybės - Bulgarija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija, Kroatija, jų tarpe ir Lietuva, yra pasirinkusios tokį apkaltos proceso teisinį modelį, kuriame, be parlamento, dalyvauja, o kartais ir svarbiausią vaidmenį vaidina (t.y. priima galutinį sprendimą dėl prezidento pašalinimo iš pareigų) nacionaliniai Konstituciniai Teismai.

Nuoseklaus apkaltos konstitucinio reguliavimo pavyzdys – Vokietijos Pagrindinis Įstatymas. Pagal Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 61 str. 1 dalį Bundestagas arba Bundesratas gali kreiptis į Federalinį Konstitucinį Teismą, kaltindamas federalinį prezidentą dėl tyčinio Pagrindinio Įstatymo ar kito federalinio įstatymo pažeidimo. Pateikti kaltinimą galima, jei to reikalauja ne mažiau kaip ketvirtadalis Bundestago arba Bundesrato narių. Priimti nutarimą dėl kaltinimo pareiškimo galima, surinkus du trečdalius Bundestago narių arba du trečdalius Bundesrato narių balsų. Kaltinimui atstovauja kaltinančios institucijos atstovas. Jeigu Federalinis Konstitucinis Teismas nustato, kad federalinis prezidentas kaltas dėl tyčinio Pagrindinio Įstatymo ar kito federalinio įstatymo pažeidimo, jis gali paskelbti jį netekusiu pareigų (32, p. 38). Panašūs prezidento apkaltos modeliai įtvirtinti ir kitose šiuolaikinėse konstitucijose. Austrijos prezidentui Federalinio susirinkimo pateiktus kaltinimus nagrinėja ir sprendimą dėl jo pašalinimo iš užimamų pareigų priima Konstitucinis Teismas (65, p. 84). Sprendimą Italijos prezidentą už valstybės išdavimą arba pasikėsinimą į konstituciją atiduoti teismui priima parlamento rūmai bendrame posėdyje absoliučia deputatų balsų dauguma. Teismo funkciją tokioje byloje įgyvendina Italijos Konstitucinis Teismas. Nagrinėdamas tokią bylą Konstitucinis Teismas tampa aukštuoju teismu, įgyvendinančiu konstitucinį teisingumą. Tačiau tokiaame procese, be Konstitucinio Teismo teisėjų, dalyvauja 16 kitų teisėjų, kuriuos 9 metams renka parlamentas, laikydamasis Konstitucinio Teismo teisėjams numatytų sąlygų. Pastarieji teisėjai renkami iš piliečių, kurie buvo iš anksto įrašyti į atitinkamą sąrašą. (28, p. 166, 188). Čekijos Respublikos prezidentas gali būti patrauktas atsakomybėn už valstybės išdavimą Konstitucinio Teismo sprendimu, remiantis Senato pateiktu kaltinimu, ir gali būti baudžiamas nušalinant nuo pareigų (28, p. 198). Ukrainos Respublikos prezidento apkaltos procesą gali inicijuoti tik

absolūti parlamento narių dauguma. Sprendimas dėl prezidento apkaltos gali būti priimtas 2/3, o dėl nušalinimo nuo pareigų – 3/3 Verchovnos Rados deputatų balsų dauguma. Ukrainos Konstitucinis Teismas teikia išvadą dėl konstitucinės procedūros “išlaikymo” tiriant ir sprendžiant Ukrainos prezidento nušalinimo nuo pareigų apkaltos proceso tvarka (27, p. 321, 328).

Vienas iš 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengėjų - E. Jarašiūnas (2006) pripažįsta, jog Konstitucijos kūrėjai, projektuodami konstitucinį apkaltos modelį, žinojo, kaip retai tokia aukštųjų valstybės pareigūnų pašalinimo iš einamų pareigų už tam tikrus teisės pažeidimus procedūra taikoma demokratiname pasaulyje, todėl Konstitucijos tekste suformulavo tik kelis esminius šio instituto elementus, tuo pačiu suteikdami plačią diskreciją konstitucinei jurisprudencijai, kuri teisinį Konstitucijos potencialą paverčia gyvąja teise (32, p. 38). Tad visai logiška ir pateisinama tai, jog iki 2003-2004 m. vykusio Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos proceso, įstatymų leidėjas, turintis konstitucinę pareigą įstatymu nustatyti apkaltos proceso tvarką, konstitucinę apkaltos sampratą, kuri apima ir aukščiausių valstybės valdžios institucijų dalyvavimą apkaltos procese, jų kompetenciją, suvokė gana klaidingai ir tai atsispindėjo tuometiniame teisiniame apkaltos proceso reguliavime. Pavyzdžiui, pagal 1994 m. Seimo statuto redakciją apkaltos iniciatyvos teisę turėjo ne tik ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė, bet ir Respublikos Prezidentas, teisėjų garbės teismas. Kreipimasis į Konstitucinį Teismą dėl išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, buvo vertinamas kaip Seimo teisė, o ne pareiga¹⁹.

Lietuvos Konstitucinis Teismas, atskleisdamas konstitucinę apkaltos sampratą, 2004 m. balandžio 15 d. ir 2004 m. gegužės 25 d. nutarimuose bei 2004 m. kovo 31 d. išvadoje pažymėjo, jog pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo teigimu, pagal Konstituciją, Respublikos Prezidento apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių, o atsižvelgiant į konstitucinio apkaltos instituto, kaip pilietinės Tautos savisaugos priemonės, kurią taiko Seimas, svarbą, taip pat į tai, kad apkalta gali būti taikoma aukščiausiam valstybės pareigūnui – Respublikos Prezidentui, teisę inicijuoti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui turi tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Pagal Seimo statutą (228 str.), teikti Seimui pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui turi teisę ne mažesnė kaip ¼ Seimo narių grupė. Konstitucinio Teismo nuomone, išimtinė Seimo (Seimo narių grupės) apkaltos Respublikos Prezidentui iniciatyvos teisė grindžiama šiais argumentais: pirma, pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė (o Seimo nariai – Tautos atstovai), per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, todėl tik jis gali inicijuoti Respublikos Prezidento

---

¹⁹ žr. 1994 m. redakcijos Seimo statuto VIII dalį “Apkaltos procesas”, V.Ž., 1994 02 25, Nr. 15-249.

konstitucinės atsakomybės Tautai klausimų sprendimą (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas); ir, antra, jeigu būtų numatyta, kad Respublikos Prezidento apkalta gali būti inicijuojama ne Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti ne iš Seimo narių, kad pradėti Respublikos Prezidento apkaltą gali siūlyti kitos valstybės valdžios institucijos, tai būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos ir būtų įsiterpta į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą (2004 m. balandžio 15 d. nutarimas). Pagal Seimo statutą (231 str.), Seimas, susipažinęs su apkaltos iniciatorių teikimu pradėti Respublikos Prezidentui apkaltos procesą, sudaro specialiąją tyrimo komisiją pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui iširti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti. Specialiajai tyrimo komisijai pripažinus siūlymus pradėti apkaltos procesą pagrįstais ir konstatavus, kad yra pagrindas pradėti Respublikos Prezidento apkaltos procesą Seime, o Seimui, posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma pritarus specialiosios tyrimo komisijos išvadai bei priėmus nutarimą pradėti Respublikos Prezidento apkaltos procesą Seime, Respublikos Prezidento apkalta pasiekia antrąją stadiją. Nusprendęs pradėti Respublikos Prezidento apkaltos procesą Seime, Seimas kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai²⁰ (Seimo statuto 239 str.). Pagal Konstituciją, įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas, kuriam pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, - spręsti ir tai, ar jis sulaužė duotą priesaiką), turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo dalyvavimo Respublikos Prezidento apkaltos procese svarbą ir reikšmę pagrindžia šie vienas kitą papildantys argumentai:

pirma, Konstitucijos pažeidimo nustatymas - tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas. Aiškinimas, kad Konstitucijos šurkštaus pažeidimo faktą esą galėtų nustatyti ir Seimas, būtų konstituciškai visiškai nepagrįstas, nes tai reikštų, kad teisės klausimą, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucija pažeista šurkščiai, galėtų spręsti ne teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, kuris, kaip ir visi kiti teismai, sudaromas tik profesiniu pagrindu, bet Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan. Tokiu atveju Konstitucijos pažeidimo, taip pat ir Konstitucijos šurkštaus pažeidimo fakto, konstatavimas galėtų būti grindžiamas politiniais argumentais, o iš politiniais argumentais grindžiamo

---

²⁰ Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime pabrėžė, jog pagal Konstituciją tam, kad konstitucinė atsakomybė būtų taikoma pagrįstai, jeigu apkaltos procesas Respublikos Prezidentui (...) pradėdamas dėl šurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo, Seimas **privalo** (turi pareigą) (past. - paryškinta autoriaus) kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas pateikti išvadą, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

konstatavimo, kad Konstitucija buvo šiurkščiai pažeista, galėtų kilti Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė. 2004 m. kovo 31 d. išvadoje Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog konstitucinis reguliavimas, kai tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, Respublikos Prezidentui yra konstitucinė garantija, kad jam negalės būti nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą. Tai reiškia, kad jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą ir, vadovaujantis Seimo statuto 240 straipsnio 7 dalies nuostata, priima nutarimą nutraukti apkaltos procesą (išskyrus, jei Respublikos Prezidentui apkaltos procesas pradėtas dėl nusikaltimo padarymo - jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, konstatuota, kad konkrečiu nusikaltimu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, Seimas vis tiek sprendžia jo pašalinimo iš pareigų klausimą).

Antra, Seimas, tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai, kurioje konstatuota, jog Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, gali spręsti Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą. Kitaip tariant, Konstitucinio Teismo išvada lemia, ar Respublikos Prezidento apkalta pasieks galutinę stadiją, kurioje sprendžiamas konstitucinės sankcijos - jo pašalinimo iš pareigų – klausimas.

Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė ir neskundžiama. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Tai taip pat reiškia ir tai, kad Seimas, sprenddamas ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, negali paneigti, negali pakeisti, negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados, kad konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta. Įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai, kurioje konstatuota, kad Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, apkaltos proceso metu Seime sprendžiama tik tai, ar už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, t.y. sprendimą dėl Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų gali priimti tik Seimas. Sprendžiant, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, tiriami tik tokie įrodymai, kuriais pagrindžiama ar paneigiama būtinybė pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą, o ginčai vyksta

tik dėl to, ar pašalinti (nepašalinti) Respublikos Prezidentą iš pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, kuri konstatavo Konstitucinis Teismas (2004 m. kovo 31 d. Konstitucinio Teismo išvada). Tačiau svarbu pabrėžti esminį Konstitucinio Teismo ir Seimo konstitucinių įgaliojimų santykį apkaltos procese – Seimo nariai, sprenddami, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, yra saistomi Konstitucinio Teismo išvada ir Seimo nario priesaika, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų. Kitaip tariant, Konstitucinio Teismo išvada, kurioje konstatuota, jog Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, suponuoja ypač didelę Seimo atsakomybę (ar net pareigą) – Konstitucinio Teismo nuomone, demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Taigi Konstitucijoje yra nustatytos skirtingos Seimo ir Konstitucinio Teismo funkcijos apkaltos procese ir nustatyti šioms funkcijoms įgyvendinti reikalingi atitinkami įgaliojimai:

- 1) Respublikos Prezidento apkalta gali būti inicijuota tik Seime (Seimo narių siūlymu) ir tik Seimas apkaltos proceso tvarka gali nuspręsti, ar pašalinti Respublikos Prezidentą, šiurkščiai pažeidusį Konstituciją, sulaužiusį priesaiką ar padariusį nusikaltimą, iš pareigų;
- 2) tik Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai.

Valstybėse, kuriose nedominuoja “stipraus Konstitucinio Teismo” modelis, prezidento apkaltoje, be parlamento, dalyvauja ir aukščiausieji ar specialūs teismai. Prancūzijos Respublikos prezidentas valstybės išdavimu gali būti apkaltintas abejiems rūmams atviru balsavimu priėmus vienodą sprendimą absoliučia jų narių balsų dauguma. Tokiu atveju prezidentą teisia Aukščiausiasis Teisingumo Teismas (60, p. 25). Suomijos prezidento byla dėl tėvynės ar valstybės paslapties išdavimo ar dėl nusikaltimo žmoniškumui svarstoma Aukštajame apkalto teisme (60, p. 25). Lenkijos Respublikos prezidentas iš pareigų gali būti pašalintas Valstybės Tribunolo sprendimu. Respublikos prezidentas už Konstitucijos, įstatymo pažeidimą arba nusikaltimo padarymą gali būti patrauktas atsakomybėn prieš Valstybės Tribunalą. Kaltinimas Respublikos prezidentui gali būti pareikštas Nacionalinio Susirinkimo nutarimu, priimtu ne mažesne kaip 2/3 įstatyme nustatyto Nacionalinio Susirinkimo narių skaičiaus balsų dauguma, pasiūlius ne mažiau kaip 140 Nacionalinio Susirinkimo narių (60, p. 239, 242). Graikijos konstitucija numato, kad 1/3 parlamento narių turi teisę inicijuoti apkaltą prezidentui. Nutarimas pradėti apkaltos procesą laikomas priimtu, kai už jį balsuoja ne mažiau kaip 2/3 visų parlamento

narių. Prezidentui pateiktus kaltinimus nagrinėja specialusis teismas, kurį sudaro 12 Areopago ir apeliacinių teismų teisėjų (27, p. 164).

Kai kuriose konstitucinėse sistemose įtvirtintas apkaltos modelis, kuriame reikšmingos funkcijos tenka ne tik parlamentui, bet ir Aukščiausiajam bei Konstituciniam Teismui. Pagal Rusijos Federacijos konstituciją, prezidento apkaltoje dalyvauja ir Aukščiausiasis, ir Konstitucinis teismas. Rusijos Federacijos Taryba Rusijos Federacijos prezidentą gali pašalinti iš pareigų tik remdamasi Valstybės Dūmos iškelto kaltinimu valstybės išdavimu arba įvykdžius kitą sunkų nusikaltimą, esant Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo išvadai, patvirtinančiai, jog Rusijos Federacijos prezidento veiksmuose esama nusikaltimo požymių ir esant Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo išvadai, patvirtinančiai kaltinimo iškėlimo procedūros teisėtumą. Valstybės Dūmos sprendimas dėl kaltinimo iškėlimo ir Federacijos Tarybos sprendimas dėl prezidento pašalinimo iš pareigų turi būti priimti kiekvienų rūmų 2/3 visų balsų, ne mažiau kaip 1/3 Valstybės Dūmos deputatų iniciatyva ir esant Valstybės Dūmos sudarytos specialiosios komisijos išvadai (60, p. 311).

Minėta, jog aukščiausio valstybės pareigūno - prezidento apkalta, kaip kraštutinė (paskutinė) ir labiau prevencijai skirta priemonė nėra dažnas reiškinys valstybių praktikoje. Būtent šios praktikos stoka įvairias apkaltos modelių variacijas leidžia vertinti labiau teoriniu aspektu. Tačiau pagrįstai galima teigti, jog konstitucinės kontrolės institucijos dalyvavimas valstybės vadovo apkaltoje maksimaliai užtikrina konstitucinių reikalavimų laikymąsi procese. E. Jarašiūnas apkaltos modelius siūlo vertinti vadovaujantis keliais paprastais ir aiškiais kriterijais. Pasak E. Jarašiūno (2006), "apkaltos tikslas – objektyvus tyrimas ir kvalifikuotas teisinis valstybės pareigūnų tiriamų veiksmų įvertinimas. Akivaizdu, kad tokiu atveju nesuinteresuotos teisminio pobūdžio institucijos tyrimas yra pranašesnis nei politinės ar specialiai sudarytos pusiau teisinės institucijos tyrimas. Politinei institucijai apkaltoje geriausiai tiktų tik vienas vaidmuo – kaltinimo pareiškėjo. Apkalta – konstitucinės atsakomybės taikymas. Objektyviausiai ir kvalifikuočiausiai tokią funkciją gali atlikti tik konstitucinės kontrolės institucija. Tai konstitucinis ar kitoks teismas, kuriam patikėta konstitucingumo teisinėje sistemoje apsaugos funkcija. Specialiai parlamento sudaromų aukštųjų teisingumo teismų, kuriuose neretai dalyvauja ir atstovaujamosios institucijos nariai, kūrimas rodo tik politikų nepasitikėjimą teise ar baimę visiškai netekti įtakos dar vienoje srityje" (32, p. 38). Konstitucinės justicijos institucijos dalyvavimas apkaltos procese ne tik užtikrina konstitucinių reikalavimų laikymąsi, bet svarbiausia – byloje tiriamų faktų pažinimo rezultatai "išverčia" į teisinę kalbą, o tai leidžia kalbėti apie išvados teisnius padarinius (32, p. 41).

Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucijose įtvirtinto apkaltos procesą reglamentuojančio bei apkaltos procese dalyvaujančių subjektų kompetenciją apibrėžiančio teisinio reguliavimo analizė leidžia daryti šiuos apibendrinimus:

1. Tradiciškai valstybės prezidento apkaltos institucija yra parlamentas. Parlamentų vaidmuo prezidento apkaltos procese gana skirtinas: iš esmės daugumos valstybių (pvz.: Italijos, Lietuvos, Čekijos, Lenkijos, Suomijos, Prancūzijos, Graikijos ir kt.) parlamentams priklauso prezidento apkaltos iniciatyvos teisė, tačiau tik kai kuriose iš jų (pvz.: Lietuva, Airija, JAV) galutinį sprendimą dėl prezidento pašalinimo iš pareigų taip pat priima parlamentas;

2. Atsižvelgiant į istorinę apkaltos, kaip kvazi-teisminės procedūros, prigimtį, taip pat į tai, kad apkalta gali būti taikoma aukščiausiam valstybės pareigūnui – prezidentui, dauguma valstybių pasirinkusios tokį prezidento apkaltos proceso modelį, kuriame be parlamento, prezidento apkaltos procese taip pat dalyvauja:

- valstybės Konstitucinis Teismas (pvz.: Vokietija, Austrija, Italija, Lietuva, Čekija, Ukraina, Bulgarija, Vengrija, Slovakija, Slovėnija, Kroatija). Kai kuriuose valstybėse (Austrija, Vokietija, Čekija) Konstituciniam teismui suteikiama išimtinė sprendimo dėl prezidento pašalinimo iš pareigų teisė;

- nacionalinis Aukščiausiasis (Aukštasis) teismas (pvz.: Prancūzija, Rumunija, Suomija);

- speciali kvazi-teisminė institucija (pvz.: Graikija, Lenkija);

- ir Aukščiausiasis, ir Konstitucinis teismai (pvz.: Rusija).

- aukščiausių valstybės teismų (Konstitucinių teismų, Aukščiausiųjų ar specialiųjų teismų) dalyvavimas prezidento apkaltos procese grindžiamas išimtinės (konstitucinės) konstitucijos aiškinimo bei konkrečių veiksmų kvalifikavimo atitikties konstitucijai (ar baudžiamajam įstatymui) teisės turėjimu, taip pat siekiu, kad prezidento apkaltos procesas būtų teisingas (t.y. teismų dalyvavimas, be kita ko, turi apsaugoti prezidentą nuo galimo politinio susidorojimo).

3. Atsižvelgiant į Lietuvos Konstitucijoje apibrėžtą Seimo ir Konstitucinio Teismo kompetenciją prezidento apkaltos procese, pagrįstai galima teigti, jog Konstitucijos kūrėjai, modeliudami lietuvišką apkaltos institucijos modelį pasirinko tarpinį variantą: tarp austro-vokiško Konstitucinio teismo modelio ir amerikietiško parlamentinio modelio.

Pritariant pateiktiems teisiniams argumentams dėl Konstitucinio Teismo vaidmens Respublikos Prezidento apkaltos procese, reikia pabrėžti ir ne mažiau reikšmingą konstitucini-moralinį aukščiausios šalies teisminės institucijos dalyvavimo sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimus aspektą. Neabejotinai galima pritarti V. A. Vaičiūčio teiginiam, jog 2003-2004 m. vykusios Respublikos Prezidento apkaltos metu Konstitucinis Teismas nepabijojo tapti aukščiausiųjų pareigūnų Garbės teismu, Tautos prisiekusiųjų teismu, ir buvo vienintelė

valstybės institucija, kuri drąsiai, ryžtingai ir nuosekliai stojo ginti demokratinių vertybių ir teisinės valstybės principų (61, p. 30-32). Tvirta ir nuosekli Konstitucinio Teismo pozicija apkaltos proceso metu, be kita ko, iš esmės leido įsitikinti konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo efektyvumu.

3.2. Apkaltos proceso padariniai užsienio valstybėse ir Lietuvos Respublikoje

Prezidento apkaltos proceso padarinius iš esmės lemia pati apkaltos samprata. Tai, kad apkaltos adresatas – aukščiausias valstybės pareigūnas, t.y. valstybės vadovas – prezidentas, taip pat tai, kad apkalta prezidentui paprastai gali būti taikoma už pačius grubiausius (šturkščiausius, tyčinius, sąmoningus) konstitucijos (ar įstatymų) pažeidimus ir/arba sunkiausius kriminalinius nusikaltimus, ir tai, kad prezidento apkaltos procese dalyvauja aukščiausios valstybės valdžios institucijos (parlamentai ir/arba Aukščiausieji ar Konstituciniai teismai), o galima apkaltos sankcija – prezidento pašalinimas iš užimamų pareigų, leidžia daryti logiškai pagrįstą išvadą, jog toks kraštutinis ir nekasdienis procesas, kaip prezidento apkalta, sukelia ypatingus padarinius.

Prezidento apkaltos padariniai, plačiąja prasme, gali būti klasifikuojami į politinius ir teisinius padarinius, taip pat padarinius, kurie kyla prasidėjus apkaltos procesui ir padarinius, kuriuos suponuoja galima apkaltos sankcija – prezidento pašalinimas iš einamų pareigų.

Apkaltos proceso padarinius, kylančius prasidėjus prezidento apkaltos procesui iš esmės lemia šalies konstitucijoje įtvirtintas apkaltos modelis. Kai kuriose valstybėse (pavyzdžiui, Suomijoje, Graikijoje, Lenkijoje) prezidentas, kuriam pradėtas apkaltos procesas, turi sustabdyti savo funkcijas (61, p. 23). Suomijos Konstitucija (113 str.) numato, jog prezidento bylos svarstymo Aukštajame apkaltos teisme metu Respublikos Prezidento įgaliojimai turi būti sustabdyti (60, p. 157). Lenkijos Konstitucijoje (145 str.) įtvirtinta, jog nuo nutarimo pareikšti kaltinimą Respublikos prezidentui prieš Valstybės Tribunolą priėmimo dienos Respublikos prezidento įgaliojimai sustabdomi (61, p. 242). Pagal Graikijos Konstitucijos 49 straipsnio nuostatas, nuo parlamento sprendimo patraukti Graikijos prezidentą atsakomybėn, prezidentas turi susilaikyti nuo savo įgaliojimų vykdymo, o jį, iki bus išnagrinėta byla, pakeičia Konstitucijoje nurodytas asmuo (65, p. 264). Pagal Slovėnijos Konstitucijos 109 straipsnį, gavęs Valstybinio susirinkimo nutarimą dėl Respublikos Prezidento kaltinimo proceso pradžios, Konstitucinis teismas turi teisę priimti sprendimą dėl laikino Respublikos Prezidento įgaliojimų sustabdymo (51, p. 11). Konstitucinio Teismo diskreciją spręsti dėl laikino prezidento įgaliojimų sustabdymo numato ir Vokietijos Konstitucija (61 str.) (60, p. 61). Tuo tarpu Vengrijos Konstitucija (31 str.) tiksliai nustato Prezidento įgaliojimų sustabdymo terminą – nuo tada, kai Valstybės susirinkimas priima nutarimą patraukti atsakomybėn iki pat proceso pabaigos,

Prezidentas negali įgyvendinti savo įgaliojimų (66, p. 111). Toks teisinis apkaltos proceso reguliavimas reiškia, jog apkaltos pradžia sukelia tam tikrus teisinius (politinius-teisinius) padarinius – prasidėjęs apkaltos procesas iš esmės keičia (gali pakeisti) Prezidento konstitucinį statusą: apkaltos bylos nagrinėjimo metu jis laikinai nušalinamas (gali būti nušalinamas) nuo savo įgaliojimų vykdymo (minėta, jog kai kurių valstybių (pavyzdžiui, Graikijos) konstitucijos numato, jog laikinai nušalintąjį prezidentą pavaduoja (jo įgaliojimus vykdo) kitas konstitucijoje nurodytas asmuo).

Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra analogiškos nuostatos, o, kaip pažymi E. Šileikis (2005), Seimo statute negali būti nustatyta, kad Respublikos Prezidentas jo apkaltos metu laikinai nušalinamas nuo pareigų (suspenduojamas), kadangi tai prieštarautų dviem konstituciniams institutams (jų įgyvendinimo prielaidoms): “laikinajam Respublikos Prezidento pareigų ėjimui” ir “laikinajam Respublikos Prezidento pavadavimui” (Konstitucijos 89 str.) (52, p. 584). Tačiau reikia pabrėžti, jog toks teisinis reguliavimas gali būti vertinamas nevienareikšmiškai. V. A. Vaičiaičio (2005) teigimu, tai, kad analogiškos nuostatos nėra dabartinėje Lietuvos Konstitucijoje, leidžia “apkaltintam” Prezidentui kovoje su savo politiniais varžovais panaudoti visas įmanomas teises ir politines priemones (apie galimą tokių priemonių naudojimą ir jų rezultatus liudija 2004 m. kovo 23 d. Seimo pareiškimas “Dėl Seimo institucijos žeminimo bei raginimų antikonstituciniams veiksams” (Žin. 2004, Nr. 46) – *autorias pastaba*), tuo apsunkinant procesą, tačiau kita vertus – tokių funkcijų ribojimo nebuvimas saugo Prezidentą nuo politinio susidorojimo (61, p. 23). Tikslumo dėlei būtina priminti, jog 2003-2004 m. vykusio Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu iniciatyvų riboti Respublikos Prezidento galias apkaltos proceso metu buvo. 2004 m. vasario 23 d. Seime buvo užregistruotas įstatymo projektas “Dėl Prezidento galių ypatinguoju Prezidento apkaltos laikotarpiu jam paniekinus Konstituciją” (Nr. IXP-3270(2), kuriuo buvo siūloma įstatymu nustatyti Respublikos Prezidento galių, numatytų Konstitucijos 84 straipsnio 16, 17, 24 punktuose, apribojimus ir dalį tokių galių perduoti kitai valstybės institucijai. Paminėtinas ir 2004 m. sausio 19 d. pateiktas Prezidento įstatymo 9 straipsnio papildymo įstatymo projektas (Nr. IXP-3199), kuriuo buvo siūloma riboti Respublikos Prezidento teisę į eterio laiką Lietuvos nacionaliniame radijuje ir televizijoje. Galiausiai 2004 m. kovo 25 d. Seimo pareiškimas (Žin., 2004, Nr. 46), kuriuo konstatuojama, kad Lietuvos Respublikos Prezidento R. Pakso veiksmai tampa vis labiau neprognozuojami ir keliantys vis didesnę grėsmę valstybei, jos stabilumui bei žmonių santarvei ir, atsižvelgiant į tai, kad *apkaltos procedūra Seime dar užsitęs* (paryškinta *autorias*), siūloma Respublikos Prezidentui atsistatydinti. Visas šias Seimo (Seimo narių) iniciatyvas galima vertinti kaip siekį kuo greičiau išspręsti Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimus, tuo pačiu nepakenkiant paties Seimo autoritetui. Tačiau reikia pripažinti

ir tai, jog tokios iniciatyvos, kurios reikšėsi jau prasidėjusio apkaltos proceso metu, byloja apie tai, jog Respublikos Prezidento R. Pakso apkalta neišvengė proceso politizavimo.

Be minėtų, kai kurių valstybių konstitucijose įtvirtintų konstitucinių apkaltos pradžios padarinių, prasidėjęs prezidento apkaltos procesas yra lydimas ir kitų, teisiškai ir politiškai ne mažiau reikšmingų pasekmių.

Minėta, jog paprastai apkaltą prezidentui gali inicijuoti viena aukščiausių valstybės valdžios institucijų, tautos mandata bei tautai priklausančio suvereniteto įgyvendinimo galias turinti, tiesiogiai tautos demokratiškai renkama institucija - parlamentas (tam tikro dydžio parlamento narių grupė). Šiuo atveju apkaltos adresatas – aukščiausias valstybės pareigūnas, tiesiogiai rinkėjų demokratiškai išrinktas valstybės vadovas – prezidentas. Nepaisant valstybių valdymo formų įvairovės, dauguma užsienio valstybių konstitucijų valstybės vadovui suteikia išskirtinį konstitucinį statusą. Prezidentas, kaip aukščiausias valstybės valdžios pareigūnas, įvardijamas konstituciniu subjektu, kuris prižiūri, kaip laikomasi valstybės konstitucijos, užtikrina viešųjų valdžių normalų funkcionavimą bei valstybės tęstinumą, išreiškia nacionalinę vienybę, yra nacionalinės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, sutarčių laikymosi, žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių apsaugos garantas, reprezentuoja ir simbolizuoja valstybę, jos visuomenės vertybes. Pažymėtina ir tai, jog demokratinių valstybių konstitucijose įtvirtintas valdžių atskyrimo principas ne tik griežtai atriboja valstybės valdžių funkcijų įgyvendinimą, bet ir užtikrina harmoningą, konstruktyvų ir efektyvų tarp-institucinį valstybės valdžių bendradarbiavimą. Neabejotina, jog darnus valstybės valdžios funkcionavimas laiduoja tautos ir valstybės gyvenimo stabilumą ir gerovę, stiprina piliečių pasitikėjimą valstybe ir valdžia, vienija ir telkia pačią pilietinę bendruomenę, garantuoja tarptautinės bendruomenės pagarbą. Atsižvelgiant į tai, taip pat ir į Lietuvoje vykusio Respublikos Prezidento apkaltos proceso atributus, pagrįstai galima teigti, jog vienos tiesiogiai demokratiškai tautos išrinktos institucijos – parlamento sprendimas pareikšti kaltinimus (pradėti apkaltos procesą) kitam tiesiogiai tautos išrinktam, aukščiausiam valstybės valdžios pareigūnui – valstybės vadovui, suponuoja, priklausomai nuo politinės konjunktūros, didesnę ar mažesnę šių valstybės valdžių konfliktą. Tokiu atveju sunku tikėtis geranoriško ir konstruktyvaus, abipusės pagarba ir konstitucijos reikalavimais grindžiamo šių valstybės valdžių bendradarbiavimo. Konfliktas tarp tautos tiesiogiai renkamų valstybės valdžios institucijų – parlamento ir prezidento – skatina prieštarigus valstybės pilietinės bendruomenės jausmus: menkina valstybės piliečių pasitikėjimą valstybe, valdžia, aukščiausia teise – konstitucija, kurios apsaugos ir gynimo garantu laikomas pats valstybės vadovas, tačiau ne mažiau kritiško vertinimo gali sulaukti ir pats prezidento apkaltos iniciatorius – parlamentas, o taip pat ir apkaltos procese dalyvaujanti aukščiausioji valstybės teisminė institucija. Tokia prezidento apkaltos metu susidariusi situacija

gana greitai gali pasiekti šalies politinės krizės ribą, kuri sukuria ilgalaikius krizės padarinius. V. Laurėnas (2004), analizuodamas Lietuvoje 2003-2004 m. vykusios Respublikos Prezidento apkaltos metu kilusios krizės padarinius, skiria šias grupes reiškinių, kurie sukuria ilgalaikius krizės padarinius. Tai populistų ir radikalų politinė mobilizacija ir socialinio kapitalo (atskirų individų ir socialinių grupių pilietinio pasitikėjimo, leidžiančio kolektyvinius veiksmus siekiant bendros naudos) praradimas²¹. V. Laurėno (2004) teigimu, politinė krizė ne tik nepadaro visuomenės sistemiškesnės, t.y. tolerantiškesnės valstybės atžvilgiu, bet ji pažadina dar didesnę nepasitikėjimą “valdančiąja klase”, sujaukia piliečių politinės-partinės tapatybės stabilizavimosi procesą (38, p. 27).

Suprantama ir tai, kad šalyje vykstantys politiniai procesai, ypač balansuojantys ant politinės krizės ribos, atsiduria tarptautinės bendruomenės (užsienio partnerių) dėmesio centre. Valstybės sienas peržengiantys, aukščiausio valstybės pareigūno apkaltos proceso sukelti padariniai gali pasireikšti įvairiomis negatyviomis formomis - tarptautinės bendruomenės nepasitikėjimu valstybe ir jos valdžia, diplomatinė tarpusavio santykių “atšalimu” ar net tarptautine izoliacija.

Vertinant Lietuvoje 2003-2004 m. vykusį Respublikos Prezidento apkaltos procesą ir jo padarinius, galima pastebėti ir teigiamų, šalies teisinei ir politinei sistemai ypač naudingų pasekmių. Neatsiejamas apkaltos proceso elementas – konkretaus asmens konkrečių veiksmų (jų atlikimo aplinkybių) kvalifikavimas atitiktis šalies pagrindinio įstatymo – konstitucijos (jos principų, jos raidės ir dvasios) požiūriu. Tai reiškia, jog konkrečių asmens veiksmų santykis su konstituciniu reguliavimu išryškėja tik tada, kai veiksmai kvalifikuojami atskleidžiant, aiškinant ir interpretuojant konstitucijos raidę, jos normas ir principus, konstitucinių imperatyvų giluminę prasmę ir dvasią. Tokia prezidento apkaltos byloje dalyvaujančios konstitucinės justicijos institucijos veikla formuoja oficialią konstitucinę doktriną, kuri yra sudedamoji pačios konstitucijos dalis ir kartu su konstituciniu dokumentu sudaro dinamišką, nuolat atsinaujinančią gyvąją konstituciją. E. Kūris (2003) pabrėžia, jog “konstitucijos aiškinimas yra ne (tik) jos taikymo sąlyga, ne konstitucinio dokumento priedėlis, bet procesas, užtikrinantis, kad niekada nenutrūkstančioje konstitucinio reguliavimo raidoje konstitucijos stabilumas derės su jos dinamiškumu, interpretuojamu kaip gebėjimas atitikti kintančias socialines ir politines realijas. Konstitucinė jurisprudencija užtikrina konstitucinės sistemos gyvybingumą – formaliai nekintančio, stabilaus konstitucinio dokumento taikymą atsižvelgiant į gyvenimo pokyčius, leidžia konstituciją “tobulinti” ją reinterpretuojant, o ne keičiant konstitucinio dokumento formuluotes” (35, p. 9). Kitaip tariant, konstitucinė jurisprudencija, be kita ko, leidžia pažinti

---

²¹ Plačiau apie politinės krizės pasekmes – Laurėnas V., Politinė krizė Lietuvoje 2003-2004 metais, Politologija, 2004 m., Nr. 35, p. 1-34.

(suvokti, suprasti) gyvąją konstituciją. Primintina, jog būtent Respublikos Prezidento apkaltos bylos nagrinėjimo metu buvo atskleista tikroji, konstitucinė apkaltos samprata, išsamiai išaiškinti kai kurių konstitucinių institutų – priesaikos, pilietybės, kontrasignavimo – turinys, pamatinių konstitucinių principų – teisinės valstybės, valdžios atsakomybės tautai – samprata ir reikšmė. Apkaltos proceso metu Konstitucinio Teismo suformuluota konstitucinė doktrina suponavo įstatymų leidėjo pareigą iš esmės keisti apkaltos procesą, pilietybės suteikimo teisinius santykius reglamentuojantį teisinį reguliavimą. Ne mažiau svarbu ir tai, kad apkaltos proceso metu Konstitucinis Teismas suformulavo (pabrėžė) etines – politines - teisines dogmas, kuriomis savo veikloje privalo vadovautis valstybės valdžios pareigūnai. Galiausiai, prezidento apkaltos procesas leido įsitikinti Konstitucijos, konstitucinių vertybių apsaugos ir viešosios valdžios kontrolės mechanizmų funkcionavimo efektyvumu.

Apkaltos procesas sukelia (gali sukelti) tiesioginius teisinius padarinius, kuriuos suponuoja konstitucinė apkaltos sankcija – valstybės prezidentas pašalinamas iš užimamų pareigų. Tačiau būtina pabrėžti, jog konstitucinės apkaltos sankcijos – pašalinimo iš pareigų – turinys įvairiuose valstybėse yra skirtingas. Pagal valstybių konstitucijose įtvirtintą konstitucinės sankcijos (pašalinimo iš pareigų) turinį, valstybes galima skirti į dvi grupes: valstybes, kurių konstitucijos numato laikiną politinį apkaltos proceso tvarka iš prezidento pareigų pašalinto asmens diskvalifikavimą, ir valstybes, kurių konstitucijose *expressis verbis* įtvirtinta (arba konstitucijos dvasia grindžiama) visiška tokio asmens politinio diskvalifikavimo koncepcija. Pastarųjų kategorijai priskirtinos JAV, Čekija, Slovakija, Lietuva, Portugalija. JAV Konstitucijos 1 straipsnio 3 skyriuje nurodoma, jog “priimamais apkaltos bylose sprendimais asmenys tik atleidžiami iš pareigų ir praranda teisę užimti kokias nors garbės, atsakingas ar mokamas pareigas Jungtinių Valstijų tarnyboje”. Čekijos Konstitucijoje numatyta, jog “apkaltos proceso padarinys gali būti Prezidento pašalinimas iš pareigų ir atėmimas teisės būti vėl išrinktam Čekijos Respublikos prezidentu” (51, p. 3). Pagal Slovakijos Konstituciją, “Konstituciniam teismui priėmus sprendimą apkaltos byloje, asmuo netenka Prezidento įgaliojimų ir negali vėl jų įgyti” (51, p. 3). Portugalijos prezidentas, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, taip pat netenka teisės būti perrinktas (65, p. 556). Lietuvos Konstitucijoje *expressis verbis* nėra suformuluoto draudimo pašalintam Prezidentui dalyvauti priešlaikiniuose ar kituose Prezidento rinkimuose. Tačiau Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime nepritarė Seimo numatyto “laikino politinio diskvalifikavimo”²² idėjai. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad “Konstitucijoje nėra numatyta, kad praėjus kokiam nors laikui Respublikos Prezidentas, kurio veiksmai Konstitucinio Teismo buvo pripažinti šurkščiai pažeidusiais

²² Seimo narių grupė ginčijo Seimo priimtą LR Prezidento rinkimų įstatymo papildymo įstatymo (Žin., 2004, Nr. 75-2568) nuostatą, draudžiančią asmeniui būti renkamam Respublikos Prezidentu, jei nuo jo pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka praėjo mažiau kaip 5 metai – aut. pastaba.

Konstituciją, o jis pats – sulaužęs priesaiką, ir kuris už priesaikos sulaužimą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą Seimo buvo pašalintas iš užimamų pareigų, galėtų būti laikomas nesulaužiusiu priesaikos, nepažeidusiu Konstitucijos. Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šiurkščiai pažeidžiančiais Konstituciją ir kurį Seimas – Tautos atstovybė apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų”. Konstitucinis Teismas nutarime taip pat pabrėžė, jog “konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu”. Tai reiškia, jog “Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužimą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų” (2004 m. gegužės 25 d. Konstitucinio Teismo nutarimas). Tiesa, Konstitucija nedraudžia tokiam asmeniui dalyvauti vietos savivaldos politikoje – būti savivaldybės tarybos nariu ar meru. Nepaisant konstitucinio reguliavimo, įstatymų leidėjas ne kartą bandė apriboti apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinto asmens teisę būti renkamam į vietos savivaldybės tarybą²³.

Apkaltos proceso tvarka iš Respublikos Prezidento pareigų pašalintas asmuo taip pat netenka įstatyme numatytų socialinių garantijų kadenciją baigusiams valstybės vadovams - iki gyvos galvos mokamos Respublikos Prezidento valstybinės rentos, gyvenamųjų patalpų su aptarnavimu, taip pat apsaugos ir transporto. Galiojantis teisinis reguliavimas leidžia teigti, jog tokiam asmeniui paliekama teisė į Respublikos Prezidento vardą (LR Prezidento įstatymo 10 straipsnis) bei teisė būti palaidotam valstybės lėšomis (LR Prezidento įstatymo 20 straipsnis) (pastebėtina, jog teisė į socialines garantijas ir kitose valstybėse siejama su prezidento kadencijos pabaiga, pvz.: Rusijos prezidentui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų, ir jo šeimai netaikomos įstatyme numatytos socialinės garantijos (51, p. 4); Ukrainoje prezidentas, pašalintas iš pareigų apkaltos būdu, netenka teisės į “Respublikos Prezidento” titulą (61, p. 23).

Kitose valstybėse dominuoja laikino apkaltos proceso tvarka iš pareigų pašalinto prezidento politinio diskvalifikavimo koncepcija – antai Austrijos, Graikijos, Airijos, Italijos, Prancūzijos, Vokietijos, Bulgarijos, Vengrijos, Rumunijos, Kroatijos konstitucijose nėra *expressis verbis* suformuluoto draudimo, apkaltos proceso tvarka pašalintam prezidentui, ribojančio jo

---

²³ Žr. įregistruoti įstatymų projektai Nr. XP-1671(3), XP-2093, XP-2094, XP-2107.

politines teises ar galimybę užimti kokias nors pareigas valstybės tarnyboje. Tačiau abejotina, ar būtų galima vienareikšmiškai teigti, jog tokio draudimo nenustatymas konstitucijoje *expressis verbis* iš tiesų reiškia tai, kad tokio draudimo nėra. Prisimenant lietuviškąjį prezidento apkaltos atvejį galima manyti, jog toks draudimas gali būti kildinamas ne iš konstitucijos teksto, o iš jos dvasios – jos principų, jos vientisumo sampratos ir pan.

Minėta, jog prezidento apkaltos metu paprastai sprendžiami valstybės vadovo konstitucinės atsakomybės klausimai, nepaisant to, kad apkaltos pagrindu buvo kriminalinio pobūdžio veikos. Tačiau kai kurių šalių (JAV, Vengrijos, Portugalijos, Lietuvos) teisinis apkaltos proceso reguliavimas numato, jog apkaltos sankcija - asmens pašalinimas iš užimamų pareigų sudaro galimybę tokį asmenį patraukti ir baudžiamojon atsakomybėn. JAV Konstitucijos 3 skyriuje teigiama, jog apkaltos proceso tvarka iš pareigų atleistas asmuo “taip pat gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, teisiamas ir baudžiamas teismo nuosprendžiu įstatymų nustatyta tvarka” (60, p. 269). Portugalijos Konstitucijos 133 straipsnis numato, jog Respublikos Prezidentas už nusikaltimus, susijusius su jo funkcijų vykdymu, gali būti pašalintas iš pareigų Aukščiausiojo teismo, o už kadencijos metu padarytus nusikaltimus, nesusijusius su funkcijų įgyvendinimu, atsako prieš bendrosios kompetencijos teismus (65, p. 556). Pagal Vengrijos Konstitucijos 32 straipsnio 3 dalį, Vengrijos Konstitucinis teismas, konstatavęs Respublikos Prezidento kaltę padarius tyčinį nusikaltimą, gali jį pašalinti iš pareigų ir kartu gali skirti baudžiamajame įstatyme numatytą bausmę už kriminalinius nusikaltimus (51, p. 10). Lietuvos Respublikos Seimo statuto (2006 m. lapkričio 14 d. redakcija) 242 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, jog iš pareigų apkaltos proceso tvarka pašalintam asmeniui “už padarytus nusižengimus [...] taip pat įstatymų nustatyta tvarka gali būti taikoma teisinė atsakomybė”. Kitaip tariant, įstatyme atsispindi dar 1999 m. Konstitucinio Teismo suformuluota konstitucinės atsakomybės savarankiškumo, jos taikymo specifikos doktrina²⁴. Prisimenant Lietuvoje 2003-2004 m. vykusį Respublikos Prezidento apkaltos procesą pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo konstatuoti ir atitikties Konstitucijai požiūriu kvalifikuoti Respublikos Prezidento veiksmai (valstybės paslapties atskleidimas ir pasinaudojimas savo statusu sprendžiant privačių subjektų ginčus) po nušalinimo iš Respublikos Prezidento pareigų tapo prokuratūros ir bendrosios kompetencijos teismų tyrimo objektu²⁵.

²⁴ 1999 m. gegužės 11 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog “kai kada tie patys veiksmai gali užtraukti ir konstitucinę, ir kitokią teisinę atsakomybę, pavyzdžiui, baudžiamąją atsakomybę už padarytą nusikaltimą. Ar, be konstitucinės atsakomybės, jie užtraukia dar ir kitokią teisinę atsakomybę, priklauso nuo to, ar teisinė sistema pripažįsta, kad tais pačiais neteisėtais veiksmais gali būti pažeidžiami ne tik konstituciniai, bet ir kiti teisiniai santykiai”.

²⁵ Tiesa, Generalinė prokuratūra ikiteisminį tyrimą baudžiamojoje byloje dėl galimo valstybės tarnautojų - Prezidentūros, teisėsaugos institucijų pareigūnų - neteisėto kišimosi, sprendžiant turtinius ginčus dėl UAB “Žemaitijos keliai” akcijų valdymo, atliekant UAB “Šiaulių plentas” veiklos patikrinimus, nutraukė vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 212 str., 1,2 p., 3 str. 1 d. 1 p., t.y. nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių

Lietuvos Respublikos Prezidento pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka taip pat sukelia tiesiogiai Konstitucijoje (89 str.) ir įstatyme (Seimo statuto 29⁽¹⁾ str.) numatytus padarinius, t.y. apkaltos sankcija suponuoja kitų konstitucinių institutų (“laikinojo Respublikos Prezidento pareigų ėjimo” ir “pirmalaikių Respublikos Prezidento rinkimų”) veikimą. Seimui pašalinus Respublikos Prezidentą iš pareigų apkaltos proceso tvarka:

1. Respublikos Prezidento pareigas laikinai pradeda eiti Seimo Pirmininkas - jam laikinai pereina visi Respublikos Prezidento įgaliojimai. (Seimo Pirmininkas Respublikos Prezidento pareigas eina tol, kol įstatymų nustatyta tvarka prisieks naujai išrinktas Respublikos Prezidentas. Šiuo laikotarpiu Seimo pavedimu Seimo Pirmininko pareigas laikinai eina vienas iš Seimo Pirmininko pavaduotojų). Tai yra vienas iš išimtinių atvejų, kada kiti asmenys ar institucijos gali vykdyti Respublikos Prezidento įgaliojimus.

2. Seimas ne vėliau kaip per 10 dienų privalo paskirti Respublikos Prezidento rinkimus, kurie turi būti surengti ne vėliau kaip per du mėnesius.

Apibendrinant apkaltos proceso padarinius užsienio valstybėse ir Lietuvoje, galima teigti, jog:

1. Valstybės vadovo apkaltos proceso padarinius, jų įvairovę iš esmės lemia dominuojanti apkaltos samprata ir konkrečios valstybės konstitucijoje įtvirtintas apkaltos proceso modelis.

2. Apkaltos proceso padariniai kyla įvairiuose apkaltos bylos nagrinėjimo stadijose:

- kai kurių valstybių (Suomija, Vengrija, Graikija, Lenkija, Slovėnija, Vokietija) konstitucijos numato imperatyvią prezidento pareigą apkaltos bylos nagrinėjimo metu nusišalinti (arba galimybę jį nušalinti) nuo įgaliojimų vykdymo. Tai reiškia, jog formali prezidento apkaltos pradžia įtakoja (gali įtakoti) ir keičia konstitucinį prezidento statusą;

- prezidento apkaltos pradžia gali turėti reikšmingos įtakos valstybės valdžių bendradarbiavimui. Vienos tiesiogiai demokratiškai tautos išrinktos institucijos – parlamento sprendimas pareikšti kaltinimus (pradėti apkaltos procesą) kitam tiesiogiai tautos išrinktam, aukščiausiam valstybės valdžios pareigūnui – valstybės vadovui, suponuoja, priklausomai nuo politinės konjunkūros, didesnę ar mažesnę tarpinstitucinį šių valstybės valdžių konfliktą, kuris komplikuoja darnią šių valdžių sąveiką;

- apkaltos bylos nagrinėjimas gali būti lydimas ir neigiamų, ir teigiamų pasekmių. Konfliktas tarp tautos tiesiogiai renkamų valstybės valdžios institucijų – parlamento ir prezidento – skatina prieštarigus valstybės pilietinės bendruomenės jausmus: menkina valstybės piliečių pasitikėjimą

įtariamojo Rolando Pakso kaltę dėl nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos BK 228 str., padarymo. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2005 m. gruodžio 13 d. nutartimi panaikino Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nuosprendį R. Paksui ir paliko galioti Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 25 d. išteisinamąjį nuosprendį (R. Paksą išteisino kaip nepadariusį veikos, turinčios nusikaltimo, numatyto BK 125 straipsnio 1 dalyje, požymių) be pakeitimų (žr. http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1).

valstybe, valdžia, aukščiausia teise – konstitucija, kurios apsaugos ir gynimo garantu laikomas pats valstybės vadovas. Tokia prezidento apkaltos metu susidariusi situacija gana greitai gali virsti politine krize, neigiamai veikiančia tiek vidaus, tiek ir užsienio politikos procesus. Tačiau apkaltos bylos nagrinėjimas gali turėti ir teigiamų pasekmių šalies politinei ir teisinei sistemai: bylos nagrinėjimo metu formuojasi konstitucinė doktrina, taip pat politiniai ir teisiniai valstybės valdžios (pareigūnų) veikimo standartai, galiausiai – vykstantis procesas leidžia įsitikinti konstitucinių vertybių apsaugos ir valdžios kontrolės mechanizmų funkcionavimo efektyvumu;

- apkaltos sankcija – prezidento pašalinimas iš pareigų sukelia konkrečius teisinius ir politinius padarinius: prezidento pašalinimas iš pareigų gali būti negrįžtamojo pobūdžio (JAV, Lietuva, Čekija, Slovakija, Portugalija) arba laikinojo pobūdžio (Austrija, Graikija, Airija, Italija, Prancūzija, Vokietija, Bulgarija, Vengrija, Rumunija, Kroatija); išsprendus prezidento konstitucinės atsakomybės klausimus ir pašalinus prezidentą iš pareigų, jis netenka turėto imuniteto ir gali būti traukiamas kiton atsakomybėn (pvz., JAV, Vengrijoje, Portugalijoje, Lietuvoje - baudžiamojon); paprastai iš pareigų pašalintas prezidentas netenka kadenciją baigusiams valstybės vadovams priklausančių įvairių socialinių garantijų;

- prezidento pašalinimas iš pareigų yra viena iš išimtinių konstitucinių sąlygų pradėti “veikti” kitiems konstituciniams institutams. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Konstituciją (89 str.) Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka yra viena iš sąlygų, kuriai esant galimas laikinas Respublikos Prezidento pareigų ėjimas, taip pat sąlyga, kuria remiantis skelbiami pirmalaikiai Respublikos Prezidento rinkimai.

IV. RESPUBLIKOS PREZIDENTO APKALTOS INSTITUTO SISTEMINIS VERTINIMAS

4.1. Respublikos Prezidento apkalta kaip teisinės ir demokratinės valstybės požymis

Faktas, jog apkaltos institutas atsirado seniausias parlamentines tradicijas turinčioje valstybėje – Anglijoje, taip pat prigimtinės šio instituto funkcijos – užtikrinti parlamento suverenitetą bei teisės viršenybę, byloja apie demokratinį šio instituto pobūdį. Ne mažiau reikšminga yra tai, kad šį institutą perėmė ir nacionalinėse konstitucijose įtvirtino dauguma demokratiškesnių valstybių, ir pirmiausia tos – JAV, Prancūzija – kurių demokratinė valstybės sandara nebuvo pertraukta autoritariniais/totalitariniais režimais ir kurių konstitucionalizmo patirtimi rėmėsi absoliuti dauguma naujųjų demokratiškesnių valstybių. Nekvestionuojama, kad demokratinė ir teisinė valstybė pirmiausia grindžiama tautos suvereniteto, teisės viršenybės, valdžios atsakomybės tautai, valdžių atskyrimo, jų pusiausvyros, galių atsvaros principais, kurie paprastai įtvirtinami (atsispindi) visą valstybės teisinį gyvenimą integruojančiame, aukščiausios galios teisės akte – konstitucijoje. Tačiau vien šių principų konstitucionalizavimas, nenumačius jų apsaugos ir gynimo mechanizmo, paverstų juos deklaratyviomis bei pažeidžiamomis nuostatomis. Atsižvelgiant į tai, kaip viena efektyviausių demokratiškesnių ir teisinių vertybių apsaugos ir gynimo priemonių yra pripažįstamas apkaltos institutas, kuris, kaip minėta, įtvirtintas daugumos valstybių konstitucijose. Šiame darbe atliktas lyginamasis įvairių apkaltos modelių ir koncepcijų tyrimas, taip pat sisteminė konstitucinės jurisprudencijos bei praktinės patirties analizė leidžia susisteminti ir išskirti pagrindinius apkaltos elementus (*žiūrėti 3, 4, 5, 6 lenteles*), kurie patvirtina, jog valstybės vadovo apkalta – tai neabejotinas teisinės ir demokratinės valstybės požymis.

Minėta, jog valstybės prezidento apkaltos pagrindai paprastai numatomi valstybės konstitucijoje. Tai ne vienintelis požymis, vienijantis apkaltos modelių įvairovę. Lyginamasis įvairių apkaltos modelių tyrimas leidžia pastebėti, jog apkaltos pagrindais iš esmės įvardijamos tokios veikos, kuriomis kėsinama ar pažeidžiami patys reikšmingiausi, konstituciniai teisiniai gėriai, pamatinės, valstybės teisinį gyvenimą ir pilietinės bendruomenės darną laiduojančios vertybės (*žiūrėti 3 lentelę*).

Aukščiausias valstybės pareigūnas, pažeisdamas konstituciją, sulaužydamas priesaiką, išduodamas valstybę, darydamas nusikaltimą ar kitokiu nederamu ar nesąžiningu elgesiu pirmiausia diskredituoja valstybės valdžią – pakerta visuomenės pasitikėjimą valstybe ir jos valdžia, tuo pačiu demonstruoja nihilistinį požiūrį į demokratiškesnius konstitucinius principus, jog valdžia tarnauja žmonėms, o jos galias riboja aukščiausioji teisė – konstitucija.

Konceptualūs Prezidento apkaltos modelio elementai	Valstybės																			
	Lietuva	Suomija	Čekija	Kipras	Izraelis	Graikija	JAV	Italija	Portugalija	Prancūzija	Slovakija	Bulgarija	Vengrija	Rusijos Federacija	Austrija	Lenkija	Vokietija	Airija	Rumunija	Slovėnija
Apkaltos pagrindai																				
Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas																				
Tyčinis Konstitucijos ar įstatymo pažeidimas																				
Konstitucijos pažeidimas																				
Tyčinis Konstitucijos pažeidimas																				
Konstitucijos ar įstatymo pažeidimas																				
Tyčinis Konstitucijos ar federalinio įstatymo pažeidimas																				
Pasikėsinimas pažeisti Konstitucija.																				
Priesaikos sulaužymas																				
Nusikaltimo padarymas																				
Valstybės išdavimas																				
Valstybės paslapties atskleidimas																				
Kyšininkavimas ir kiti sunkūs nusikaltimai ar nusižengimai																				
Sunkaus nusikaltimo padarymas																				
Šiurkštus įstatymo pažeidimas																				
Nusikaltimai žmogiškumui																				
Tėvynės išdavimas																				
Interesų konfliktas																				
Nederamas Prezidento elgesys																				
Netinkamas elgesys																				
Nesažiningas ar amoralus elgesys																				

Galiausiai, toks valstybės vadovo elgesys prieštarauja valstybės suvereno siekiui kurti ir saugoti teisinę ir demokratinę valstybę. Todėl būtų neįmanoma kalbėti apie demokratinę ir

teisinę valstybę, jei pats valdžios šaltinis – pilietinė bendruomenė neturėtų svertų, kurie leistų įsitikinti, ar valstybės vadovas savo funkcijas įgyvendina vadovaudamasis konstitucija, teise, tautos ir valstybės interesais. Būtent Prezidento apkaltos procese, kuriame sprendžiami aukščiausio valstybės pareigūno atsakomybės klausimai, realizuojama konstitucinė valstybės piliečių teisė į viešą demokratinės valstybės pareigūnų veiklos kontrolę.

Vienas iš demokratinės ir teisinės valstybės požymių, būdingas absoliučiai visoms demokratinėms valstybėms, yra tas, jog aukščiausią suverenią galią valstybės tauta įgyvendina tiesiogiai arba per demokratiškai išrinktus savo atstovus – parlamentą. Įvairiose valstybėse egzistuojančių apkaltos modelių analizė rodo, kad teisė spręsti valstybės vadovo atsakomybės klausimus apkaltos būdu, išplaukianti iš konstitucinės teisės į aukščiausios valdžios kontrolę, realizuojama per parlamentą (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Konceptualūs Prezidento apkaltos modelio elementai	Valstybės																				
	Lietuva	Suomija	Čekija	Kipras	Izraelis	Graikija	JAV	Italija	Portugalija	Prancūzija	Slovakija	Bulgarija	Vengrija	Rusijos Federacija	Austrija	Lenkija	Vokietija	Airija	Rumunija	Slovėnija	
Apkaltos iniciatyvos teisę turintis subjektas																					
Parlamentas																					

Kitaip tariant, daugelio valstybių teisiniame prezidento apkaltos reguliavime atsispindi istoriškai nepakitęs apkaltos kaip parlamentinio proceso pobūdis. Parlamentinį apkaltos proceso pobūdį atskleidžia tik šiam procesui būdingi požymiai – prezidento apkaltos iniciatyvos teisė priklauso parlamentui (paprastai konstitucijoje nustatyto dydžio parlamentarų grupei), tam, kad būtų pradėtas prezidento apkaltos procesas paprastai reikalingas parlamento kvalifikuotos daugumos pritarimas, apkaltos procesas vyksta parlamente, laikantis griežtų, teisiniam procesui būdingų reikalavimų, dėl konstitucinės apkaltos proceso sankcijos taikymo dažniausiai taip pat kvalifikuota balsų dauguma sprendžia parlamentas. Svarbu pažymėti, jog apkaltos institutas svarbus ne tik kaip pilietinės visuomenės savisaugos priemonė. Prezidento apkaltos institutas preventyviai garantuoja atskirų, tiesiogiai iš tautos mandatą gavusių valstybės valdžios institucijų – prezidento ir parlamento pusiausvyrą, galių atsvarą, neleidžia rasti situacijai, kada visa valstybės valdžia būtų sutelkta prezidento institucijoje. Kita vertus, griežti ir teisiniam procesui būdingi reikalavimai, kurie varžo galimybę piktnaudžiauti apkaltos iniciatyva siekiant politinio susidoravimo ar kitų tikslų, užtikrina, kad valstybės vadovas, savo funkcijas vykdamas

vadovaujantis konstitucija, teise, veikiantis tautos ir valstybės interesais, bus apsaugotas nuo nepagrįsto kišimosi, nepatirs grėsmės savo teisėms ir laisvėms. Šių požymių visuma iš esmės leidžia teigti, jog prezidento apkaltos institutas yra vienas iš neatsiejamo demokratinės ir teisinės valstybės požymio – konstitucinio valdžių atskyrimo ir jų pusiausvyros užtikrinimo principo ramsčių.

Istorinės apkaltos proceso ištakos lėmė, kad prezidento apkalta tradiciškai įvardijama kaip ypatinga parlamentinė procedūra, kuria sprendžiamas aukščiausiojo valstybės pareigūno atsakomybės už konstitucijoje numatytus pažeidimus klausimas. Tačiau žvelgiant į įvairiose valstybėse egzistuojančius prezidento apkaltos modelius (žr. 5 lentelę), kuriuose reikšmingi įgaliojimai apkaltos procese suteikti aukščiausioms valstybės teisinėms institucijoms, pagrįstai galima teigti, jog kelis amžius trukusi demokratijos ir teisės raida lėmė, kad apkaltos procese dominavusį grynai politinį pobūdį nusveria teisės prioritetą.

5 lentelė

Konceptualūs Prezidento apkaltos modelio elementai	Valstybės																			
	Lietuva	Suomija	Čekija	Kipras	Izraelis	Graikija	JAV	Italija	Portugalija	Prancūzija	Slovakija	Bulgarija	Vengrija	Rusijos Federacija	Austrija	Lenkija	Vokietija	Airija	Rumunija	Slovėnija
Teisinį pažeidimo faktą nustatantis subjektas																				
Konstitucinis Teismas	■		■					■			■		■		■		■			■
Aukščiausiasis Teismas		■		■					■	■										■
Speciali kvazi- teisminė institucija						■										■				
Konstitucinis Teismas ir Aukščiausiasis Teismas														■						
Parlamentas					■		■											■		
Apkaltos sankcija taikantis subjektas																				
Konstitucinis Teismas			■					■			■				■		■			■
Parlamentas	■				■		■							■				■		
Aukščiausiasis Teismas		■		■					■	■										■
Speciali kvazi- teisminė institucija						■										■				

Tiesa, reikia pabrėžti, jog įvairiuose prezidento apkaltos modeliuose aukščiausios teisminės valdžios institucijoms suteikiamas gana skirtingas vaidmuo prezidento apkaltos procese – vienoje jų konstitucinę justiciją vykdančioms ar aukščiausiesiems (arba *ad hoc* sudaromiems) teismams tenka konstitucinė prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų nustatymo ir kvalifikavimo teisė, kitose – ir konstitucinės sankcijos taikymo teisė. Nepaisant skirtingų teisminės valdžios įgaliojimų prezidento apkaltos procese, galima išskirti (pabrėžti) konceptualius požymius, liudijančius apie prezidento apkaltos, kaip konstitucinio teisinio proceso pobūdį. Pirma, nepriklausomos ir nešališkos, profesiniu pagrindu sudaromos teisminės institucijos dalyvavimas valstybės vadovo apkaltos procese yra viena iš garantijų, sauganti patį apkaltos adresatą nuo galimo politinio susidorojimo parlamentui piktnaudžiaujant apkaltos iniciatyvos teise. Teisminės valdžios institucijos dalyvavimas apkaltos procese maksimaliai užtikrina teisingo teisinio proceso principų, apimančių ir asmens, kuriam taikoma apkalta, procesinių teisių ir garantijų, realizavimą. Nekvestionuojama, kad teisingas teisinis procesas, o ypač - sprendžiant aukščiausio valstybės pareigūno atsakomybės klausimus, jo laisvių, procesinių teisių ir garantijų apsauga bei reali galimybė jomis naudotis – tai demokratinės ir teisinės valstybės požymis. Antra, prezidento apkaltos metu sprendžiami teisiniai klausimai, t.y. tiriami, nustatomi ir atitikties konstitucijai požiūriu kvalifikuojami konkretūs valstybės vadovo veiksmai, jų atlikimo aplinkybės, tikslai ir motyvai. Situacija, kada teisinio fakto, kaip prezidento apkaltos pagrindo tyrimas ir kvalifikavimas būtų patikėtas politinei institucijai, kurios veikėjams būdingas politinis tikslingumas ir įvairūs politiniai susitarimai, būtų labiau panaši į politiškai subjektyvų tarpusavio santykių aiškinimąsi, nei į teisinį procesą, kuriame sprendžiamas prezidento atsakomybės klausimas. Ne mažiau svarbu ir tai, kad tokiu atveju liktų pagrįsta abejonė dėl politinės institucijos sprendimų teisėtumo ir teisingumo, tuo tarpu teisminės institucijos sprendimai visada grindžiami aukščiausia teise – konstitucija, jos normomis ir principais. Atsižvelgiant į tai, kad objektyvus prezidento veiksmų, dėl kurių pradėtas apkaltos procesas, nustatymas ir teisinis kvalifikavimas lemia konkrečias pasekmes, o pirmiausia - konstitucinės sankcijos taikymo galimybę, parlamento vykdomas “politinis teisingumas” visada paliktų abejonę dėl jo atitikties konstitucinei apkaltos sampratai. Minėta, jog prezidento apkaltos metu yra sprendžiamas jo atsakomybės klausimas. Tačiau, plačiau požiūriu, galima teigti, jog apkaltos metu pirmiausia yra ginami konstitucinės vertės teisiniai gėriai, į kuriuos valstybės vadovas kėsina ar juos pažeidžia, ir kurie yra neatsiejami demokratinės ir teisinės valstybės pagrindai. Todėl procesą, kuriame, aukščiausių valstybės teisminės valdžios institucijų pagalba įgyvendinama aukščiausios teisės ir demokratijos pagrindų gynimo funkcija, pagrįstai galima vadinti vienu iš demokratinės ir teisinės valstybės garanto elementų.

Prezidento apkaltos proceso ypatingumą lemia ir specifinė konstitucinė sankcija – pašalinimas iš užimamų pareigų. Lyginamasis apkaltos modelių įvairiose valstybėse tyrimas rodo, jog vienas iš skirtingus apkaltos proceso modelių unifikuojančių elementų yra apkaltos sankcija, t.y. visų tyrimo metu analizuotų valstybių konstitucijos numato, jog rezultatyvi apkaltos proceso baigtis pirmiausia pasireiškia valstybės vadovo pašalinimu iš užimamų pareigų. Esminis skirtumas, susijęs su apkaltos sankcijos taikymu, atsispindi dvejopai: pirma, vienu valstybių konstitucijose numatyta, jog apkaltos sankciją taiko parlamentas, tuo tarpu kitose – teisinį pažeidimo faktą nustatanti ir kvalifikuojanti teisminė (ar kvazi-teisminė) institucija; antra, skirtinguose apkaltos modeliuose įtvirtintas skirtingas sankcijos turinys, t.y. esama apkaltos modelių, kurių sankcija pasireiškia tik vienkartinio valstybės vadovo pašalinimu iš pareigų, tuo tarpu kitų valstybių konstitucinis reguliavimas sankciją sieja ne tik su vienkartinio prezidento pašalinimu iš pareigų, bet ir su draudimu ateityje užimti tas pačias ar kitas, konstitucijoje nurodytas pareigas (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Konceptualūs Prezidento apkaltos modelio elementai	Valstybės																				
	Lietuva	Suomija	Čekija	Kipras	Izraelis	Graikija	JAV	Italija	Portugalija	Prancūzija	Slovakija	Bulgarija	Vengrija	Rusijos Federacija	Austrija	Lenkija	Vokietija	Airija	Rumunija	Slovėnija	
Apkaltos sankcijos turinys																					
Asmens pašalinimas iš pareigų																					
Asmens pašalinimas iš pareigų ir draudimas užimti pareigas																					

Pasekmės, kurias tiesiogiai apkaltos adresatui sukelia konstitucinės sankcijos taikymas, leidžia išvengti tiek prevencinę, tiek ir represinę prezidento apkaltos instituto paskirtį. Neabejotinai galima pritarti A. V. Dicey teiginiam, jog baiminimasis apkaltos verčia laikytis konstitucinės moralės, konstitucinių principų ir susitarimų, t.y. verčia paklusti šalies teisės viršenybei (30, p. 294-301). Kitaip tariant, galima apkaltos proceso pasekmė – pašalinimas iš pareigų - yra viena iš prevencinių priemonių, kuri valstybės vadovą verčia paklusti teisei, veikti atsižvelgiant į tautos ir valstybės interesus. Tai reiškia, jog konstitucinis valstybės vadovo apkaltos institutas padeda preventyviai užtikrinti konstitucinių principų – tautos ir valstybės interesų prioriteto, aukščiausių valstybės pareigūnų galių ribojimo konstitucija – viešpatavimą, be kurių neišsivaizduojama nei viena demokratinė ir teisinė valstybė. Tuo tarpu konstitucijoje

numatytais pagrindais ir tvarka pašalinant prezidentą iš pareigų, realizuojamas kertinis apkaltos proceso tikslas – pašalinti iš pareigų valstybės vadovą, kuris nepaiso konstitucinio imperatyvo besąlygiškai paklūsti konstitucijai, teisei, tautos ir valstybės interesams, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Apkaltos sankcijos taikymu realizuojama vieša demokratinė suvereno ir valdžios šaltinio teisė į aukščiausio valstybės pareigūno veiklos kontrolę bei įgyvendinamas konstitucinis siekis, kad valstybės valdžia būtų sudaroma tik iš visuomenės sutartį gerbiančių ir jai paklūstančių asmenų.

Šiame darbe minėta, jog apkalta paprastai įvardijama kaip *paskutinė, kraštutinė* priemonė, o ši apibūdinimą patvirtina tai, kad apkaltos, ir ypač – valstybės vadovo, procesas nėra dažnas reiškinys teisinėse ir demokratinėse valstybėse. Todėl neabejotina, jog išimtinai retai taikomo instituto praktinis reikšmingumas geriausiai atsiskleidžia analizuojant konkretų precedentą. 2003 – 2004 m. Lietuvoje įvykusio Respublikos Prezidento apkaltos proceso reikšmę valstybės teisei ir politinei sistemai galima vertinti keliais aspektais. Pirmiausia, valstybės vadovo apkaltos metu buvo atskleista ir išgryninta konstitucinė apkaltos samprata, ypatingą dėmesį teikiant konstitucinių principų turinio išaiškinimui. Antra, konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimas iškėlė nemažai teisinio (apkaltos proceso, pilietybės teisinių santykių, operatyvinės veiklos ir kt.) reguliavimo spragų, kurioms iki tol nebuvo skiriamas deramas įstatymo leidėjo dėmesys. Trečia, Respublikos Prezidento apkaltos procesas leido praktiškai įsitikinti apkaltos, kaip Konstitucijos, jos normų, principų, joje įtvirtintų vertybių apsaugos ir gynimo priemonės efektyvumu. Penkta, Konstitucinio Teismo jurisprudencija apkaltos proceso metu išgrynino konstitucinio teisėtumo ir teisingumo ribas, kurių nevalia peržengti aukščiausiems valstybės valdžios pareigūnams ir kuriomis turi būti grindžiamas valstybės politinis ir teisinis gyvenimas. Šių Respublikos Prezidento apkaltos proceso pasekmių visuma pagrįstai leidžia teigti, jog Lietuvoje įvykęs apkaltos procesas dar labiau sustiprino teisinius valstybės pagrindus bei buvo svarus indėlis į demokratijos plėtrą.

4.2. Respublikos Prezidento apkaltos probleminiai aspektai

Šiame darbe ne kartą minėta, jog valstybės vadovo apkaltos, kaip kraštutinės priemonės jo atsakomybės klausimams spręsti ypatingumą lemia tai, kad ji taikoma valstybės piliečių tiesiogiai ir demokratinuose rinkimuose išrinktam konstituciniam subjektui, apkalta taikoma tik konstitucijoje numatytais pagrindais, apkaltos procese paprastai dalyvauja aukščiausios valstybės valdžios (atstovaujamosios ir teisminės) institucijos, atsakomybės klausimai sprendžiami laikantis griežtų procesinių reikalavimų, o vienintelė apkaltos sankcija – prezidento pašalinimas iš pareigų. Tik apkaltos procesui būdingi požymiai bei sukeltos teisinės ir politinės pasekmės

reikalauja objektyvaus šio instituto privalumų bei probleminių aspektų vertinimo. Jei prezidento apkaltos, kaip demokratinių ir teisinių vertybių apsaugos priemonės privalumai akivaizdūs ja net nepradėjus naudotis (prevencinis pobūdis), tai tam tikrus probleminius aspektus galima išvelgti analizuojant konkretų precedentą.

Lietuvoje 2003-2004 m. vykęs Respublikos Prezidento apkaltos procesas, kuris pasibaigė demokratiškai išrinkto suverenios valstybės vadovo pašalinimu iš pareigų, tapo rimtu išbandymu tiek politinei, tiek ir teisinei valstybės sistemoms, taip pat tapo visuomenės, politikų, akademinės bendruomenės diskusijų objektu. Natūralu, jog pirmasis toks įvykis pasaulyje, o tuo labiau – naujosios demokratijos valstybėje, atskleidė ir išryškino kai kuriuos apkaltos instituto funkcionavimo probleminius aspektus.

Pirma, tradiciškai prezidento apkalta apibūdinama (ir tai atsispindi daugelio valstybių konstitucijose) kaip parlamentinė procedūra. Parlamentinį apkaltos pobūdį lemia tai, kad paprastai tik parlamentui priklauso prezidento apkaltos iniciatyvos teisė, bei tai, kad kai kuriose valstybėse diskrecija spręsti, ar prezidentui taikyti apkaltos sankciją, taip pat priklauso tik parlamentui. Tai rodo, kad nepaisant konstitucinės apkaltos instituto prigimties, šiame procese egzistuoja glaudus teisinių ir politinių aspektų persipynimas, kurį galima vertinti kaip vieną esminių apkaltos instituto trūkumų. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, įgaliojimus Respublikos Prezidento apkaltos procese turi tik Seimas ir Konstitucinis Teismas, t.y. tik Seimui (ne mažesnei kaip ¼ Seimo narių grupei) suteikta Respublikos Prezidento apkaltos iniciatyvos teisė bei teisė pašalinti iš pareigų Konstituciją šiurkščiai pažeidusį ar nusikaltimą padariusį Respublikos Prezidentą, ir tik Konstitucinis Teismas gali nuspręsti, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar tais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai. Kitaip tariant, Konstitucija Respublikos Prezidento apkaltos procese plačiau ir konstituciškai reikšmingus įgaliojimus suteikia ne tik aukščiausiai šalies teisminei institucijai – Konstituciniam Teismui, bet ir savo prigimtimi politinei institucijai – parlamentui. Šių funkcijų padalijimas konstitucinio teisingumo vykdymo procese leidžia kalbėti apie politinį-teisinį apkaltos instituto pobūdį. Neabejotinai galima pritarti E. Jarašiūno (2006) teiginiams, kad politinė institucija – prastas teisingumo vykdytojas, net jei veikia teisminiam procesui būdingomis formomis. Pasak autoriaus, parlamentarams kaip politiniams veikėjams politinis tikslingumas, politiniai, dažnai užkulisiniai, susitarimai išlieka svarbiausi sprendimų pasirinkimo orientyrai (32, p. 37). Prielaidos, kad politinės kultūros ar teisinės sąmonės sąlygoti tam tikri politiniai susitarimai gali iš esmės nusverti teisinius imperatyvus, neatmeta ir V. A. Vaičaitis (2005). Jo teigimu, nors teisinėje valstybėje sunku būtų įsivaizduoti, jog Konstituciniam Teismui konstatavus, kad pareigūnas sulaužė priesaiką ir šiurkščiai pažeidė Konstituciją, šis galėtų ir toliau eiti pareigas, tačiau tokia galimybė Prezidento Rolando Pakso metu buvo labai reali, nes dėl dviejų kaltinimų

Prezidentas buvo pašalintas iš pareigų tik dviejų balsų, o dėl trečio – penkių balsų persvara (61, p. 27). Tačiau politinių jėgų išsidėstymas parlamente, partinės sistemos ir politinės kultūros specifika gali lemti ir kita, ne mažiau teisinės ir demokratinės valstybės principus paneigiančią bei teisinį nihilizmą demonstruojančią situaciją, kai net ir esant akivaizdžiai konstitucijai, tautos ar valstybės interesams prieštaraujantiems prezidento veiksams, parlamente nėra inicijuojamas apkaltos procesas arba, nors ir inicijuojamas, tačiau parlamento dauguma, politinio išskaičiavimo vedama, jam nepitaria. Kad tokia situacija galima, o ypač besikuriančiose demokratijose, patvirtina nesėkmingi daugkartiniai parlamento bandymai inicijuoti apkaltą Rusijos Federacijos prezidentui B. Jelcinui, kurie baigdavosi parlamento daugumos nepritarimu. Tiesa, tokia situacija vargu ar įmanoma (įsivaizduojama) gilią, šimtmečiais stiprintą demokratijos ir teisės tradicijas turinčiose valstybėse, tačiau valstybėse, kuriose teisiniai ir demokratiniai pamatai gana trapūs, o politinė ir teisinė kultūra menko lygio, visiškai tikėtina.

Antra, Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo ir vėlesniuose nutarimuose pabrėžė, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetą teikiama asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Konstitucinio Teismo teigimu, kadangi Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai (2004 m. kovo 31 d. išvada, IV. 4). Tačiau kai kurie Respublikos Prezidento apkaltos aspektai leidžia pagrįstai abejoti, ar proceso metu buvo laikomasi teisingo teisinio proceso reikalavimų:

- Seimas 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimu (Žin., 2003, Nr. 114-5122) pritarė Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvadai. Šioje išvadoje konstatuota, jog Respublikos Prezidentas buvo ir yra pažeidžiamas, o tai sudaro grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui. Svarbu priminti, jog šioje išvadoje, kuri tapo vienu iš pagrindų Respublikos Prezidento apkaltai pradėti, taip pat konstatuota, kad Valstybės saugumo departamento pažymoje “Dėl negatyvių tendencijų, keliančių grėsmę valstybės nacionaliniam saugumui” pateikta informacija yra *patikima ir teisinga (paryškinta autoriaus)*. Nors Laikinoji tyrimo komisija Respublikos Prezidento ir jo aplinkos ryšius su nusikalstamo pasaulio ir Rusijos specialiųjų tarnybų atstovais įvardijo (ir nuolat apie tai viešai skelbė) kaip neabejotinai įrodytus ir patikimais bei teisingais įrodymais pagrįstus, tačiau Seimo 2004 m. vasario 19 d. nutarime (Žin., 2004, Nr. 28-883), kuriuo kreiptasi į Konstitucinį Teismą su prašymu Konstitucijos atitikties požiūriu įvertinti Respublikos Prezidento veiksmus, jau nebeužsimenama apie anksčiau nustatytus valstybės vadovo bei jo aplinkos ryšius su nusikalstamu pasauliu, Rusijos

specialiosiomis tarnybomis ar asmenimis, tiesiogiai siejamais su terorizmu remiančiomis valstybėmis. Nepaisant to, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadoje konstatuoti “faktai” taip ir liko nei patvirtinti (ar atitinkamų institucijų įvertinti) nei paneigti, neabejotina, jog tokie Seimo viešai išsakyti teiginiai ne tik byloja apie tam tikro nuoseklumo stoką ir politinį tikslingumą, bet svarbiausia - jie sudarė prielaidas formuoti išankstinę neigiamą visuomenės, taip pat apkaltos procese dalyvaujančių institucijų nuomonę.²⁶ Galima pritarti V. A. Vaičiūčio (2005) nuomonei, jog apkaltos proceso viešumas išties pasitarnavo proceso efektyvumui (61, p. 34), tačiau būtina pabrėžti, jog proceso metu taip pat buvo galima stebėti, kaip viešumas paverčiamas visišku farsu: vieši valstybės politikų pasisakymai ar vertinimai buvo labiau panašūs į Respublikos Prezidento žeminimą ir įžeidinėjimą, didesnio dėmesio nesulaukė ir slaptos operatyvinės informacijos perdavimo visuomenės informavimo priemonėms faktai ir pan.;

- išankstinę, Respublikos Prezidento atžvilgiu neigiamą nuomonę Seimas taip pat išsakė jau vykstant apkaltos procesui. Parlamentas 2004 m. kovo 25 d. (Konstituciniam Teismui dar nepateikus išvados dėl Respublikos Prezidento veiksmų vertinimo – *aut. pastaba*) priėmė pareiškimą *Dėl Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų* (Žin., 2004, Nr. 46), kuriame teigiama, kad “Lietuvos Respublikos Seimas, turėdamas omenyje, kad apkaltos procedūra Seime dar užsitęs, siūlo Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui atsistatydinti”. Šiuo pareiškimu Seimas Respublikos Prezidentą *a priori* įvardino kaltu ne tik dėl trijų kaltinimų, kurių pagrįstumą vėliau patvirtino Konstitucinis Teismas, bet ir dėl tų, kuriuos Konstitucinis Teismas atmetė, ar net dėl tų, kurie net nebuvo keliami. Šis pareiškimas taip pat gali būti vertinamas kaip demonstruojantis aiškų įsitikinimą dėl galimos Konstitucinio Teismo išvados, tiksliau tariant – dėl išvadoje pateiktų konkrečių veiksmų neigiamo įvertinimo²⁷ ir atspindintis parlamento siekį išvengti (tik) formalių apkaltos procedūrų Seime;

- asmens teisė į nešališką ir nepriklausomą teismą yra konstitucinė vertybė, nekvestionuojamas teisingo teisinio proceso požymis. Ji turi būti gerbiama ir užtikrinama sprendžiant ne tik asmens baudžiamosios, administracinės ar civilinės, bet ir konstitucinės atsakomybės klausimus. Atsakomybėn traukiamo asmens teisė į nešališką teismą efektyviausiai padeda užtikrinti teisėjo nušalinimo institutas, kuris yra neatsiejamas nuo (bet kurio) teisingo teisinio proceso. Tačiau Respublikos Prezidento apkaltos proceso metu paaiškėjo, jog sprendžiant konstitucinės justicijos bylą, asmens, kuris traukiamas konstitucinėn atsakomybėn,

²⁶ Pavyzdžiui, A. V. Vaičiūtis neatmeta abejonės, ar Konstitucinis Teismas Prezidento veiksmus, suteikiant p. Jurij Borisov Lietuvos pilietybę, prasitariant kad jo atžvilgiu vykdomi operatyviniai veiksmai ir stengiantis padėti sau artimiems žmonėms perimti AB “Žemaitijos keliai” akcijų paketą, būtų įvertinęs kaip “šiurkštų Konstitucijos pažeidimą” ir “priesaikos sulaužymą”, jei artimas Prezidento Rolando Pakso bičiulis p. Jurij Borisov ir jo patarėjas nacionalinio saugumo klausimais p. Remigijus Ačas nebūtų įtariami ryšiais su užsienio nusikalstamomis grupuotėmis ir specialiosiomis tarnybomis. (61, p. 18).

²⁷ Tiesa, 2004 m. kovo 31 d. Konstitucinio Teismo išvada, kurioje pateiktas konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų įvertinimas, iš esmės atitiko Seimo pareiškime išsakytus lūkesčius - *aut. pastaba*.

galimybė ginti savo teisę į nešališką teismą yra ribota. Jei bet kuriame kitame – baudžiamajame, administraciniame ar civiliniame – procese teisėjui nušalinti (tarp kitų pagrindų) pakanka ir pagrįstos abejonės jo šališkumu, tai būtų nagrinėjant Konstituciniame Teisme tokia teisė nesuteikiama.²⁸

Trečia, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose atskleisdamas konstitucinę apkaltos sampratą ne kartą pabrėžė, jog apkaltos procese nėra sprendžiamas asmens baudžiamosios atsakomybės klausimas, net jei apkaltos pagrindas yra padarytas nusikaltimas. Neabejotinai galima pritarti tokiai pozicijai, nes akivaizdu, jog Konstitucinis Teismas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmus vertina išimtinai atitiktis Konstitucijai požiūriu ir, net konstatavęs, jog padaryta nusikalstama veika, neskiria baudžiamajame įstatyme numatytos bausmės. Tačiau 2004 m. kovo 31 d. išvadoje, remdamasis byloje surinktais įrodymais, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Respublikos Prezidentas (...) atskleidė informaciją, kuri sudaro valstybės paslaptį, neužtikrino valstybės paslapties apsaugos” (VII.12). Tokia Konstitucinio Teismo Respublikos Prezidento veiksmus kvalifikuojanti formuluotė (atitinkanti baudžiamajame įstatyme vartojamą terminiją) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 13 d. nuosprendžio išvada “kad „Lietuvos Respublikos Prezidentas Rolandas Paksas “sąmoningai leido Jurijui Borisovui suprasti, kad dėl jo teisėsaugos institucijos atlieka tyrimą ir vykdo jo pokalbių telefonų kontrolę” Baudžiamojo kodekso požiūriu nėra baudžiamoji teisinė veikos kvalifikacija ir nėra pakankama išvadai padaryti dėl asmens baudžiamosios atsakomybės”, sukėlė gana prieštarinę politikų, visuomenės bei teisės mokslininkų diskusiją, ir pirmiausia - dėl skirtingų įrodymų vertinimo ribų konstitucinės justicijos ir baudžiamajame procese. Pagrįstai galima teigti, kad dviprasmiškų interpretacijų (apie pašalintojo Prezidento išteisinimą; apkaltos teisėtumą; tarpinstitucinį aukščiausių teisminės valdžios institucijų konfliktą ir pan.) būtų išvengta, jei, viena vertus, Konstitucinis Teismas būtų vengęs baudžiamajai justicijai būdingų formuluočių ir išvadą grindęs argumentu, jog sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimus esminę reikšmę gali turėti ne tik konkreti veika, bet ir konstitucinę abejonę keliančios jos (ne)atlikimo aplinkybės, tikslai ir motyvai, ir, kita vertus, jei Konstitucinio Teismo įstatyme būtų aiškiai apibrėžtos įrodinėjimo ribos nurodant, kad nagrinėjant apkaltos bylas netaikomas baudžiamajam procesui būdingas principas, jog įrodinėjama turi būti iki tam tikros ribos, kol dėl tam tikro fakto buvimo ar nebuvimo neliks rimtų abejonų.

Ketvirta, tikrasis apkaltos sankcijos turinys – apimantis ne tik vienkartinį pašalinimą iš pareigų, bet ir neterminuotą draudimą siekti tų pačių – Respublikos Prezidento, o taip pat kitų,

---

²⁸ Tai patvirtino Respublikos Prezidento atstovų bandymas pareikšti nušalinimą Konstitucinio Teismo pirmininkui, remiantis pagrįsta abejojimu dėl jo nešališkumo, kurią sukėlė visuomenės informavimo priemonėse paskelbta informacija apie jo susitikimą su vienu iš apkaltos iniciatorių ir nušalinimo atmetimas, motyvuojant, jog nėra expresis verbis Konstitucinio Teismo įstatyme numatytų pagrindų.

pagal duodamą priesaiką konstituciškai adekvačių pareigų, paaiškėjo jau pasibaigus Respublikos Prezidento apkaltos procesui ir iš pareigų pašalintam asmeniui jau pradėjus realizuoti pasyviają rinkimų teisę²⁹. Galiausiai, iki tol objektyviai (ir konstitucinėn atsakomybėn traukiamam asmeniui, ir įstatymų leidėjui bei rinkimus organizuojančiai institucijai) nežinomi apkaltos padariniai paaiškėjo tik po pašalinimo, o ne prieš jį, taigi po teisės atsistatydinti ir išvengti apkaltos padarinių (pašalinimo iš pareigų ir neterminuoto draudimo užimti su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu susijusias pareigas) galiojimo pabaigos. Šios faktinės aplinkybės pagrįstai leidžia abejoti, ar nebuvo pažeista Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos garantuojama teisė į laisvus rinkimus.

Penkta, siekiant harmoningo valstybės teisinio reguliavimo, Respublikos Prezidento apkaltos proceso sankcija, sukelianti tiesioginius konstitucinius padarinius, turėtų būti įforminama konstatuojamo teisinio fakto svarbą (reikšmę) atitinkančiu teisės aktu – Seimo nutarimu, o ne Seimo posėdžio protokolu, kaip tai buvo padaryta Respublikos Prezidento R. Pakso apkaltos proceso metu³⁰.

Šešta, daugelio užsienio valstybių konstitucijose dominuoja apkaltos modelis, kuris sankciją sieja su vienkartinio asmens pašalinimu iš pareigų. Konstitucinis Teismas, remdamasis Konstitucijos dvasia, konstituciniais principais bei vertybėmis, formuluodamas konstitucinę apkaltos proceso sankciją, pasirinko amerikietišką – visišką politinio diskvalifikavimo – koncepciją. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad rinkimų (pasyvioji ir aktyvioji) teisė yra viena svarbiausių pilietinių teisių, o realus jos egzistavimas liudija apie valstybės demokratiškumą ir teisinį jos pobūdį, būtina gilesnė politikų, visuomenės, ir svarbiausia – akademinės teisininkų bendruomenės diskusija dėl represinio pobūdžio Respublikos Prezidento apkaltos sankcijos demokratinėje ir teisinėje valstybėje proporcingumo.

2003 - 2004 m. vykęs Respublikos Prezidento apkaltos procesas ne tik pademonstravo Tautos ir valstybės gebėjimą apsaugoti ir ginti demokratijos vertybes, bet ir išryškino tam tikro teisinio reguliavimo spragas, bei patvirtino, jog sprendžiant aukščiausių valstybės pareigūnų ypatingos – konstitucinės atsakomybės klausimus ir siekiant objektyvaus, nešališko, teisėto ir teisingo sprendimo, būtina preciziškai laikytis šiam procesui būdingų reikalavimų.

²⁹ Vyriausioji rinkimų komisija 2004 m. balandžio 22 d. sprendimu Nr. 64, konstatavusi, kad “deja, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tiesioginio draudimo pašalintam iš pareigų Respublikos Prezidentui iš karto po apkaltos proceso vėl kelti kandidatūrą per rinkimus į Respublikos Prezidento postą nėra”, nusprendė išduoti Rolandui Paksui rinkėjų parašų rinkimo lapus su jo vardu ir pavarde; 2004 m. gegužės 4 d. Seimas skubos tvarka priėmė Prezidento rinkimų įstatymo papildymo įstatymą (Žin., 2004 Nr. 75-2568), kuriame numatė 5 metų draudimą asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka vėl pretenduoti į Respublikos Prezidento pareigas; priimto įstatymo pagrindu, Vyriausioji rinkimų komisija 2004 m. gegužės 7 d. sprendimu Nr. 97 nusprendė atsisakyti registruoti Rolandą Paksą kandidatu į Respublikos Prezidentus; 2004 m. gegužės 25 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog, pagal konstitucinį reguliavimą, asmuo, pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, niekada nebegali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.

³⁰ Žin., 2004, Nr. 51-1698

IŠVADOS

1. Istorinės, politinės ir teisinės priežastys, lėmusios apkaltos instituto kilmę bei raidą buvo demokratiškas principų padiktavęs siekis užtikrinti teisės viešpatavimą ir parlamento suverenitetą, garantuoti valstybės valdžios institucijų atsakomybę ir galių atsvarą, apsaugoti ir ginti konstitucines šalies vertybes nuo uzurpatoriškų valstybės valdžios pareigūnų pasikėsinių.
2. Lietuvos konstitucionalizmo raida lėmė apkaltos instituto Lietuvoje teorinį ir praktinį naujumą užsienio valstybių kontekste. Permaininga Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos vieta valstybės valdžių sandaroje, valstybės valdymo formų nepastovumas, demokratiškas tradicijų nebuvimas sąlygojo, kad apkaltos instituto įtvirtinimas Lietuvoje siejamas su parlamentinės, turinčios pusiau-prezidentizmo bruožų, valstybės valdymo formos ir su tuo susijusios valstybės valdžių sistemos, jų atskyrimo bei tarpusavio sąveikos principų įtvirtinimu 1992 m. Konstitucijoje.
3. Mokslininkai pateikia įvairių apkaltos definicijų, tačiau dauguma apkaltos instituto apibrėžimų apima tokias sudedamąsias jo dalis: apkalta – konstitucinis institutas, reiškianti, jog pagrindiniai apkaltos segmentai numatomi konstitucijoje; apkalta – ypatinga procedūra, reiškianti, kad apkaltos procesui taikomi griežti, teisingam teisiniam procesui būdingi reikalavimai; apkaltos tikslas – patraukti asmenį konstitucinėn atsakomybėn, kuris realizuojamas nustatant ir kvalifikuojant teisinį pažeidimo faktą ir pašalinant asmenį iš užimamų pareigų.
4. Apkaltos, kaip konstitucinio proceso ypatingumą lemia apkaltos pagrindai bei konstitucinis apkaltos adresatas – aukščiausias valstybės valdžios pareigūnas, valstybės vadovas. Daugelio valstybių konstitucinį teisinį reguliavimą vienija tai, kad apkaltos pagrindais įvardijami konstitucijos pažeidimai bei įvairūs kriminalinio pobūdžio nusikaltimai. Lietuvos Konstitucijoje numatytas apkaltos pagrindų katalogas unikalus tuo, jog vienas iš pagrindų Respublikos Prezidento apkaltai pradėti yra priesaikos sulaužymas, kuris kartu reiškia ir kitą pagrindą - šiurkštų Konstitucijos pažeidimą. Valstybės vadovo vietą apkaltos adresatų sąrašė lemia ypatingas jo konstitucinis statusas, kurį suponuoja: platus jo teisinis imunitetas; reikšmingi konstituciniai įgaliojimai, vieta valstybės valdžių sistemoje, o valstybėse, turinčiose prezidentinę, pusiauprezidentinę valdymo formas arba jos požymių, kaip Lietuvos Respublika, - mandato gavimas tiesiogiai iš tautos ir neatskaitingumas parlamentui.
5. Absoliučiai visuose valstybės vadovo apkaltos modeliuose apkaltos iniciatyvos teisė suteikiama tautos suvereniteto įgyvendinimo galias turinčiai institucijai – parlamentui. Tačiau, siekiant apsaugoti valstybės vadovą, kuris įgyvendindamas savo įgaliojimus vadovaujasi konstitucija, tautos ir valstybės interesais, nuo nepagrįsto kišimosi į jo veiklą, apkaltos iniciatyvai keliami atitinkami reikalavimai: apkaltos iniciatyvai pareikšti reikalingas tam tikro

skaičiaus parlamento narių grupės siūlymas, o tam, kad būtų pradėtas apkaltos procesas – parlamento daugumos pritarimas.

6. Kvazi-teisminių valstybės vadovo apkaltos proceso pobūdį lemia tai, kad apkaltos procese reikšmingi įgaliojimai suteikiami ne tik parlamentui, bet ir teisminei institucijai. Apkaltos modelių įvairovę atspindi tai, kad vienuose valstybėse įgaliojimai numatyti konstitucinę priežiūrą vykdančiai institucijai – konstituciniam teismui, kituose – aukščiausiems teismams ar specialiai sudaromiems teismams. Lietuvos konstitucinis apkaltos modelis šiuo aspektu panašus į užsienio valstybėse dominuojantį modelį: pagal Lietuvos Konstituciją Respublikos Prezidento apkaltos procese reikšmingi įgaliojimai suteikti parlamentui ir Konstituciniam Teismui. Subalansuota šių valstybės valdžios institucijų kompetencija siekiama užtikrinti apkaltos proceso teisėtumą ir teisiškumą.
7. Apkaltos proceso sankcija – valstybės vadovo pašalinimas iš pareigų – pirmiausia sukelia tiesiogines pasekmes pačiam apkaltos adresatui. Užsienio valstybėse dominuoja vienkartinio pašalinimo iš pareigų koncepcija, tačiau esama apkaltos modelių, kurie pašalinimą sieja su visiška tokio asmens politine diskvalifikacija. Lietuvos Konstitucija viena iš nedaugelio konstitucijų, kurioje Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, siejamas su neterminuotu draudimu užimti Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia susijusi su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu.
8. Apkaltos proceso padariniai gali kilti įvairiose apkaltos stadijose, o juos lemia konkrečioje valstybėje dominuojantis apkaltos modelis. Pašalinimu iš pareigų pasibaigęs valstybės prezidento apkaltos procesas sukelia ir kitas, teises pasekmes, kurias lemia teisinio reguliavimo ypatumai – pašalintas asmuo netenka imuniteto ir gali būti traukiamas kiton atsakomybėn už veikas, padarytas einant pareigas; pašalintas valstybės vadovas paprastai netenka socialinių garantijų, priklausančių kadenciją baigusiams prezidentams; pašalinus valstybės vadovą iš pareigų, pradeda veikti kiti konstituciniai institutai – valstybės vadovo laikino pareigų ėjimo, valstybės vadovo rinkimų ir t.t. Be teisinių padarinių, apkaltos procesas yra lydimas ir neigiamų politinių padarinių – kyla pilietinės ir tarptautinės bendruomenės nepasitikėjimas valstybe ir jos valdžia, ryškėja tam tikros radikalizmo apraiškos ir pan.
9. Iš esmės apkaltos procesas veikia dvejopai: preventyviai – apsaugo šalies konstitucines vertybes, laiduojančias darnų demokratinės ir teisinės valstybės funkcionavimą; represyviai – padeda pašalinti iš pareigų valstybės vadovą, nepaisantį konstitucijos, teisės, tautos ir valstybės interesų. Svarbu ir tai, jog, kaip parodė Lietuvoje vykęs apkaltos procesas, apkaltos proceso metu išryškinamos valstybės valdžios pareigūnų veiklos konstitucinės ribos, o tai neabejotinai stiprina valstybės demokratinius ir teisinius pagrindus.

10. Lietuvos Respublikos Prezidento apkaltos procesas atskleidė apkaltos instituto teisinio reguliavimo trūkumus - galimybės, nagrinėjant apkaltos bylą, reikšti nušalinimą Konstitucinio Teismo teisėjui esant pagrįstai abejonei nebuvimas, taip pat tai, kad nėra išsamaus, konstituciniam procesui būdingų principų sąrašo – menkinančius apkaltos, kaip teisingo teisinio proceso, pobūdį.
11. Vienas esminių apkaltos instituto trūkumų, ypač būdingas jaunas demokratijos tradicijas turinčioms valstybėms, yra tas, kad politinių jėgų išsidėstymas parlamente, partinės sistemos ir politinės kultūros specifika gali lemti teisinės ir demokratinės valstybės principus paneigiančią bei teisinį nihilizmą demonstruojančią situaciją, kai net ir esant akivaizdžiai konstitucijai, tautos ar valstybės interesams prieštaraujantiems prezidento veiksams, parlamente nėra inicijuojamas apkaltos procesas arba, nors ir inicijuojamas, tačiau parlamento dauguma, politinio išskaičiavimo vedama, jam nepitaria.
12. Lietuvos Respublikos Prezidento apkaltos procesas patvirtino, jog sprendžiant aukščiausių valstybės pareigūnų ypatingos – konstitucinės atsakomybės klausimus ir siekiant objektyvaus, nešališko, teisėto ir teisingo sprendimo, būtina preciziškai tiksliai laikytis teisingam teisiniam procesui būdingų reikalavimų.
13. Tyrimo rezultatų pagrindu formuluojami pasiūlymai apkaltos instituto teisiniam reguliavimui tobulinti:
  1. Papildyti LR Konstitucinio Teismo įstatymo 48 straipsnio 1 dalį nauju teisėjo nušalinimo pagrindu, kuris suteiktų teisę reikšti nušalinimą esant aplinkybių, keliančių pagrįstų abejonių teisėjo nešališkumu.
  2. LR Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnyje aiškiai apibrėžti įrodymų vertinimo apkaltos procese ribas.
  3. Papildyti Seimo statuto 227 straipsnį ir jame išsamiai formalizuoti apkaltos procesui būdingus teisinius principus.
  4. Pakeisti Seimo statuto 243 straipsnį numatant, jog asmens, kuriam pradėta apkaltos byla atsistatydinimas galimas tik iki kreipimosi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

SANTRAUKA

Jurius Petreikis

RESPUBLIKOS PREZIDENTO APKALTA: LYGINAMASIS TYRIMAS

Baigiamasis magistro darbas, darbo vadovas - Dr. doc. Vaidotas Antanas Vaičaitis

Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas, Konstitucinės ir administracinės teisės katedra,

Vilnius, 2006-05-02

Bendroji darbo apimtis 87 psl., 6 lentelės.

Magistro *darbo objektas* yra Respublikos Prezidento apkaltos procesas, kaip konstitucinė tautos savisaugos nuo valstybės vadovo kėsinimosi į demokratines ir teises vertybes priemonė. Magistro *darbo tikslas* - lyginamuoju tyrimu sistemiškai įvertinti ir atskleisti politinei ir teisei sistemai ypač reikšmingo konstitucinio Respublikos Prezidento apkaltos instituto teorinius, praktinius, teisinius ir politinius aspektus, išryškinti stipriąsias jo puses ir, analizuojant konkrečius precedentes, aptarti probleminius apkaltos proceso aspektus. Magistro *darbo uždaviniai*: 1. Aptarti apkaltos instituto kilmės priežastis, raidos ypatumus užsienio valstybėse ir Lietuvoje. 2. Apibrėžti apkaltos instituto sampratą ir koncepcinius skirtumus. 3. Išanalizuoti apkaltos instituto organizacinius modelius. 4. Aptarti apkaltos proceso precedentes, išskiriant stipriąsias apkaltos instituto puses bei analizuojant probleminius aspektus. 5. Palyginti Lietuvos ir užsienio valstybių apkaltos procesų teisinį reguliavimą. 6. Charakterizuoti apkaltos proceso įtaką teisinės valstybės ir demokratinės visuomenės funkcionavimui.

Magistro darbe taikyti šie *tyrimo metodai*: 1. Mokslinės literatūros analizė, pasitelkiant lyginamąjį, abstrakcijos, apibendrinimo metodus. 2. Dokumentų analizė, pasitelkiant, lyginamąjį, analogijos, sintezės, sisteminės analizės metodus.

Magistro darbe palygintos ir įvertintos apkaltos instituto kilmės politinės, istorinės bei teisinės prielaidos užsienio valstybėse ir Lietuvoje, išskirti apkaltos koncepcijas unifikuojantys ir jų įvairovę lemiantys aspektai, taip pat identifikuoti unikalūs Respublikos Prezidento apkaltos instituto organizacinio modelio elementai, atskleidžiantys ir išryškinantys apkaltos, kaip teisinės ir demokratinės valstybės savisaugos priemonės požymius, sisteminio apkaltos proceso vertinimo pagalba atskleista šio instituto konstitucinė svarba, jo savitumas, skirtumas nuo kitų atsakomybės klausimų sprendimo būdų. Magistro darbe pateiktas Respublikos Prezidento apkaltos proceso, nuo jo inicijavimo iki galimų teisinių ir politinių pasekmių visumos, sisteminis vertinimas, atspindintis teorinių ir praktinių apkaltos proceso elementų santykį. Matricos principu parengtos lentelės, parodančios skirtingų valstybių prezidento apkaltos modelių nuo apkaltos pagrindų iki sankcijos turinio bendrumo/unikalumo spektrą.

SUMMARY

IMPEACHMENT OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC: A COMPARATIVE STUDY

The *subject* of the master thesis is the process of the impeachment of the President of the Republic as a constitutional measure of national self-defence against the infringement on democratic and legal values by the head of the state. Based on the comparative research, the master thesis *aims* at systematically assessing and revealing the theoretical, practical, legal and political aspects of the constitutional institute of presidential impeachment bearing particular relevance to the political and legal system, demonstrating its advantages and considering the problematic aspects of the impeachment by analysing concrete precedents. The master thesis has the following *tasks*: 1. To discuss the reasons of origin and the evolutionary developments of the impeachment institute abroad and in Lithuania; 2. To define the concept and conceptual differences of the impeachment institute; 3. To analyse the organisational models of the impeachment institute; 4. To consider the precedents of the impeachment process by pointing out the strong sides of the impeachment institute and by analysing its problematic aspects; 5. To compare the legal regulation of the Lithuanian and foreign impeachment processes; 6. To describe the influence of the impeachment process on the functioning of the rule of law and the democratic society.

The master thesis employs the following *research methods*: 1. Analysis of scientific references applying methods of comparison, abstraction and generalisation; 2. Document analysis applying methods of comparison, analogy, synthesis and systematic analysis.

The master thesis compares and assesses political, historical and legal preconditions for the origination of the impeachment institute abroad and in Lithuania, points out the aspects unifying the impeachment concepts and determining their diversity, as well as identifies the unique elements of the organisational model of the presidential impeachment institute revealing and highlighting the features of the impeachment as a self-defence measure for the rule of law and the democratic state; the systematic assessment of the impeachment process demonstrates the constitutional importance and uniqueness of the institute as well as its distinctiveness from other ways to establish liability. The master thesis provides for the systematic assessment of the presidential impeachment process reflecting the relationship between theoretical and practical elements of the impeachment process, starting with its initiation and ending with aggregate legal and political consequences. The matrix principle is employed for drawing up the tables showing the whole spectrum of presidential impeachment models of different states starting with the reasons of impeachment and ending with the commonality/uniqueness of the content of a sanction.

LITERATŪRA**I. TEISĖS AKTAI**

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // *Žin.*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // *Žin.*, 1993, Nr. 6-120.
3. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // *Žin.*, 1993, Nr. 5-89.
4. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // *Žin.*, 1993, Nr. 2-29.
5. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // *Žin.*, 1994, Nr. 15-249.
6. Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymas // *Žin.*, 1999, Nr. 33-943.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // *Žin.*, 2000, Nr. 89-2741.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // *Žin.*, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.
9. Lietuvos Respublikos Prezidento valstybinės rentos įstatymas // *Žin.*, 2006, Nr. 141-5405.
10. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 95-4087.
11. Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos įstatymas // *Žin.*, 2002, Nr. 68-2774.
12. Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymas // *Žin.*, 1997, Nr. 67-1659.
13. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // *Žin.*, 1999, Nr. 105-3019.
14. Lietuvos Respublikos Prezidento 2004-03-12 dekretas Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui // *Žin.*, 2004, Nr. 40-1303.
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2003-11-06 nutarimas Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Respublikos Prezidento dekreto "Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka" dalis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymui // *Žin.*, 2003, Nr. 106-4746.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2003-12-02 nutarimas Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos Dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados // *Žin.* 2003, Nr. 114-5122.
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-02-19 nutarimas Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui proceso Seime pradžios // *Žin.*, 2004, Nr. 28-882.

18. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-02-19 nutarimas Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą // Žin., 2004, Nr. 28-883.
19. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-03-16 nutarimas Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar Respublikos Prezidento dekretas "Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 41-1325.
20. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-03-23 pareiškimas Dėl Seimo institucijos žeminimo bei raginimų antikonstituciniams veiksams // Žin., 2004, Nr. 46.
21. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-03-25 pareiškimas Dėl Respublikos Prezidento Rolando Pakso veiksmų // Žin., 2004, Nr. 46.
22. Lietuvos Respublikos Seimo 2004-04-06 nutarimas Dėl pavedimo laikinai eiti Respublikos Prezidento pareigas ir pavedimo laikinai eiti Seimo Pirmininko pareigas // Žin., 2004, Nr. 51-1697.
23. Lietuvos Respublikos Seimo plenarinio posėdžio protokolas Nr. 18(500); Žin., 2004, Nr. 51-1698.
24. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 2004-04-22 sprendimas Nr. 64 Dėl rinkėjų parašų rinkimo lapų išdavimo Rolandui Paksui.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausiosios rinkimų komisijos 2004-05-07 sprendimas Nr. 97 Dėl atsisakymo įregistruoti Rolandą Paksą kandidatų į Respublikos Prezidentus.

II. MOKSLINĖ LITERATŪRA

26. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis S. J., Šenavičius A. Lietuvos teisės istorija. // Vilnius: Justitia, 2002. 541 p.
27. Bacevičius V., Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Jarašiūnas E., Mesonis G., Pumputis A., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J., Žiobienė E., Varaška M. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2006. - 448 p.
28. Birmontienė T., Buišienė O., Jarašiūnas E., Mesonis G., Staugaitytė V., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. - Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.-368 p.
29. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis. - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. - 924 p.

30. Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas [Iž. str. "A. V. Dicey – Konstitucinės teisės doktrinos pradininkas", p. 5-10, Stasys Stačiokas]. // Vilnius: Eugrimas, 1998; 408 p.
31. Esmein A. Konstitucinės teisės principai (prancūzų ir palygynamieji) // Kaunas: Varpas, 1932; 400 p.
32. Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos // Jurisprudencija, 2006 (80); p. 34-49.
33. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas // Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. - 320 p.
34. Jarašiūnas E. Žvelgiant į Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstituciją platesniame konstitucionalizmo raidos kontekste // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22); p. 47-58.
35. Kūris E. Konstitucijos aiškinimas, konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti konstitucinės teisės paradigma // Teisės problemos: 2003/3 (41); p. 8-32.
36. Kūris E. Konstitucijos dvasia // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22); p. 16-31.
37. Kūris E. Konstitucinis Teismas ir įstatymų leidyba: žvilgsnis "iš vidaus" // Teisės problemos, 2004, Nr. 1(43); p. 115-132.
38. Laurėnas V. Politinė krizė Lietuvoje 2003-2004 metais // Politologija, 2004, p. 1-34.
39. Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija: XX a. pirmoji pusė: monografija // Vilnius: Justitia, 2005; 392 p.
40. Maksimaitis M., Užsienio teisės istorija // Vilnius: Justitia, 2002., p. 441.
41. Pumputis A. Konstitucija kaip simbolis ir kaip priemonė // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22); p. 8-15.
42. Ragauskas P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje // Teisės problemos, 2004, Nr. 1(43), p. 8-47.
43. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose [Iž. str. "Mykolas Riomeris ir mūsų dienų Lietuva", p. I-VIII, S. Stačioko] // Vilnius: Pozicija, 1994. - 193 p.
44. Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, I dalis // Kaunas: Spindulys, 1937; 528 p.
45. Rousseau J. J. Visuomenės sutartis arba politinės teisės principai // Kaunas: VDU Teisės fakultetas, 1939; 125 p.
46. Sartori G. Lyginamoji konstitucinė inžinerija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. - 208 p.
47. Sinkevičius V. Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos // Jurisprudencija, 2005, t. 67(59); p. 7-19.

48. Skaistys A. Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos // Jurisprudencija, 2004, t. 54(46); p. 16-28.
49. Spruogis E. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų įtaka teisei // Teisės problemos, 2003, Nr. 3(41); p. 33-54.
50. Stačiokas S., Spruogis E. Teisė ir faktas: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo patirtis // Teisės problemos 2006/3 (53), p. 5-34.
51. Statkevičius M. Apkaltos padariniai // Teisė 2005 (56), p. 1-14.
52. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė // Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. - 608 p.
53. Šileikis E. Aukščiausiasis Teismas prieš Konstitucinį Teismą? Galvosūkis dėl juridinio fakto // Justitia, 2006. - p. 13-31.
54. Šileikis E. Konstitucinės atsakomybės buvimo ("pripažinimo") ir sampratos klausimas // Justitia, 2006, Nr. 2(60); p. 2-18.
55. Šileikis E. Konstitucinės teisės klausimai, kazusai, užduotys. // Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. - 472 p.
56. Šileikis E. Valstybės vadovo statusas: teoriniai ir praktiniai klausimai // Teisė 2001 (38), p. 93-103.
57. Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje // Tarptautinės konferencijos medžiaga, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Vilnius, 2005.
58. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija // Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003. - 628 p.
59. Urmonas A. Konstitucinės teisės principų viešojoje teisėje kontrolės funkcijos // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22); p. 100-110.
60. Užsienio šalių konstitucijos: mokomasis leidinys. - Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004. - 328 p. Rinkinio sudarytojai doc. dr. Egidijus Jarašiūnas, doc. dr. Gediminas Mesonis.
61. Vaičaitis A. V. Respublikos Prezidento apkalta ir Lietuvos teisinė sistema // Prezidento apkalta, 2003-2004 m.: dokumentų rinkinys. Sudarytojas Vaidotas Antanas Vaičaitis. - Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. - 636 p.; p.14-34.
62. Vinkleris P. Lietuvos Prezidento statusas ir įgaliojimai // Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. - 208 p.
63. Zeigler H. Politinė bendruomenė // Kaunas: UAB Litera, 1993.- 360 p.
64. Žilys J. Teisės aktų konstitucingumo problema rengiant Lietuvos Respublikos Konstituciją. Mokomasis leidinys. - Vilnius: Lietuvos teisės akademijos Leidybos centras, 2000. - 60 p.

65. Конституции государств Европейского Союза Москва : ИНФРФ М - НОРМА, 1997 – 816 с.
66. Конституции государств Центральной и Восточной Европы / Центр Конституционных исследований Московского Общественного Научного Фонда, Москва, 1997. - 575 с.
67. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Том 1-2 : Общая часть: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов / Ред. Б.А. Страшун, 2-е исправ. и дополн. изд., Москва : БЕК, 1996. - 757 с.
68. Научно - практический комментарий к Конституции Российской Федерации / отв. ред. В.В.Лазарев. 2- е изд., - Спарк, 2001. – 670 с.

III. TEISMŲ JURISPRUDENCIJA

69. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998-11-11 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 1998, Nr. 100-2791.
70. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-05-11 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 1999, Nr. 42-1345; atitaisymas - Žin., 1999, Nr. 43.
71. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003-12-30 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto nr. 40 "Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka" ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai. // Žin., 2003, Nr. 124-5643.
72. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-03-31 išvada Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 49-1600.
73. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-04-15 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto Nr. 397 "Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos Respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 56-1948.

74. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-05-25 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1(1) straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 85-3094.
75. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-07-01 nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Žin., 2004, Nr. 105-3894.
76. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2003-05-13 nutartis administracinėje byloje Nr. R8-01/04.
77. Vilniaus apygardos teismo 2004-10-25 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-331/2004.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005-12-13 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-544/2005.

IV. KITOS NUORODOS

79. Apie konstitucinę kontrasignavimo procedūrą kai kuriose Europos valstybėse // Parengė Grikienis R., Sinkevičius E., LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2003. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
80. Apkalta ir parlamentaro mandato netekimo procedūra kai kuriose užsienio valstybėse // Parengė Grikienis R., Sinkevičius E., LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
81. Apkaltos procedūros užsienio valstybėse // Parengė LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
82. Apkaltos proceso aspektai: specialiųjų tyrimo komisijų (institucijų, struktūrų, etc.) sudarymas užsienio šalių parlamentuose // Parengė Lukošaitis A., LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2003. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
83. Apkaltos proceso atvejai: taisyklės, procedūros ir faktai // Parengė LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.

84. Bruveris V. Prezidentūros skandale - užsienio žvalgybų pėdsakas // Dienraštis "Respublika", 2003-11-01.
85. Čėsniėnė L., Pačkauskaitė A. Slaptuose saugumo įrašuose - naujos pavardės // Dienraštis "Respublika", 2003-11-01.
86. Impeachment: An Overview of Constitutional Provisions, Procedure and Practice. Prieiga per Internetą: <<http://www.house.gov/judiciary/98186.htm>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
87. Konstitucinių teismų teisėjų nešališkumo nuostatos kai kuriose ES valstybėse // Parengė Griekienis R., LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
88. Vaišvila A. Lietuvos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui iškeltų kaltinimų vertinimas teisės ir sistemos požiūriu. Nepriklausomo eksperto komentaras // Dienraštis "Respublika", 2004-03-13, p. 18-20.
89. Valstybės pareigūno priesaika, atsakomybė ir pašalinimas iš posto // Parengė Vabalaitė D., LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.
90. Valstybės pareigūnų pašalinimo iš einamų pareigų apkaltos tvarka teisinės pasekmės jų tolesnei karjerai (apribojimai kandidatuoti ar dirbti valstybinėse pareigose). Kai kurių užsienio valstybių apžvalga // Parengė LR Seimo kanceliarija, Informacijos analizės skyrius, 2004. Prieiga per Internetą: <<http://www3.lrs.lt:10000/pls/agent/ias.show>>. Žiūrėta: 2007-01-05.